

Dil ve Vahiy Tarihine Işık Tutan Çarpıcı Sure Başlıkları: Mukattaa Harfleri

Tuncer NAMLI*

Öz Bu makalede surelerin başında bulunan mukattaa harflerinin anlamı, dil ve tarih perspektifinden okunmaya çalışılmıştır. Öncelikle harflerin Sami alfabelerindeki ortak isimleri ve anlamları ile yer aldıkları Arapça kelime grupları içerisindeki yansımaları karşılaştırılmaya çalışılmıştır. İkinci olarak bu harflerin, başında buldukları surenin ilk ayetleriyle, surenin içerdiği temel konularla ve kıssalarla nasıl bir semantik anlam ilişkisine sahip olduğu gözlenmeye çalışılmıştır. Üçüncü aşamada harflerin kelimelere yansıyan anlam haritaları ile kıssalarda anlatılan tarihsel olaylar karşılaştırılarak mukattaa harflerinin devamında vurgulanan vahiy ve nübüvvetin tarihsel frekansları yakalanmaya çalışılmıştır. Son tahlilde, ilgili Kur'an kıssalarıyla Orta Doğu mitolojileri arasındaki dilsel ve tarihsel paydalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mukattaa harfleri, harf, anlam ilişkileri, sure başlığı, sure içeriği, kıssalar, vahiy tarihi, dinler tarihi, mitoloji.

Hurufu Muqatta'a as the Sura Beginnings in the Perspective of the History of Language and Revelation.

Abstract In this study it is tried to read the meanings of the hurufu muqatta'a in sura beginnings in the Koran from the perspectives of history and language. We made some comparisons between the common names and meanings of these special letters and the letters in the Semitic Alphabet and paid attention to their relation to the Arabic word groups in which they appears. Later we searched how these letters are in semantic relations with the first verses which they appears, with the main themes in the surah, and with the Koranic stories. Also it is tried to capture the historical position of the revelation and the prophethood pointed out where followed by muqatta'at, by comparison the meanings patterns reflected in the words followed by these letters and historical events narrated in the qasas. Lastly it is tried to grasp the common features in the relevant Koranic stories and the Middle Eastern mythologies, both in linguistic and historical perspectives.

Keywords: Hurufu muqatta'a, letters, meaning, sura names, sura contents, qasas, history of revelation, history of religions, mythology.

---

* İlahiyatçı-Araştırmacı, Anadolu İlahiyat Akademisi, tuncer_namli@hotmail.com

1. Giriş

Mukattaa harfleri ya da huruf-ı mukataa (الحروف المقطعة), harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ile “kesilmiş, ayrılmış” anlamındaki mukattaa kelimesinden meydana gelen bir tamlamadır¹.

Kur’an-ı Kerim’de bazı surelerin başında bulunan harflere öncesi ve sonrasıyla bağlantısı olmadığı ve tek başına isimleriyle okunduğu için mukattaa harfleri denmiştir. 29 surenin başında yer alan on dört harf, iniş sırasına göre ve tekrarlarıyla birlikte şunlardır: Nûn ن (68/Kalem 1), Kâf ق (50/Kâf 1), Sâd ص (38/Sâd 1), Elif Lâm Mîm Sâd المص (7/A’raf 1), Yâ Sîn يس (36/Yâsin 1), Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd كهيعص (19/Meryem 1), Tâ Hâ طه (20/Tâhâ 1), Tâ Sîn Mîm طسم (26/Şuara 1), Tâ Sîn طسن (27/Neml 1), Tâ Sîn Mîm طسم (28/Kasas 1), Elif Lâm Râ الر (10/Yunus 1), Elif Lâm Râ الر (11/Hûd 1), Elif Lâm Râ الر (12/Yusuf 1), Elif Lâm Râ الر (15/Hicr 1), Elif Lâm Mîm الم (31/Lokman 1), Hâ Mîm حم (40/Mümin 1), Hâ Mîm حم (41/Fussilet 1), Hâ Mîm Ayn Sîn Kâf حم عسق (42/Şûrâ 1, 2), Hâ Mîm حم (43/Zuhruf 1), Hâ Mîm حم (44/Duhan 1), Hâ Mîm حم (45/Casiye1), Hâ Mîm حم (46/Ahkaf 1), Elif Lâm Râ الر (14/İbrahim 1), Elif Lâm Mîm الم (32/Secde 1), Elif Lâm Mîm الم (30/Rum 1), Elif Lâm Mîm الم (29/Ankebut 1), Elif Lâm Mîm الم (2/Bakara 1), Elif Lâm Mîm الم (3/Âl-i İmran 1), Elif Lâm Mîm Râ المر (13/Ra’d 1).

Bugüne kadar bu harflerin anlamı konusunda çok şey söylenmiştir. Anlamının olmadığını düşünenler olduğu gibi anlamlarının olduğuna inanan ve oldukça farklı yorumlar yapanlar çoğunluktadır. Bu harflerin anlamı konusunda kendi ses ve isimleriyle tek tek okunduğunu açıklayan rivayet dışında hadis kaynaklarında ciddi bir bilgi yoktur.² Bu konuda en eski bilgiler İbn Mesud ve İbn Abbas gibi bazı sahabilere ve onlardan sonra gelen (tabii) âlimlere dayandırılmaktadır. Hadisçilere göre bu harflerin Kur’an’ın sırrı olduğu, anlamını Allah’tan başka kimsenin bilemeyeceği gibi bir görüş nakledilmektedir.³ Başta İbn Hazm olmak üzere zahirîler, selefi ekolün mensupları, Ebu Hayyan ve Suyutî gibi sonraki kuşaklardan bazı âlimler de bu kanaati benimsemiştir. Bu âlimlere göre bu harflerin anlamı müteşâbihattan sayılır ve müteşâbihatın tevili de dinen yasaktır.⁴ Anlamaya çalışanların önünü kesmeye çalışan bu kanaat selefeye dayandırılmaya çalışılsa da çelişkilerle doludur. Üstelik sonraki dönemlerde müteşâbih kavramı anlamsal dönüşüm geçirdiği için bu yaklaşım kavramsal bir algı kırılmasının ürünüdür. Çünkü Kur’an’ın eleştirdiği tevil beklentisi, inkârcıların gaybî haberlerin sonucunu görme talebidir, Kur’an mesajının anlaşılıp anlaşılmama sorunu değildir.⁵ Üstelik Kur’an lafızlarının anlaşılmazlık sorunu yoktur, o apaçık mübin bir kitaptır.⁶

Aralarında kelimcilerin de bulunduğu sonraki dönem âlimlerinin çoğu mukattaa harflerinin tefsir edilmesi hususunda neredeyse ittifak etmişlerdir. Örneğin; Ebu Bekir ibnü'l-Arabî Kur'an'ın indiği dönemde mukattaa harflerinin anlamının bilindiği kanaatindedir. Çünkü bu harflerle ilgili ne müşriklerden bir eleştiri ne de Müslümanlardan herhangi bir soru gelmiştir.⁷ Ancak bu görüşte olanlar da bu harflerin ne anlama geldiği konusunda ihtilaf halindedir ve çok farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Biz mevcut görüşleri tekrarlayıp peşin hükümlerle aralarında tercih yapma yerine, harflerin muhtemel anlamları konusunda ayrıntılı analizler yaparak kadim görüşleri yeri geldikçe değerlendirmeye ve sonuçları da ona göre tespit etmeye çalışacağız. Çünkü harflerin gerçek anlamları tespit edilmeden yapılacak her türlü yorum temelsiz kalacaktır. Bunun için çok boyutlu bir kazı çalışmasının yapılması gerektiğine inanıyoruz. Her şeyden önce Sami diller alfabetinde ve yazı tarihinde harflerin isim, resim ve anlamlarını araştırmak istiyoruz. İkinci bir boyutta Arapça lügatleri tarayarak harflerin kelimelerle anlam ve fonem ilişkileri konusunda gözlem yapmak istiyoruz. Üçüncü boyutta surenin konusal bütünlüğünü, anlatılan kıssaları ve temel vurguları bu bağlamda değerlendirmek istiyoruz. Dördüncü boyutta suredeki konu ve kıssaları imkânlarımız ölçüsünde Orta Doğu mitolojileriyle karşılaştırmayı amaçlıyoruz. Son tahlilde ise dilsel ve tarihsel veriler ışığında harflerin anlamını sure içeriğinde aramayı hedefliyoruz.

Söz konusu harflerin kıssaların yoğun olarak anlatıldığı surelerin başında yer alması ve hemen devamında Kur'an'ın farklı özelliklerine veya vahiy ve nübüvvet gerçeğine dikkat çekilmesi duruşumuzu ve yönümüzü belirlemede ve bizi ister istemez bu yönde sürdürülecek dilsel, tarihsel ve kültürel bir yolculuğun kapısına getirmektedir. Dolayısıyla dil ve lügat çalışmasıyla işe başlamak, surenin indiği dönem ve ortamı göz önünde bulundurmak ve söz konusu harflerin ve iliştiirildiği cümlelerin başka surelerdeki kullanımlarına göz atmak istiyoruz. Kelimelerin anlam örgüsü ile surenin içeriğini ve özellikle surede örnek olarak anlatılan kıssaları karşılaştırmak istiyoruz. Bu analizi yaparken surelerin iniş sırasını esas alarak harflerin anlam ve fonksiyonlarını tespit etme konusunda basitten karmaşığa doğru bir seyir izlemek istiyoruz.

2. Mukattaa Harflerinin Anlam ve Fonksiyon Analizi

Nûn ن (68/Kalem 1).

Bu ayetin başında bulunan “Nûn” harfi, ilk nazil olan mukattaa harfidir. Nüzul sırasına göre bunu “Kâf ve Sâd” harfleri izlemiştir. Harften sonra gelen “vâv”ı ister yemin, ister atif harfi kabul edelim, her üç harfi de kendilerinden sonraki cümle ile birlikte veya tek başına sure ismi veya başlangıcı (başlığı) kabul eden Şa'bî, Sevrî ve hadisçilerden bir topluluğun görüşü bağlama ve

i'rab kurallarına uygun görünmektedir.⁸ Müsteşrik Morris S. Seale'in mukattaa harflerini surelerin muhtevasını hatırlatmaya yarayan ipuçları ve semboller olarak değerlendirmesi de bu bakımdan anlamlıdır.⁹ "Nûn" harfinin anlamı, devamında gelen ayet ve surenin içeriği ile ilişkisi de bu tercihi desteklemektedir. "*Nûn'u, kalemi ve (onunla) yazanları düşünün.*¹⁰ *Sen Rabbinden gelen nimet (vahiy) konusunda cinlerin müdahalesine maruz kalmış değilsin.*"¹¹

"Nûn" harfinin anlamı konusunda sekiz farklı görüş öne sürülmüş ve surede yer alan kelime ve konularla bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Arapça ile akraba olan Fenike, Arâmî, İbrânî, Akad, Habeşçe gibi diğer Samî dillerdeki anlamlardan da yararlanılmaya çalışılmıştır.¹² Nûn harfinin Fenike, Arâmî, İbrânî ve Arapça'da balık anlamına geldiği düşünülmüştür. Mısır alfabesindeki resmi de yılanı benzetilmiştir. Bazı tefsirciler kalemle birlikte zikredildiği için hokka anlamı vermiş ve diğer dillerin imkânına atıf yapmışlardır.¹³ Ancak Sibeveyhî ve şair Mütenebbî gibi bazı dilciler bu anlamlandırmayı galat ya da şâz kabul ederken,¹⁴ Zemahşerî de yapılan i'rablandırmaların tutarsızlığından hareketle bu anlamlandırmaları reddetmiştir.¹⁵ Çoğu tefsirci ise bu surenin 48 ve 49. ayetlerinde ilk defa anlatılan Hz. Yunus kıssasıyla "nûn" harfi arasında ilişki kurarak "nûn" harfinin balık anlamına geldiğini söylemiş ve öbür görüşte olanlar gibi diğer Sami dillerde imkân aramıştır. Bu yaklaşım şu şekilde temellendirilmeye çalışılmıştır: Bu surenin 48 ve 49. ayetlerinde Yunus Peygamber'den "Sahibü'l-hût" (balık sahibi) diye bahsedilirken, 21/Enbiya 87. ayette "Ze'n-nûn" (nûn sahibi) ifadesi kullanılmıştır. Kimi tefsirciler bu benzerlikten hareketle "nûn"un balık anlamına geldiğini söylemiş, ancak Orta Doğu kültüründe yaygın olan ve dünyayı üzerinde taşıdığına inanılan mitolojik balık efsanesiyle ilişkilendirmişlerdir. Fakat Zemahşerî ve Razî bu yaklaşımları reddetmiştir.¹⁶ Ancak harfin Yunancaya "Nû" ismiyle geçmesi¹⁷ ve Anadolu'da halk kültüründe "Nû" diye bir ölçü biriminin bulunmasına bakılırsa tahıl ölçüğü anlamına gelmesi kuvvetli bir ihtimaldir. Kalemle ilişki kurarak hokka denmesinin buradan kaynaklanmış olabileceği muhtemeldir. Harfin iki boyutlu resminin yılanı benzetilmesine yol açmış olması da ihtimal dâhilindedir.

Ancak tarih üstü mitolojik yaklaşımlar bir yana hem suredeki kıssa hem de "nûn" harfinin devamındaki kalem ve yazı yani vahiy vurgusu arasında ilişki kurularak tarihsel tespitlerde bulunmak mümkün görünmektedir. Örneğin Tevrat'ın Yunus başlığını taşıyan bölümünde anlatılan kıssada Yunus Peygamber'in (s) gönderildiği hâlde gitmekten kaçındığı, daha sonra dönüp irşad ettiği şehir Ninova'dır.¹⁸ Bu durum, 'nûn' harfinin Ninova, "ze'n-nûn" ifadesinin Ninova'nın sahibi veya hâkimi anlamına gelmesi ihtimaline işaret olabilir. Çünkü 37/Saffât 139-149. ayetlerde anlatılan kıssa ile Tevrat'ın verdiği bilgiler benzerdir ve şehir halkı Yunus Peygamber'e (s) iman edip şehri ona teslim etmektedir. Ayrıca Ninova çivi yazısının geliştiği mekândır ve üstelik

Sümer, Babil gibi Mezopotamya medeniyetlerinde kral tanrı “Enlil” ve insanı topraktan yarattığına inanılan tanrıça “Ninlil” kültleri mevcuttur. Bu durum Ninova isminin dinî hüviyeti kadar söz konusu dinin kültürel yansımalarına da işaret olabilir. Şehir ismi ile tanrı isimlerindeki “En ve Nin” ekleri arasındaki benzerlik karşılıklı bir etkileşime işaret etmektedir. Öte yandan “nûn” harfi bereketli hilalin batı yakası Mısır’da, kâinatın yaratıldığı ilk suların Tanrısı, Nun ve Nunet kültüründe tanrıların isimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur’an kıssalarının hak ve batıl dinler arasındaki ilişkiyi izah şekline göre bu tür tabiat tanrıları genelde ilahî dinin bozulmuş türevleridir. Dolayısıyla Allah’a ait bazı sıfatların Allah’tan ayrı tanrı üretimlerine konu olması ve bu isimle üretilen tanrılar eleştirilirken Allah’a dönüşün mesajları verilmiş olabilir. Ayrıca bu benzetmeden önce anlatılan bahçe sahipleri kıssası da ticaret, kervancılık ve hayvancılıkla uğraşan Mekke’den çok, Bereketli Hilal diye bilinen Mezopotamya-Mısır hattının coğrafya ve kültürüne daha çok uymaktadır. Özellikle bu bölgenin kadim sakinleri olan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan Nebati medeniyetine ait bilgilerle ciddi paralellikler söz konusudur. Üstelik surede anlatılan kıssada Allah’ı tesbih etmeyi unutmuş ve bereketin kaynağını başka sebeplerde arayan bir algı tenkit edilmektedir ki bu “nûn” isimli bereket tanrılarının nasıl ortaya çıktığı konusunda bize bir fikir verebilir. Çünkü Nebatiler’de farklı tanrı isimlerinin yanı sıra Allah ismine de rastlanmaktadır.¹⁹ Dolayısıyla Kur’an, mucizevî şekilde bu tarihi geçmişe dikkat çekmiş ve bizleri araştırmaya sevk etmiş olmalıdır. Çünkü sure, müşriklerin vahyi yalanlaması karşısında sabretmeye vurgu yaparken Yunus Peygamber’in (s) mücadelesini örnek vermektedir.

Bu ipuçları bizi sadece din ve kültürün tarihine değil, aynı zamanda dil ve yazının tarihî köklerine de götürmektedir. Çünkü lügatten sunacağımız örnekler, Orta Doğu dil ve kültürünün ortak olduğunu gösterir niteliktedir. Nûn harfine harf ilave edilerek türeyen kelimeler genellikle bozulma anlamı çağrıştırmakta ve geçmişte hak bir dinin ve kültürün nasıl bozulduğunu anımsatan ipuçları vermektedir. Çünkü içinde “nûn” harfi bulunan kelimelerin, özellikle illetli fiillerin birçoğunun anlamı insanın olumsuz durumlarını ve kötü durumlar ifade eden sesleri yansıtmaktadır. Bu gibi olumsuz ve de ortak anlamlara gelen kelimeler büyük bir yekün teşkil ettiği gibi kelimelerin oluşum sürecine de işaret etmektedir.²⁰ Gerçi olumlu anlamda kullanılan kelimeler türetilmiş olsa da çoğunluk olumsuz kelimelerden oluşmaktadır. Örneğin “yerleşmek, vatan edinmek, kanun koymak” gibi medeniyet inşasıyla ilgili kelimelerin varlığı, yerleşik hayata geçişin seyri hakkında ipuçları verdiği gibi²¹ “su dökmek, akıtmak, çamurdan saksı yapmak” anlamlarındaki kelimelerin varlığı da²² yazı aracı kil tabletlerin, su medeniyetindeki ve dolayısıyla tarımdaki gelişmelerin dildeki yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu da ister istemez sembolik anlamlı bir sure başlığı yorumunu akla getirmektedir.

Bu anlam ilişkilerinin izini sırasıyla diğer harflerin anlam dünyasında da sürmek mümkündür.

Kâf ق (50/Kâf 1).

Kâf harfinin dağların doruğu veya dünyayı çevrelediğine inanılan efsanevi Kafdağı anlamına geldiğini söyleyenler olsa da bunlar ilmî bir dayanaktan yoksun halk hikâyeleridir. Bu görüş Yahudi ve İran kaynaklı İsrailiyat türü hurafelere dayanmaktadır.²³ Fakat “kâf” harfinin Allah’ın veya Kur’an’ın ismi olduğu görüşü tartışılabilir olsa da surenin ismi olduğu kesindir.²⁴ Bu harfin “vakafe” kelimesi yerine kullanılan bir kelime olduğunu söyleyen ve cahiliye şiirinden örnek veren görüş harfle kelimenin anlamını aynı karede buluşturan önemli bir örnektir: *قلت لها قفي فقالت قاف ... أي وقفت: “O’na ‘dur’ dedim, o da ‘durdum’ dedi.”* cümlesinde kâfi kelimesi vakaftü (durdum) fiili yerine kullanılmıştır.²⁵ Bu yönüyle “kâf” harfinin surenin içeriğini yansıtan bir isim veya başlangıç (başlık) olma ihtimali oldukça kuvvetlidir.²⁶ Bu görüşü şu kelimelerin sözlük anlamı da desteklemektedir. Vakafe, kaffe, kafâ ve kâfe kelimeleri, sadece ses yönüyle değil, anlam yönüyle de akrabadır ve yapısında “Kâf” harfi bulunan bütün kelimelerin anlamını kapsayacak ölçüde bir anlam zenginliğine sahiptir. Ses ve anlam yönünden kâf harfine ve devamındaki cümlenin içeriğine uyum arzeden kâfe, yakîfu, kıyafetün ve kafâ, yakfi, kafyen kelimeleri iz sürmek ve peş peşe gelmek anlamına gelmektedir.²⁷ Ayrıca soy ilmi diye bilinen İlmü’l-kıyâfe terkinindeki kıyâfe kelimesi aynı köktendir ve soy anlamına gelmektedir. Kur’an da aynı kelimeyi peygamberlerin peş peşe gönderilmesi anlamında kullanmaktadır.²⁸ Ayrıca bu surenin Murselât suresinden sonra inmesi de tesadüf değildir. Çünkü “Ve’l-Murselâti Urfen” ifadesiyle başladığı için sure bu adı almıştır ve peygamberlerin peş peşe gönderilmesi anlamındadır. Üstelik bu ayette kullanılan örf kelimesi de “kâf” harfi ve kâfe kelimesi gibi süreklilik, peş peşe anlamına gelmektedir.²⁹ Ayrıca her iki kelimenin de “fe” harfiyle bitmesi, “fe” harfinin “kâf” harfinden sadece bir noktayla ayırt edilmesi ve Arap dilinde takibiye edatı olarak kullanılması da anlamsal ilişkinin başka boyutlarına işaret etmektedir.

Üstünlük ve açılım vasıfları nedeniyle huruf-ı isti’lâ’dan sayılan “ق kâf” harfinin³⁰ *وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ* “Soylu, şerefli Kur’an” ifadesinin başında olması da tesadüf değildir. Kur’an’ın önceki vahiylerin devamı ve sonuncusu olduğu ima edilmektedir. Onu yalanlayanlarsa önceki vahiyleri yalanlayıp helak olanların mirasçılarıdır. Bu olgu, Mukattaa harflerinin Kur’an’a vurguyla başlayan ve kıssaların yer aldığı surelerin başında bulunmasını da açıklamaktadır. Bu sure içerisinde Âd, Semûd, Tubba’, Nuh ve Lût’un kavimlerine, Ress ve Eyke halkına ve Firavun’a gönderme yapılması, vahyi ve ahireti yalanlayan o kavimlerin nasıl helak olduğu örnek verilerek Kur’an’ı yalanlayanların tehdit edilmesi ve Hz. Peygamber’e (s) sabır ve metanet telkin edilmesi de bu yaklaşımı destekleyen kanıtlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu semantik iliş-

ki, hem kâf harfini Kur'an'ın sıfat ismi olarak değerlendiren görüşü³¹ hem de surenin ismi veya başlangıcı olduğunu kabul eden yaklaşımı³² anlamlı hale getirmektedir. Bu nedenle sure, ilk dönemden itibaren bu adla anılmıştır. Dolayısıyla bu harf, bir isim olmanın ötesinde “Soylu, şerefli Kur'an” ifadesiyle birlikte veya tek başına surenin içeriğini yansıtan anlamlı bir başlangıç (başlık) görüntüsü arz etmektedir.

Sâd ص (38/Sâd 1).

Bu harf, konum ve i'rab bakımından, kendisinden sonra gelen cümle ile ilişkisi ve fonksiyonu yönünden “kâf” harfiyle ciddi benzerlik arz etmektedir.³³ Ayrıca “nûn ve kâf” harfleri gibi sâd ismine de kelime anlamı vermek mümkündür.³⁴ Sadde, sâde, sadâve vasade kelimeleri seslenmek, gürültü koparmak,³⁵ yankı yapmak, yüz çevirmek, karşı çıkmak, kibirli davranmak, kaçmak, dağa çıkmak, avlanmak, kıskırtmak, bir yerde kalmak, yurt edinmek vs. anlamlarına gelmektedir.³⁶ Hatta bu harfin adı Samî dillerde sade, sadai veya tsadik olarak bilinir.³⁷ Daha önce bu kelimelerle “sâd” harfi arasında anlam ilişkisi kuranlar da olmuştur. Örneğin Hasan-ı Basrî ve Süfyan'a göre “sâd” harfinden türeyen müsâdât kelimesi amellerin Kur'an'a arzedilmesi veya ittiba anlamlarına gelmektedir.³⁸ Zemahşerî ise sesleniş ve yankı anlamına gelen sadâ kelimesiyle “sâd” harfinin anlam ortaklığına işaret etmiştir.³⁹

Tespit edilen bu anlam ilişkisi, devamında gelen ve Kur'an'ın şerefine ve içerdiği öğüde vurgu yapan *وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ* cümlesinin anlamıyla uyum arz etmektedir. İbn Atıye zikir kelimesini kalıcı şeref olarak değerlendirmiştir⁴⁰ ki sâde kelimesinin dağa çıkmak (yükselmek) anlamıyla ve vasade kelimesinin kalıcı olmak ve yerleşmek manasıyla uyumlu görünmektedir. Razî, bu tür tespitleri daha da çoğaltmıştır. Örneğin, suredeki bazı ayetlerin anlamından hareketle yüz çevirmek anlamına gelen sadde fiili ile sâd harfi arasındaki bağlantıya işaret etmiş ve *الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ* “Kâfirler Allah'ın yolundan yüz çevirdiler”⁴¹ ayetine atıfta bulunmuştur. Kâfirlerin tekebbür ve aykırı duruşu (2. ayet), feryad ettikleri zaman kaçacak vaktin olmayacağı “hîne menâss” (3. ayet) ve cehennemliklerin birbiriyle çekişmesi “tehâsumu ehli'n-nâr” (64. ayet) ifadeleriyle “Sâd” harfinin muhtemel anlamları arasında alaka kurmaya çalışmıştır.⁴² Yine Libya Arapları da bugün bile “es-Sahrau's-Şarkıyye” (Doğu Sahra) tamlaması yerine kelimelerin başında bulunan “sâd şın” harflerini rumuz olarak tek bir kelime gibi kullanmaktadırlar.

Bu bilgiler de harflerin kelimelerle ilişkisini ortaya koyduğu gibi, Mukattaa harflerinin Kur'an'a vurguyla başlayan ve içerisinde kıssalar yer alan surelerin başında bulunmasını da açıklamaktadır. İlk üç ayet ile 86-88. ayetler arasındaki anlam ortaklığı surenin bütünlüğünü gösterdiği gibi az sonra vereceğimiz bilgiler de surenin öncesi ve sonrasında yer alan surelerle bağlantısını göstermektedir. Hatta 64. ayetin içeriğindeki cehennemliklerin birbiriyle çe-

kişmesi anlamındaki “tehâsumu ehli'n-nâr” deyiminin bundan sonra inen A'raf suresinde daha ayrıntılı olarak ele alınması ve sâd harfinin o surenin başında da bulunması tesadüf olamaz. Hatta bu surenin sonunda değinilen Hz. Âdem kıssasının o surede geniş olarak açıklanması da “sâd” bulunan kelimelerin yerleşme ve kalıcı olma anlamıyla doğrudan ilişkili görünmektedir. Bu suredeki kıssaların anlatılma biçimi, kendisinden önce inen Kamer sureesindeki kıssaların anlatımıyla da benzerlik arz etmektedir. Fakat bu surede önceki sureler gibi Nuh ve Âd kavmine, Firavun'a, Semûd ve Lût kavmine, Eyke Halkına kısa atıflardan sonra farklı bir şekilde Hz. Davut, Süleyman ve Eyup Peygamberlerin (s) mücadelesinden ayrıntılı kesitler aktarılmaktadır. Daha sonra tekrar Hz. İbrahim, İshak, Yakup, İsmail, Elyesa' ve Zilkifl Peygamberlerin (s) mücadelesine kısa atıflar yapılmaktadır. Bu yönüyle sure kendisinden önce ve sonra inen surelerin kısaca anlatımları arasında bir köprü gibi görünmektedir. Daha önceki harfler konusunda söylediğimiz gibi “sâd” harfini de sure ismi ve başlangıcı olarak değerlendiren görüş, bağlama uygunluk arz etmektedir.⁴³ Dolayısıyla “sâd” harfini tek başına veya devamındaki “Vel Kur'ani zi'z-Zikr” والقرآن ذي الذكر cümlesiyle birlikte başlık olarak değerlendirmek anlamlı görünmektedir.

Elif Lâm Mîm Sâd المصّ (7/A'raf 1).

Burada “sâd” harfinin önüne “elif, lâm, mîm” harfleri gelmiştir. “Sâd” harfini bir önceki bölümde ele aldığımız için burada tekrara gerek görmüyoruz. Ancak diğer üç harfin devamında yer aldığı için aralarında anlamsal bağlantılar kurulabilir. “Elif” harfinin ismi Nebatî, Aramî, Fenike, Süryani, Babil, Asur, Akad vb. Samî dillerde alaf, alef, olaf, elaf, alpu, Yunanca'da alfa olarak adlandırılır.⁴⁴ “Lâm” harfi ise lamed, lamad, lambda olarak isimlendirilir.⁴⁵ “Mîm” harfi mem veya mayim olarak adlandırılır.⁴⁶ “Sâd” ise sade, sadai veya tsadik olarak bilinir.⁴⁷ Akriba dillerdeki bu ortak isimler, harflerin Orta Doğu kültürlerindeki yaygınlığı kadar anlamlarındaki tarihsel derinliğini de yansıtmaktadır. Bu durum aynı zamanda dilin ortak köklerine ve gelişim seyrine de işaret etmektedir. Örneğin bu harflerin mahreçlerindeki kolaylık sıralaması çocuğun dillenirken çıkardığı ses sıralamasıyla paralellik arz etmektedir. Elifin okunuşundan oluşan a ve e sesi boğaz ve ağız boşluğundan hiç zorlanmadan çıkarıldığı için çocuğun kolayca çıkardığı ilk ses olmalıdır. Dilin üst damağın ön tarafına dokunmasıyla ağız boşluğundan çıkan “la” sesi, ikinci sıraya yerleşirken, dudakların birbirine dokundurulması ve ağzın kapatılmasıyla genizden çıkarılan mim veya mem sesi, emme arzusunu yansıtmaktadır.⁴⁸ Çocuğun en yakınında olanlar için kullandığı eb, ümm ve ehi kelimelerinin elifle başlayıp dudak harfleriyle bitmesi veya boğaz boşluğunda tamamlanan “hi” harfiyle tamamlanması da gelişmeye başlayan bilinçle seslerin kolaydan zora doğru sıralanışını göstermektedir. Dolayısıyla dilin üst dişlerin dibine dokundurulmasıyla çıkarılan sâd sesi çocuk için diğer üç harften

daha zordur ve yeteneğin daha da gelişmesine bağlıdır. Bundan dolayı da son sıraya yerleştirilmiş olabilir.

Elif: Firuzabadi'ye göre bazı Arap dilcileri “elif” harfinin “vav, yâ ve hemze” harfleriyle yakın ilişkisinden ve kaynaşmasından dolayı ülfet masdarından türediği görüşündedirler.⁴⁹ Elife fiili bütün türevleriyle birlikte alışmak, tanışmak, sevmek, birleştirmek, ısındırmak, güvenmek, ahid, kefalet, dostluk, (bu üçü illün kelimesinin de anlamıdır), konuşmak, ehli ve evcil olmak, çoğaltmak, çoğaltmak ve sayıyı bine tamamlamak anlamlarına gelmektedir. “Ayın” harfinin “hemze”, “kâf” harfinin “fe” harfiyle benzerliği varsayılırsa ‘alaka’ kelimesinin de ‘elife’ fiili ile akrabalığı kurulabilir. İlah ve Allah isimlerinin türediği kök kelime olarak değerlendirilen elehe fiili himaye etmek, elihe fiili ise sığınmak, hasretten sabırsızlanmak, saygı gösterip ilahlaştırmak anlamlarıyla sevgide çokluk ve aşırılığı ifade etmektedir. Bu fiilin anlam dünyası evâ fiilinin de anlam haritasını oluşturmaktadır. Bu fiillerin anlamındaki dinî boyut, biraz sonra ele alacağımız, “lâm” ile başlayan kelimelerle, özellikle de lâhe fiiliyle eş anlamlılık arz etmektedir. Ehele fiili ise alışmak ısınmak, evlenmek, ahbab edinmek, hoş karşılamak, ev halkı anlamlarıyla elife fiiline benzerken, âl kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılabilir.

Aile, akraba ve yakınlar anlamına gelen âl kelimesiyle aynı köke tutunan âle fiili kayıp bir şeyi bulmak, gizlilikleri ortaya çıkarmak (tevil), gözetmek anlamlarına da gelmektedir. Bu fiilin tevil anlamı ile 53. ayet ve onunla anlam ilişkisi olan diğer ayetlerin anlamı arasında anlamsal bağ çok barizdir. Ayetlerin iniş sebebini oluşturan gaybın ortaya çıkması (tevil) tartışmalarıyla ilgi kurmak mümkündür. Bunu “lâm” bulunan kelimelerdeki gizlilik vurgusuyla bağlantılı düşündüğümüzde buradaki mukattaa harfleri ile sure içeriği arasındaki ortaklık daha da netleşmektedir. Ya'nî kelimesiyle ey edatının açıklama ve tefsir anlamında kullanılması da “elif” ile başka bir anlam ortaklığına işaret etmektedir. Enise, enika fiilleri de cana yakın olmak ve hoşlanmak anlamlarına gelirken elâ-ye'lû fiili çalışmak, gücü yetmemek ve nimet anlamlarına gelmektedir. İlâ, ilvün ve ilyün kelimeleri de nimet anlamına gelmektedir ki Kur'an'ın vahye nimet dediğini biliyoruz. Koruma ve himaye anlamındaki velâ, velâyet kelimelerinin nimet anlamındaki elâ fiiliyle ilişkisi kurulabilir. Dayanıklı olmak ve desteklemek anlamındaki âde, eyyede fiili ile birine iyilik etmek, ihsanda bulunmak anlamındaki yedâ fiili arasında da anlam akrabalığı sezilmektedir. “Ecede” fiili de aynı anlamdadır.⁵⁰ Bu fiillerin illetli olması da kelimelerin harf ve hece sayısındaki gelişimleri göstermesi bakımından ayrıca dikkat çekicidir.

Bütün zenginliği ile bu anlam yelpazesi insanın duygu, değer ve bilinç dünyasını ve bilinçlenme sürecini de ifade etmektedir. Bu semantik ilişkiler, bütün kelimelerin harflerden, harflerin de eliften türediğini iddia edenleri haklı çıkaracak bir nitelik arz etmektedir.⁵¹ Çünkü bu ilişkiler, elife fiili ile Âdem is-

mini aynı anlam odağında buluşturmaktadır. Örneğin Âdem/adam kelimesinin de yer aldığı edeme, edime ve edüme fiillerinin türevleriyle birlikte taşıdığı anlam yelpazesi elife fiilinin ve onunla anlamdaş olan bütün kelimelerin anlam sıkalasıyla neredeyse birebir örtüşmektedir. Ayrıca bu semantik ilişkiler, ünlü Arap dil âlimi Halil bin Ahmed'in şu değerlendirmesini de haklı çıkarmaktadır: "Elif harfi, cömertlik vb. birçok haslet ve erdemi şahsında toplamış, eşi az bulunan kimse; zayıf, hor ve hakir görülen adam anlamına gelir."⁵² Bu görüş isabetli görünmektedir. Çünkü "elif" harfinin yer aldığı kelimelerin anlam haritası sadece alıntıladığımız olumlu kelimelerden oluşmakta; sözlükte zayıflık, hastalık, bozulma ve kokma anlamı taşıyan çok sayıda "elif" odaklı kelimelerle pozitif ve negatif anlamları birlikte barındıran kelimeler bulunabilmektedir.⁵³ Ayrıca tarih yazmak anlamına gelen erreha ve yeryüzü anlamına gelen erd/arz ile bulutun yere yaklaşması anlamına gelen erida, yerleşmek ve yuva yapmak anlamındaki ekene, yemek anlamındaki ekele fiilleri de elifli fiillerde daha geniş bir eşanlamlılar dizgesi bulunduğunu ve bu harfin neden bu surenin başında yer aldığını açıklamaktadır. Çünkü bu harften sonra kitaba yeminle başlayan surenin anlattığı ilk mesaj insanların yeryüzüne yerleştirilmesi ve oradan çıkarılması (haşır) olayıdır. Anlatılan ilk kıssa da Hz. Âdem kıssasıdır. Bu kıssa üzerinden Âdem (s) ve eşinin ve onların zürriyetlerinin hayat serüveni anlatılarak uzun uzun öğütler verilmektedir.⁵⁴ Ayrıca 189. ayetten itibaren dile getirilen eşler arası ülfet ve çocuk sahibi olma arzusu da elif harfinin anlam dünyasında karşılık bulmaktadır.

Lâm harfi, Aramice ve İbranice'de lamed/lamad, Fenike alfabesinde lamd, Yunanca'da lambda olarak isimlendirilir. Alfabeler Fenike alfabesinden hareketle yayıldığı için "lâm" harfi, dünya alfabelerinin çoğunda 12. sıraya denk gelir. Kelimelerin asli harfi olarak kullanıldığı gibi "nûn, mîm, vav, he ve yâ" harflerine dönüşerek veya "râ, dâd, ayn, fe, kâf, kef ve nûn" gibi bazı harflerin "lâm"a dönüşerek ikincil ve eş anlamlı kelimeler oluşturduğu görülür. Bu harf onlarca farklı işlev görecektir şekilde edat olarak da kullanılır.⁵⁵ Kelimeler içinde meydana gelen bu değişkenlik, "lâm" harfinin kelimelere kattığı anlam zenginliğiyle birlikte aynı anlamda kullanılan kelime çeşitliliğini beraberinde getirmiş, çok sayıda eş anlamlı kelime zenginliğine yol açmıştır. Aşağıda vereceğimiz örneklere bakılırsa aynı anlamda onlarca kelimenin varlığını görmek mümkündür. En kabarık listenin dokunmak ve özellikle vurmak anlamına gelen kelimelerden oluşması dikkat çekicidir.⁵⁶ Bu da Hiyeroglif alfabesinde baston veya kamçı şeklinde remzedilen "lâm" harfinin ses tonu ve anlamını girdiği kelimelere taşıdığını göstermektedir. Ancak buna rağmen harfteki yumuşak ses tonununun, tıpkı kamçı esnekliği gibi kelimelerin fonetik ve semantik yapısındaki yumuşaklığı koruduğunu da görüyoruz.⁵⁷ Bir başka gösterge ise yalamak anlamına gelen kelimelerin listesindeki sayının⁵⁸ yeme, içme anlamındaki kelimelerin sayısına⁵⁹ göre hayli fazla olmasıdır. Başka bir gösterge de yapışmak anlamında kullanılan kelimelerin sayısı kadar⁶⁰ bir yere

yerleşmek, ikamet etmek, toplanmak ve çoğalmak anlamında kullanılan kelime sayısının olmasıdır.⁶¹

Kelimelerdeki bu semantik ortaklık toplumların yerleşik hayata geçmesini açıklayacağı gibi gizlilik ve örtünme anlamındaki kelimelerin bundan daha çok olması⁶² da söz konusu toplumların kültür ve medeniyetinin gelişim süreçleri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu anlam öbeği surenin 10-32. ayetlerinin içeriği ile birebir örtüşmektedir. Buradaki gizlilik dünyevî anlamda olabileceği gibi sığınma anlamında kullanılan kelimelerin tuttuğu yekûn,⁶³ dinî ve gaybî anlayışın sürekliliğine de bir işaret olabilir. Bu anlam öbeği ise 33-58. ayetlerin ve özellikle 53. ayetin anlam haritasıyla birebir örtüşmektedir. Çünkü parlamak, aşikâr olmak anlamındaki kelimelerin fonetik ve semantik yapısı “lâm” harfinin kelimelere kattığı anlamı gösterdiği gibi “elif” harfiyle ortak olduğu elehe ve lâhe kelimelerinin hem yüceltmek ve ilah edinmek hem de gizli anlamları ortaya çıkarmak anlamıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Üstelik buradaki kelimelerin anlam zenginliği sadece doğal parlaklığı değil, manevi açıdan bir iman ve ilah anlayışını da yansıtmaktadır.⁶⁴ Özellikle “lâm” harfinin başına ve sonuna illet harfi getirilerek oluşturulan velâ kelimesi surenin hem ilk hem de son bölümünde gündeme gelen ve surenin ana konusunu oluşturan velayet konusuyla doğrudan ilişkili görünmektedir. Geciktirmek, hakkını vermemek, ağırlık, zorluk anlamlarındaki kelimelerin listesi de azımsanmayacak kadar kabarıktır ve insanların hayatta karşılaştıkları zorlukları anlattığı kadar ahlak, hukuk ve değer yargıları hakkında da bilgi vermektedir.⁶⁵ Bir başka olgu da, ateş yakmak, alevlenmek, susamak ve burnalmak anlamındaki kelimelerin varlığıdır ve bu semantik öbek sadece dünyevi bir algıyı yansıtmaktan ibaret olmayabilir.⁶⁶ Ayrıca konuşma ve lisanla ilgili bazı kelimelerin oluşturduğu dizge ise dil kusurları ve konuşma adabı konusunda ipuçları vermektedir.⁶⁷ Dolayısıyla bu harfin taşıdığı tarihi anlamlar da tıpkı “elif” gibi kelimelerin türeme sürecinde harflerin çoğaltılma seyri ve yönü konusunda ipuçları verirken, surede anlatılan kıssalara dair sembolik göndermeler de barındırmaktadır. Çünkü kıssalardaki bazı ifadeler yukarıda vermeye çalıştığımız semantik yapıları çağrıştırmaktadır.

Mîm harfiyle ilgili veriler de şu ana kadar yaptığımız değerlendirmeleri destekler niteliktedir. Harflerin ses özelliklerinin ve seslendirilme hareketlerinin oluşturduğu kelimelerin anlamlarına yansımalarını araştıran fonetikçiler, “mîm”in ses özelliği ve ağız hareketinin bu harfi içeren fiillerin manalarına dokunma ve görme duyularını ilgilendiren bazı olgular halinde yansıdığını da belirtmişlerdir. “Mîm” harfinin yer aldığı fil ve mastarlarda “mîm” sesinin verdiği yumuşaklık, incelik ve sıcaklık; seslendirilirken dudakların usulca yumulma hareketinin işaret ettiği emme, bir şeyin içindekini dışarı çıkarma ve toplama, çiğneme ve yeme anlamlarının; yine seslendirmede iki dudakın açılma hareketinin işaret ettiği açılma, genişleme, yayılma manalarının yansı-

dığı keşfedilmiştir. Bu tür anlamlarının daha fazla olmasından hareketle insanlık tarihi içinde “mîm” sesinin emme olgusunu simgelemek üzere icat edildiği neticesine varılmıştır.⁶⁸ Dünyanın birçok dilinde emilme organı ile (meme, mamelle, memelon, mama) emziren anne (mamma, maman, mama, meme, mother, mâder, ümm) isminde “mîm” sesi hâkimdir. Bebek ve çocuk dilinde yiyeceğin adı mamadır. Hatta süt emen çocuğun veya emziren annenin süt gelmesi için memeyi ovması ile ilgili fiiller de bu harf çevresinde odaklanır ve sayıları da oldukça kabarıktır.⁶⁹ Anne ve babayı simgeleyen ümm ve ebû (anne baba) sesleri bebeklerin çıkardığı ilk seslerdendir. Çocukların ilk çıkardığı insiyakî seslerin tekrarlaması onların avunma ve mırıldanma sesidir. Birçok hayvan sesini yansıtan kelimeler de bu harfle alakalıdır.⁷⁰ Bu hecelerin tekrarından oluşan ana, baba, aba, abi, ebi, ümmi, vb. kelimeler birbir ayını olmasa da bütün dünya dillerinde ortak seslere sahiptirler.⁷¹

Arapçada “mîm” harfi en çok “be, fe, kaf, lâm, nûn, vav” harfleri olmak üzere, “hemze, te, se, cim, ha, hı, dâl, zâl, râ, ze, sin, şın dâd, tı, ayn, ğayn, he, yâ” harfleriyle değişim ve dönüşüme uğrayarak yapı ve anlamca eşdeğer veya benzer kelimelerin oluşumunda etkili olmuştur.⁷² Değişim, sık kullanımdan az kullanıma ve telaffuz zorluğundan kolayca doğru seyretmiştir. Çoğunlukla “lâm, nûn ve mîm” harfleri birbirlerine dönüştüğü gibi bu harfler “vav, yâ” harflerine de dönüşmüştür.⁷³ Aslında bu iddialar kelime türetme girişimlerinin bu harfler arasındaki idğam ve değişimlerle sınırlı değildir. “Mîm” sesinin yer aldığı kelimelerin “mîm” sesi ve harfinden hareketle oluştuğunu söylemek, bütün kelimelerin tek harfli fiillerden türediğini söylemekle eşdeğerdir. Örneğin “mîm” sesinin yanına başka sesler getirerek de kelimeler türetilmiştir. Sadece emme olgusu değil, emilen ve akıcı olan su ve benzeri sıvılar ve sıvıların dalga, akış ve karışma hareketleri de bu harfin bulunduğu kelimelerle ifade edilmektedir. Zaten hiyeroglif alfabesinde bu harfin sembolü sudur. Bazı Sami dillerde harfin adı mây Arapçada ise mâ şeklinde telaffuz edilmektedir. Üstelik insanın düşüncelerindeki karmaşa ve ikilem de aynı öbekte yer almaktadır.⁷⁴ Dahası insanî ilişki, dokunma ve temasla ilgili birçok kelimenin bu ses etrafında odaklandığı görülmektedir.⁷⁵ Hatta insan toplumlarının dericilik yapması, yerleşik hayata geçip medenîleşmesi, tarih ve anılarını üretmesiyle ilgili kelime öbekleri de “mîm” sesi etrafında şekillenmiştir.⁷⁶

Bu anlam sıkalası, söz konusu harflerin bu surenin başında yer almasını açıklar niteliktedir. Çünkü bu sure nüzul sırası bakımından kıssaların ilk defa ayrıntılı olarak anlatıldığı suredir. Hz. Âdem’den Hz. Musa’ya kadar ilahî dinlerin yeryüzündeki serüvenini özetlemekte, vahiylerin geliş sürecindeki tartışmalara ışık tutmakta ve peygamberlerin şirk dinlerine karşı verdiği tevhid mücadelesine dikkat çekmektedir. Bilhassa “mîm” harfinin emme fiilinden hareketle gizli nesnelere ortaya çıkarma çağrışımı bu surenin temel vurgularından vahiy, tarihî olgular ve kıyamet gibi metafizik boyut arzeden konulara

denk düşmektedir. Bu harfleri dikkate almadan devamındaki cümlelerin iraplanamayacağı kanaatiyle bu iki yapı arasında özne-yüklem ilişkisi kurmaya çalışmaları ve ikisini bir cümle şeklinde sure girişi olarak değerlendirmeleri de dikkat çekicidir.⁷⁷ Bu durumda harflerin mesajı, “Bu sayfalar, bu seslenişler, sana indirilen ilahi bir hitaptır. Düşünmeden gösterilen bu tepkiler, bu muhalefet anlamsızdır, ciddiye almamak gerekir” şeklinde bir metanet çağrısı olabilir. Çünkü ilahî sadâ (sâd), o kafası karışık insanları aydınlık bir dünya görüşüne çağırılmaktadır.

Yâ Sîn يٰسٓ (36/Yâsin 1).

Sibeveyh ve Zeccac, bu harfleri şibih cümle formunda ele alarak, “Utlû Yasin” اتلو ياسين (Yasin’i oku) şeklinde anlamlandırmış ve surenin ismi olarak değerlendirmişlerdir. Sure başlangıcı (başlığı) olarak değerlendirenler de olmuştur.⁷⁸ Daha önce geçen mukattaa harflerinde olduğu gibi kendisini takip eden “hikmetli Kur’an” ifadesinin de irabını tespit etme sorunu yaşandığı bilinen bir durumdur.⁷⁹

Yâ harfinin Fenike, İbranî ve Aramî alfabelerindeki adı yod’dur, Yunan alfabesine iota diye geçmiştir. Kelimenin anlamı el demektir ve Arapçadaki yed kelimesine denk gelmektedir. Mısır hieroglif alfabesinde el resmi ile sembolize edilmiştir.⁸⁰ Arap dilinde “yâ” harfi kelime köklerinin başına en az gelen harftir. Çoğu zaman “elif ve vav” gibi med harfi olarak kullanıldığı ve sesli harf gibi işlev gördüğü gibi kaygan bir rol üstlendiği için başka harflerle de karşılıklı dönüşümlere uğramaktadır. Zaman eki olarak kullanıldığı gibi, müenneslik, müzekkerlik, küçültme, yumuşatma, nispet etme vb. formları belirlemede ek olarak da kullanılır. Kendisinden önceki harflerin harekesine göre bazen “elif’e dönüşür, bazen de fazlalık görülerek düşürülür. Sonuna aldığı “elif” ekiyle birlikte halen en yaygın nidâ edatı olarak kullanılır. Dönüşken yapısı nedeniyle “yâ” fonemi, başta “elif” ve “vav” olmak üzere alfabenin yirmi farklı harfiyle dönüşümlere uğrar.⁸¹ Bu bakımdan “vav, yâ, elif” harfleri farklı anlamda kelimelerin oluşumuna en çok katkı sağlayan üç harftir. Bu aşırı dönüşkenliklerinden dolayı “vav ve yâ” harflerinin bulunduğu kelimelere nakıs (eksik) fiiller denir. Üçünden birinin bulunduğu fiillere ise illetli fiiller denir. Bu durum, kelime türetme konusunda illet harflerinin en aktif görevi üstlendiğini gösterdiği gibi üç harfli köklere ulaşmada illetli fiillerin öncü rolüne de işaret etmektedir.

Yer aldığı kök yapı öbekleri incelendiğinde “yâ” harfinin çağrıştırdığı anlamların yansımaları belirgindir. Halil bin Ahmed’e göre Arapça’da yön ve taraf anlamına gelmektedir.⁸² Sağ (yemin), sol (yesar) kelimelerinin bu harfle başlaması bu görüşü desteklemektedir. Yemin sağ (hayırlı, bereketli) yön, yesar (hayırsız, bereketsiz) yön şeklinde de anlamlandırılmaktadır. Arapçada bereketli anlamına gelen menn kelimesiyle antik Mısır’ın güç, iktidar ve bereket tanrı-

sının adının Min olması da dil ve kültürler arasındaki ilişkinin derinliğini ve yaygınlığını göstermektedir. Bu iki yön kelimesinin iki elin olduğu tarafı ifade etmesi yed/el'den hareketle üretildiklerini gösterdiği gibi işaret diliyle el çağrısı veyâ harfinin nida (sesleniş) sesi olarak kullanılması da anlamdaşlığı ortaya koymaktadır.⁸³ Ayrıca insanın kuvvetli ve savunmalı ön yönünü ifade için “beyne yedeyn” (iki elin arası) terkinin kullanılması, savunmasız ve güçsüz taraf anlamında arka yönün zahr (açıklık) kelimesiyle isimlendirilmesi de yed/el kelimesiyle diğer yönlerin bağlantısını göstermektedir. Yön belirten kelimelerin aynı zamanda hayırlı-hayırsız, verimli-verimsiz, bereketli-bereketsiz, uğurlu-uğursuz, güçlü-güçsüz, gibi anlam boyutlarını içermesi, sağ yönü ifade eden yemin kelimesinin ant anlamıyla müşterek kullanılması, coğrafi, kültürel ve dinî alanları kapsadığını da göstermektedir.⁸⁴

Örnek vermek gerekirse sağ yönü ifade eden yemin kelimesi ve yemene fiilinin verimli, bereketli, uğurlu, güçlü, hayırlı, değerli olmak, yemin etmek gibi kutsallık anlamları taşıması ve hatta yağmur ve bereket taşımasından dolayı güneyden gelen rüzgara yemenî ve güney yönüne Yemen/cenub denmesi, soğuk ve fırtına getirdiği için kuzeyden gelen rüzgara yesarî, ve o yöne yesar/şimal denmesi bu anlam alanının coğrafya ve atmosfer hareketlerinin isimlendirilmesini bile etkilediğini göstermektedir. Ayrıca yemene ve yesüra fiillerinin anlamlarındaki olumlu birçok anlamın yediye (yed) fiilinin anlamlarıyla ortak olması da ayrı bir akrabalığa dikkat çekmektedir. Ümitsizlik ve kırsılık anlamında kullanılan yeis kelimesi ile evi harab ve viran etmek anlamındaki yebbebe fiili, su bulunmayan havuz anlamındaki yebâb sıfatı ile ot, arazi vb. şeylerin yaşken kuruması, susmak, sert ve şiddetli davranmak, insanın hayırsız olması, sütün kesilmesi anlamlarına gelen yebise kelimesi, arasındaki ses ve anlam akrabalığı görülmektedir. Bu kelimelerin anlamı ile öksüzlük, yalnızlık, yorgunluk, gevşeklik, üzümlük anlamlarındaki yetime fiili arasındaki anlamdaşlık bu bakımdan anlamlıdır. Akılsız, fikirsiz, deli, sağır ve sert adam, yalçın kaya, erişilmez dağ, çöl ve yolu kaybetme, yıldızsız gece, sel ve yangın gibi afetler, kükremler anlamlarını taşıyan yehime fiili ile yebise fiilinin bütün anlamları neredeyse aynıdır. Dahası bu kelimelerin anlam dünyası ile sol tarafı ifade eden ve kolaylık, azlık, hafiflik, değersizlik anlamlarını barındıran yesüre fiili arasında da, gizlilik ve saklamak anlamlarıyla cimriliği çağrıştıran serre fiili arasında da ses ve anlam ortaklığı görülmektedir.⁸⁵ Bereket anlamındaki “nûn” harfinin yed anlamındaki harfe eklenmesi sağ el bereket ve cömertliği ifade ederken, kıtlık ve kuraklık anlamındaki sin harfinin eklenmesiyle sol el ve cimriliği sembolize eder olmuş gibi görünmektedir. Bu da “yâ ve sin” harflerini aynı karede buluşturmaktadır.

Ses ve anlamları yakın kelime öbeklerinden biri de yakaza (uyanmak) ve yakîn (apaçık gerçek) kelimeleridir. Çağrı ve uyanma/uyandırma arasında anlam ilişkisi olduğu gibi uyanıklık ile gerçeğin görülmesi arasında da anlam

ilişkisi sezilmektedir. Ayrıca yakaza fiili uykudan uyanmak anlamına geldiği gibi, gafletten uyanmak, dikkatli davranmak (teyakkuz) anlamına da gelmektedir. Uyku ve gafletten uyandırmak için yapılan çağrıyı ifade eden (ikaz gibi) kelimeler de aynı kelimenin türevleridir. Bir bakıma apaçık gerçeklere (yakîn) çağrı anlamına gelmektedir. Bu harflerin sure başlığı olduğunu varsaydığımızda sureyi çağrı suresi şeklinde isimlendirmek bile mümkündür. Senne ve senâ kelimelerinin uyku, yaşlılık anlamları düşünüldüğünde ölüm uykusundan uyanmak ve uyandırmak anlamı da iki harf arasındaki girift ilişkiyi gündeme getirmektedir. Çünkü tefsircilerin “yâ, sîn” harflerinin Tay kabilesi lehçesinde ve Habeşçe’de ey insan anlamında kullanıldığını dile getirmeleri bu anlamı desteklemektedir.⁸⁶

Sîn harfi Aramice’deki “şîn” harfi ile aynı şekle sahiptir. Çoğu Samî alfabelelerinde şekli birbirine benzemektedir. Fenike alfabesinde diş anlamına geldiği gibi⁸⁷ Arapça’da da sinn ve senne kelimeleri diş anlamına gelmektedir. Senne ve senâ kelimelerinin anlamları neredeyse aynıdır. İçerisinde “sîn” harfi bulunan bütün kelimelerin bu iki kelimeyle ve dolayısıyla bu harfle anlam akrabalığı söz konusudur.⁸⁸ Bu harfi ok fırlatmada kullanılan yay resmine benzetenler olsa da bu zayıf bir ihtimaldir. Çünkü sehîm kelimesi ok anlamına gelse de yay kelimesinin bu harfle bir ilgisi bilinmemektedir. “Sîn” harfinin adını Mezopotamya kültüründe ay tanrısı Sin’den veya Mısır-Sina sınırındaki Sin ya da Sun kasabasından aldığı söyleyenler olduğu gibi, Sina dağının da aynı isimle bağlantılı olabileceğine işaret edenler olmuştur.⁸⁹ Sin şehrinin bahsedilmesi o bölgenin yer isimleriyle örtüşmektedir. Çünkü Mısır topraklarını Sina yarımadasından ayıran körfezin doğu yakasındaki büyük vadinin adı Tevrat metinlerinde Sin çölü olarak geçmektedir ve bu çölün doğusunda da Sina dağı yer almaktadır. Sina ismi, bu yaygın kullanımı nedeniyle yarımada da ad olmuştur. Tîn suresinde Kur’an Sina dağlarından bahsederken “sîn” ismini çoğul olarak “Tûr-ı Sînîn” şekliyle kullanmaktadır. Aynı surenin başında yer alan tîn kelimesinin de sîn şeklinde söylenmiş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Arapça ve diğer Samî dillerde “te ve sîn” harfleri birbirinin yerine kullanılabilir.⁹⁰ Babil şehir planlarında kuzeydoğu kapısının adı Sin kapısıdır ve doğu Torosların ismi eski metinlerde Tûr şeklinde yazılmaktadır. Ayrıca bu adla anılan Medine’de dağ ismi, Kuzey Irak’ta ve güneydoğu Anadolu’da hem dağ hem yerleşim yeri isimleri mevcuttur.⁹¹ Mısır tanrıları arasında yer alan tanrı Aten veya Aton ismiyle “sîn veya tîn” lafızları arasında ilişki kurmaya çalışanlar olmuştur. Aten, IV. Amenhotep veya sonradan aldığı adla Akhenaton (Aton’un hizmetkârı, MÖ 1353- MÖ 1336) zamanında inanılan bir Mısır tanrısıdır. Kısa bir dönem de olsa tek tanrı olarak kabul edilmiştir. Bu tanrının somut bir figürü yoktu. Ancak Aton her ışığın ucunda el olan bir Güneş olarak çizilirdi. Duvarlarla çevrili, üstü açık bir tapınakta tapınılırdı. Mısırlı tarihçi *Abmed Osman* tarafından Antik Mısır mitolojisindeki Akhenaten’in annesinin babası olan Yuya’nın Eski

Ahit ve Kur'an'da adı geçen Yusuf (*Joseph*) olduğu iddia edilmiştir.⁹² Aten'in işınlarının ucunda el resminin oluşu kelimeyi el anlamına gelen “yâ” harfi ile de ilişkilendirebilmektedir. Bu durumda “sîn” harfi Mezopotamya'da Ay, Mısır'da Güneş tanrısını sembolize etmektedir. Dolayısıyla “Ya Sîn” suresinin ay, güneş ve diğer gezegenlerin Allah'ın emrine boyun eğmesiyle ilgili mesajı surenin başındaki harflerin anlamında içkin olarak yer almaktadır. Üstelik “sîn” harfinin Sina ile ilişkilendirilmesi de Yasin suresindeki üç elçi kıssasında anlamını bulmaktadır. Çünkü Mümin suresine adını veren kıssadaki üçüncü elçi bu sureyle bağlantılı gözükmetedir ve onları reddeden Mısırlıların putperestliği eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, gök cisimlerine tapan dünyanın bütün putperestliklerine yöneltmiştir ve dünyanın en yaygın dil ailesi aracılığı ile bütün insanlığa ortak bir çağrıdır. Surenin başında ve sonunda bulunan Kur'an'ın hikmetli çağrısı somut bir âlemde muhatabıyla buluşsa da ahirette gerçekleşecek gizemli bir çağrı (haşır) da söz konusudur. Çünkü sure, baştan sona ölüm ve dirilmeye ilgili mesajlarla doludur.

Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd كَهَيِّصَنَّ (19/Meryem 1).

Bu surenin ikinci ayetini, haber (yüklem) kabul eden bazı tefsirciler özne takdirinde ihtilaf etmişlerdir. Bir grup tefsirci mübteda (özne) yerine hâzâ (bu) işaret zamiri takdir ederken, bir başka grup birinci ayette geçen mukattaa harflerini ikinci ayetin mübtedası (öznesi) kabul etmişlerdir.⁹³ Bu durum, mukattaa harflerini sure başlangıcı (başlığı) kabul eden Zeyd bin Eslem'in görüşünü destekler niteliktedir. Söz konusu harfleri sure ismi olarak değerlendiren Hz. Ali, Hasan-ı Basrî ve Katâde'nin görüşleri de Zeyd bin Eslem'in görüşüne yakın durmaktadır.⁹⁴ Dolayısıyla bir ve ikinci ayetleri tek bir cümle ve surenin başlığı kabul etmek anlamlı gözükmetedir.⁹⁵ Bu harflere verilen kimi anlamlar da bu başlığın anlam ve içeriğini açıklar mahiyettedir. Örneğin “kâf” (ك) harfinin yer aldığı kelimelerin anlamına tesir ettiği görülmektedir.

Kâf (ك) harfi daha önce ele aldığımız harfler gibi başka harflerle dönüşüme uğrayarak aynı anlamda farklı kelimelerin oluşumuna imkân vermektedir. Mesela farklı Arap coğrafyalarında “kâf” harfi , c, ts, ks, ř, ve hemze'ye dönüşürken bazı bölgelerde kalın “kâf”, ince “kâf”a dönüşebilmektedir. Ebu't-Tayyib el-Lügavî ve İbn Cinnî'ye göre ince “kâf” harfi, “be, te, se, cim, ha, hı, dal, ra, ze, sin, şın, tı, zı, fe, kâf, lâm, nûn, he, ye” harfleriyle farklı dönüşümlere uğrayabilmektedir.⁹⁶ “Kâf” harfiyle başlayan kelimeler incelendiğinde genel olarak bazı anlam gruplarının varlığı görülecektir. Hiyeroglif alfabelinde elin i tarafını gösteren bir resimle sembolize edilmesi, Arapça'da keffe kelimesinin el ve avuç anlamına gelmesi, açma, kapama, dürme, toplama anlamlardaki kelime öbeğinin yoğunluğu, harfin kelimelere temel oluşturmasını gösteren en önemli örneklerden biridir. Dürmek, bükme, çevrelemek, toplamak, toplanmak, toplum olmak, dizmek ve yazmak gibi anlamları yansıtan

kelime grubu bu anlam odağının önemli bir göstergesidir ve keffe kelimesi bu odağın kök anlamını oluşturmaktadır.⁹⁷ Harften kelimeye geçişin ipuçlarını hem bu örneklerde hem de çeşitli edat, şahıs ve işaret zamirlerinde görmek mümkündür.⁹⁸ Bu edatlardan bazılarıyla diğer “kâf”lı kelimelerin ses ve anlam ortaklığı da bariz bir şekilde görülebilmektedir.⁹⁹ Anlamı ortak birçok kelime grubunun insan hâl ve durumunu bildiren kelimelerden oluşması tesadüf değildir. Örneğin gamlı ve üzüntülü olmak,¹⁰⁰ çekingen ve korkak olmak, geri çekilmek, kaçmak, yere kapanmak ve zelil olmak,¹⁰¹ dolmak, şişmek,¹⁰² bozulmak ve kokmak¹⁰³ gibi insanın içe kapanmasını ve iç dünyasındaki olumsuz hisleri yansıtan anlam gruplarının varlığı ilginç bir göstergedir. İnsanın dış durumunu yansıtan yüksek veya geniş olmak,¹⁰⁴ kararmak,¹⁰⁵ gibi kelime öbekleri ise aynı derecede önemlidir. İnsanın çekingen tavırlarının davranışlarına yansımaları ifade eden saklanmak, gizlenmek, örtmek, gizlemek gibi kelimeler en yoğun anlam öbeğini oluşturduğu gibi, küfür kelimesi de bu anlam öbeğinde yer almaktadır.¹⁰⁶ İtmek, reddetmek,¹⁰⁷ kahır ve galebe çalmak¹⁰⁸ anlamındaki kelime grupları da insanın pasiften aktife doğru gelişen dışa dönük ofansif tavırlarını yansıttığı gibi, el ile güç, kuvvet ile iktidar arasındaki ilişkiyi de göstermektedir. Bu durum bütün kelime grupları arasındaki anlam ortaklığını da açıklamaktadır.

Hâ (ه) harfi de diğerleri gibi sembolik bir anlama sahiptir. İlk dönem alfabelerinde ellerini başı hizasına kaldırmış insan figürüyle sembolize edilmektedir.¹⁰⁹ Arapçadaki illetli hâ’e filinin yüksek olmak, yücelmek, himmet etmek, övünmek, lebbeyk (emrindeyim) anlamlarında kullanılması sembolik anlamla yakın durmaktadır. Aynı kelimenin keskin ve isabetli fikir, düşünce, tedbir ve zan anlamlarına gelmesi de kafa sembolüyle anlam ilişkisini göstermektedir. Heh ve hâhe kelimelerinin uyarı ve ihtar anlamına gelmesi de hâ’e kelimesinin tedbir anlamıyla ortaklığını göstermektedir. Hem müzekker hem de müennesler için kullanılan üçüncü tekil ve çoğul şahıs ve mülkiyet zamirlerinin (hüve, hiye, ...) merkezinde yer alması ve hüviyet kelimesinin yapısı ve anlamı bu harfin insan resmiyle sembolize edilen anlamsal ilişkisini yansıtmaktadır. Heve’e, heye’e filinin güzel görünüşlü olmak, bir işe hazırlanmak, arzu etmek, niyetlenmek anlamları da insan sembolüne işaret ettiği gibi, hevâ fiilinin yükselmek, dağa çıkmak, ani hareket etmek, düşmek anlamları da hâ’e fiiliyle anlam akrabalığına işaret etmektedir. İstehvâ filinin bir kimsenin aklını ve şuurunu başından almak anlamında kullanılması da anlam ortaklığının daha derin boyutlarına işaret etmektedir. Hevâ kelimesinin boşluk, derin çukur vs. anlamlarıyla hevve kelimesine ortak olmasıyla, boşluk, hava ve uçarluluk anlamlarıyla havâ ve havvâ kelimeleriyle ortak olması da yapısal ve anlamsal ilişkinin çok boyutluluğunu göstermektedir.¹¹⁰ Çünkü “hâ” harfi, başta mahreci yakın olan “hemze, ha, hı, ayın, ğayın” harfleri olmak üzere birçok harfle değişime girerek farklı kelimelerin oluşmasına temel oluşturmuştur.

İlk ve son harfleri illet harfi olan fiillerin emri hazırlarının tekil, eril kipinde illet harflerinin düşmesi ve kelimenin tek harfe düşmesi ve kelimenin de en az iki harften meydana gelmesinin zorunlu olması sebebiyle sonuna sakin bir hâ harfinin eklenmesi de bu harfin kelime türetmedeki anahtar rollerinden birine işaret etmektedir. Sonu illet harfiyle biten fiillerin emir, meczum muzârileriyle mebnî isim ve harflerde de vakıf hâ'sının getirilmesi de bu fonksiyonun yaygınlığını göstermektedir. Hâ harfinin başka harflerle, özellikle mahreci yakın harflerle dönüşüme girerek pek çok benzer kelime oluşturduğu görülür. Bunlar “hemze, kalın ha ve hı, te, tı, cim, bâ, ayn, ğayn, fâ, kâf ve kâf (ince), lâm, nûn ve yâ” harfleridir.¹¹¹

“Hâ” ile başlayan kelimelere göz atıldığında daha zengin anlam ortaklıkları görmek mümkündür. Üstelik bu harfle başlayan kelime grupları, ses ve anlam ortaklıklarını yansıtanın yanı sıra kelime ve anlam zenginliğinin gelişim seyri hakkında da önemli ipuçları veriyor. Özellikle gel, git, dur, haydi gibi çağrı, uyarı, tenbih, gülmek, fısıldamak, neşelenmek, coşmak gibi tabii ses ve duyguları yansıtan ifadelerde bu ses ve harfin rolü büyüktür.¹¹² Rüzgarın esmesi, suyun akması, kuşun uçuşması gibi tabiattaki hızlı ve şiddetli hareketleri ifade eden kelime grubunun anlamı da bu insanî edimlere yakın durmaktadır.¹¹³ Buna karşın süt sağmak gibi yumuşak, yavaş ve sürekli hareketleri ifade eden kelimeler grubu da doğal hayatın çok boyutlu anlamını ifade etmektedir.¹¹⁴ Bir müddet gözden kaybolmak, aniden gelmek, söze veya işe hemen başlamak, hızlı hareket etmek, acele etmek gibi refleksif davranışları ifade eden kelime grubu önemli bir yer tutmaktadır.¹¹⁵ İnsanın bilinçli ve akıllı tutumlarını, düşünerek hareket etmesini ifade eden sabırlı olmak, yavaş ve te'enni ile hareket etmek anlamındaki kelimeler dizgesi de buna başka bir boyut katmaktadır.¹¹⁶ Eskimek, yıkılmak, ihtiyarlamak, yorgun ve bitkin düşmek, perişan ve zelil olmak, birini zelil ve perişan etmek, kadrini düşürmek, alay etmek, aşağılamak, helak etmek, gibi olumsuz durum ve davranışları ifade eden kelime grubudur. Üstelik bunlar hem tabii, hem de ahlakî alanın ortak dilini oluşturmaktadır.¹¹⁷ Hatta bir kadının çocuğunu kaybetmesi, yaşlı bir annenin veya babanın son anda çocuğunun doğmasını ifade eden kelimelerin varlığı da surede anlatılan kıssalar bakımından anlamlıdır.¹¹⁸ Bu olumsuz anlam alanını, şaşırarak, aklını kaybetmek, korkudan aklı gitmek, ahmak ve zayıf olmak, sefih ve rezil olmak gibi insanın yaşadığı psikolojik olumsuzlukları ifade eden kelime grubunun izlemesi başka bir dil ve anlam ilişkisini yansıtmaktadır.¹¹⁹ Kafa karışıklığının insan konuşmalarına yansımasının sonucu olarak hızlı veya yavaş konuşmak, bağırarak veya gizli konuşmak, vesvese vermek, fısıldamak, geceleyin gizli yürümek, kekelemek vs. gibi davranışları anlatan kelime grubu da azımsanmayacak ölçüdedir.¹²⁰ Gecenin belirli vakitlerini dile getirmede kullanılan deyimsel ifadeler de gizem, duygusallık, tedbir ve kaygılı durumların ifade yoğunluğunu yansıtmaktadır.¹²¹ Uykudan uyanmak, uyanık durmak, çağırarak ilgili kelimeler de daha derin ve

yüce duyguları yansıtmaktadır.¹²² Bunlar, devamında yer alan ya harfinin anlamıyla ilişkiyi de göstermektedir. Varlığın konumunu, yerleşmesini, konaklamasını, mekânın güzelliğini ifade eden kelime grubu, az da olsa önemli bir yer tutmaktadır.¹²³ Varlığın büyüklüğünü, yükselmesini, uçmasını, yüceliğini, düşmesini ifade eden kelimeler de dinî bir anlama ev sahipliği yapmaktadır.¹²⁴

Ayn (ع) harfine gelince kuzey Samîlerinin icad ettikleri ilk alfabe sistemlerinde küçük bir daire şeklinde sembolize edilmesinden dolayı Samî dillerde “delik veya göz” anlamına gelen “ayn” kelimesiyle adlandırılmıştır. Gırtlaktan gelen boğuk bir “a” sesi vermesine rağmen sessiz harf olarak işlem görmektedir. “Gayn” harfi diğer Samî dillerinden farklı olarak sadece Arapçada “ayn” harfinden farklılaşarak ortaya çıkmıştır ve “ayn” üzerine nokta konmak suretiyle sembolleştirilmiştir. Bundan dolayı “ayn ve gayn” harflerinin dönüşümüyle kullanılan ortak kelimelerin varlığı söz konusu olduğu gibi, mahreci yakın olan ha ve hemzeyle dönüşüme girerek farklı kelimelerin oluşumuna da imkân vermiştir. Dönüşmeyle ilgili örnekler, hangi harflerin önce hangilerinin sonra ortaya çıktığını da göstermektedir.¹²⁵

“Ayn” harfinin ismi ve anlamıyla aynı kökten olan kelimelerin anlamları ortak olduğu gibi “ayn” kelimesi sadece bu sembolün değil, daha birçok nesnenin de ismidir.¹²⁶ Bu kelimeyle aynı köke ve anlama sahip başka isim ve fiiller mevcuttur. “Ayn” harfiyle başlayan kelimeler tarandığında âne, anâ ve anne fiilleriyle fonem ve anlam bakımından ortak oldukları ve hatta kendi aralarında da anlamsal ilişkiler olduğu açıkça görülmektedir.¹²⁷ Ancak bu ilişkiler çoğunlukla eş anlamlılık, bazen de zıt anlamlılık boyutunda tezahür etmektedir ve hepsi de ayn harfinin bulunduğu iki edat üzerinden sınıflandırılabilir. Alâ harf-i cerrinin isti’la, yükseklik anlamı ile âne fiilinin görünürlük ve üstün olma anlamları arasında ortaklık söz konusu olduğu gibi,¹²⁸ an harf-i cerrinin mücavezet, uzaklaşma anlamları ile yüz çevirme anlamındaki anne fiili arasında da anlamsal ilişki söz konusudur.¹²⁹ Dolayısıyla her iki kategori de ayn harfinin anlam dünyasını yansıtmaktadır.

Özetle söylemek gerekirse “kâf, hâ, yâ, ayn, sâd” harfleri tek başına surenin muhtevasını yansıtan genel bir başlık olabilir. “Rabbinin Zekeriyâ’ya verdiği rahmetin anısıdır!” cümlesiyle başlayan kıssa da bu içeriğin ilk bölümü kabul edilebilir. “Kâf” ile Zekeriyâ (s), “hâ” ile Meryem (s), “yâ” ile Yahya (s), “ayn” ile İsa (s) Sâd ile Muhammed’in (s) kast edildiğini dile getiren görüş olaya bir adım yaklaşmıştır.¹³⁰ Ancak harflerin anlam dünyasını bu isimlerle sınırlamak mümkün görünmemektedir. Çünkü surede birçok Peygamberden bahsedilmektedir. Surenin başındaki harflerin kelimelere sirayet eden anlam zenginliğini daha ilk ayetinden itibaren Zekeriyâ (s) ve diğer Peygamberlerin anılarını, örnek hikâyelerini anlatan satırların arasında hissetmek mümkündür. Sureye ve hatta başında bulunan harflerin anlam dünyasına daldığımızda

Hz. İsmail, İshak, Musa, İsa, Yahya peygamberlerin ve Hz. Meryem'in dünyaya gelişleri ve çocukluklarında yaşadıkları, anne ve babalarının başlarına gelenler, örneğin Hz. İbrahim, Yakup, Zekeriyya ve onların eşlerinin ve İmran'ın karısının yaşadıkları duygular, çektikleri çileler, öksüz ve yetim peygambere ve onun yakınında bulunanlara çok şey anlatmış olmalıydı. Bu surede değinilen Yahya, İsa, Musa, İsmail ve İshak'ın (s) ve dolayısıyla öksüz Muhammed'in (s) dünyaya geliş öyküleri gözlerinizde canlanabilir. Annelerinin yaşadıkları duyguları o kelimelerde yakalayıp sizin de gözleriniz aydınlanabilir ya da hüzne boğulabilirsiniz. Kelimeler arasında gezinirken yaşlılıkta çocuk sahibi olmak, biricik evladını kaybedip çocuksuz kalmak anlamlarına gelen kelimelere rastlayabilir, hatta Hz. Musa'nın geceleyin gördüğü bir ateşle Tur'a yönelmesini canlandıran bir kelimeyle de tanışabilirsiniz.¹³¹ Peygamberlerin, asi kavimlerinin laf anlamaz, inkârcı, alaycı ve saldırgan tavırları karşısında içlerine kapanıp hüzne gömülmelerini, gönlünden geçen içli duyguların yanık kokusunu hissedebilir, yaratana yakarışlarının sıcak ve samimi seslerini duyabilir, gözlerinden yanaklarına süzülen yaşların buğusunu gözlerinizde hissedebilirsiniz. Söz anlamazlara yapılan hakikat çağrısının duvara çarpması ile Allah'a yönelen yardım çağrısının çaresizliği arasında gidip gelen duyguların renk ve vurgu farklarındaki ince çizgileri bile görebilirsiniz. "Kâf" harfinde küfür ve zulmün karşısındaki kapanmışlığı, "hâ" harfinde yutkunmanın boğukluğunu hissetmeniz, "yâ" harfinde ilahî, peygamberî çağrının sesini duymanız, ayn harfinde Allah'a yönelip yücelmeyle yan çizip yere gömülmenin ayırımına varmanız, "sâd" harfinde ilahî sadânın yankısıyla uyanmanız mümkündür.¹³² Hz. Peygamber'e (s), "Elin kurusun, bizi bunun için mi çağırдың?" diyen cümle başka peygamberlere de söylenmiş midir bilmiyoruz ama bu kıssaların bu mahzun zata anlatılmasında ve surenin başına bu harflerin yerleştirilmesinde derin hikmetler olduğu kesin. Arapçayı ana dil olarak bilen ve Kur'an'ı şüursel bir incelikle dinleyen bilinçli ve duyarlı her kalp sahibi bundan daha fazlasını sezinleyebilir.

Tâ Hâ طه (20/Tâhâ 1).

Çoğu tefsircinin bu iki harfi kelime kabul ederek Samî dil ailesinin Nebatî, Süryanî, Ukkî ve Habeşî lehçelerinde "yâ racül" (ey adam) anlamına geldiğini dile getirerek eski şüirlerden örnekler vermesi, "tâ"nın nida edatı olduğu ve "yâ"ya dönüştüğünü söylemesi anlam arayışları konusunda önemli ipuçları vermektedir.¹³³ Bu harflerin kıssaların anlatıldığı surelerin başında yer almasından ve devamında Kur'an'a vurgu yapılmasından hareketle sure başlangıcı kabul edenlerin bu harflerin bazı kelime veya cümlelerin yerine rumuz olarak kullanıldığını söylemeleri de, iki yaklaşımı aynı karede buluşturmakta ve anlamı sure içeriğinde arama girişimine ipucu oluşturmaktadır.¹³⁴ Ancak burada mukattaa harflerinden sonra gelen ifadenin bu harflere haber olma imkânı

gözükmediği için¹³⁵ bu iki harfin tek başına sure başlangıcı sayılması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Harflerin sureye isim olması ve kelimelerin anlamındaki tâ harfinin yansımaları da bu görüşü desteklemektedir.

Tâ harfinin Fenike, İbranî ve Ârâmîce’de adı tet’tir. Arapçaya “tâ”, Yunancaya theta şeklinde geçmiştir. Arapça’daki ince “tâ” harfinin karşılığı ise tav ve tau’dur. Bunun tersi bir benzerlikten de söz edilebilmektedir. Hiyeroglif alfabesindeki şekli iki yolun kesiştiği bir kavşak veya artı işareti şeklinde resmedilmiştir. Zamanla gelişerek üst uzantısını kaybederek mevcut “T” şeklini almış, fakat küçük harf yazılımlarında şeklini korumuştur. Arapça’da “tâ” harfi, anlamları büyük oranda ortak olan iki ayrı harfe dönüşmüş, ince seslilere karşılık “te”, kalın seslilere karşılık “tı” harfi kullanılmıştır. Kalın sesli “tâ” harfi, alt istikametteki uzantısını kaybetmiş bir artı işaretine yakın görünmektedir. İnce “tâ” harfi ise ev resmi şeklinde gösterilen “be veya bet” harfinden dönüşen iki noktalı bir şekille gösterilmiştir. “Tâ” (tı) harfi, başta “te” olmak üzere “cim, ha, dâl, zâl, şın, sâd, ze, zı, gayn, fe, kaf, kâf, lâm, mîm, vav” harfleriyle dönüşüme girerek eş anlamlı kelimelerin doğmasına imkân vermiştir.¹³⁶

“Tâ” harfi özellikle illetli fiillerle bir araya gelerek anlamdaş kelimelerin doğmasına zemin teşkil etmiştir. Bunların bir kısmı hareket bildiren fiillerden oluşurken bir kısmı harfin sesindeki sertlikten dolayı vurma, kırma ve şiddet sesleri ifade eden kelimelerden oluşmuştur.¹³⁷ Önemli ve asli kısmı gidip gelme anlamındaki fiiller oluşturmaktadır.¹³⁸ Bu fiillerin anlamı tarandığında Tur dağından Tuvâ vadisine, Tih çölünden yolunu şaşırma, tarîk kelimesinden gidip gelmeye ve denizde açılan yola varıncaya kadar birçok kelimenin varlığı ve anlam haritası, “tâ” harfinin surenin içeriğini yansıttığını gösterecektir. Bu tür göndermelere işaret eden tefsircilerin görüşleri anlamlı görünmektedir.¹³⁹ İster kalın “tı ve ha” harfleriyle isterse ince “te ve he” harfleriyle yazılsın çöl ve çölde yolu şaşırma anlamında kullanılan tâha, yetûhu fiilini bu bağlamda değerlendirmek,¹⁴⁰ “he” harfini hidayet kelimesinin baş harfi anlamında yorumlayan görüşle birlikte ele alınırsa daha da anlamlı hale gelebilir.¹⁴¹ Bu da Musa kıssası örneğinde risalet ve tebliğ mücadelesinin uzun ince bir yolda yürümek gibi değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmakta “Biz sana Kur’an’ı, insanlara baskı yapasın ve sıkıntıya giresin diye indirmedik, Allah’tan korkanlara öğüt veresin diye indirdik.” cümlesiyle uyumlu görünmektedir. Bu ilişki, “tâ hâ” harflerinin “Ayağını yere vur, sağlam bas, yani dirençli ol!” anlamında Arapça emir olduğunu söyleyenlerin yorumlarına yakın durmaktadır.¹⁴² Aralarında yer alan Vakıa suresini saymazsak Tâhâ suresinden sonra inen Şuarâ, Neml ve Kasas Surelerinin başındaki “tâ sîn mîm” harfleri de bu yorum çerçevesinde değerlendirilebilir.

Tâ Sîn Mîm طسّم (26/Şuara 1).

Tâhâ Suresi 1. ayetteki tâ harfiyle, 36/Yasin suresi 1. ayetteki sin harfiyle ve 7/A'raf suresi 1. ayetteki “mîm” harfiyle ilgili söylenenler burada da geçerlidir. Bu harfleri sure başlığı sayanlar anlam olarak da bütün surenin içeriğini kapsadığına işaret etmişlerdir. Devamında gelen ve apaçık kitabın ayetleri olarak işaret edilenlerin bu harfler ve dolayısıyla bu surenin bütünü olduğu söylenmiştir.¹⁴³ Söz konusu harflerle devamındaki cümle arasında kurulan bu irab ve anlam ilişkisi, isabetli görünmektedir ve mukattaa harflerinin anlamının olmadığı yönündeki yorumları boşa çıkarmaktadır. Ayrıca Hz. Ali'ye isnad edilen şu görüş, söz konusu yorumları destekler niteliktedir: “*Tî harfinden kasıt Tur-i Sina, sîn harfinden kasıt İskenderiye, mîm harfinden kasıt Mekte'dir.*”¹⁴⁴ Bizce kıssalarda adı geçmeyen İskenderiye yorumu, eleştiriye açık görünmektedir. Dolayısıyla “tî ve sîn” harflerinin birlikte Tur-i Sina olması ya da “sîn” harfinin Kudüs, selam, Süleyman vs. olması bundan daha güçlü ihtimallerdir.¹⁴⁵ Ya da sure başlığı yorumları çerçevesinde “mîm” harfi, Mekte kadar Hz. Musa ve Hz. Muhammed isimlerini de sembolize etme imkânına sahiptir. Dolayısıyla bu harflerin ilgili kelimelerle anlam ilişkisini ve ilgili surelerin içeriğindeki tarihi kıssalarla irtibatını kurmak ve tarihsel verilerin izini sürmek daha isabetli olacaktır.¹⁴⁶

Ta Sin طسّ (27/Neml 1)¹⁴⁷**Tâ Sîn Mîm طسّم** (28/Kasas 1)¹⁴⁸**Elif Lâm Râ الرّ** (10/Yunus 1)

Bu harflerden sonra gelen cümlelerin başında yer alan işaret zamiri hem bu harflerde anlatılmak istenen anlamlara hem de kitabın ayetlerine (içeriğine) dikkat çekmektedir.¹⁴⁹ Âlimler, 11/Hûd 1. ayetteki mukattaa harfinden sonra gelen cümlelerin mübteda ve haberini tespit etmede ihtilaf etmiş ve cümlelerin başına hâzâ gibi bir işaret ismi veya hüve gibi bir zamir takdir edileceğini öngörmüşlerdir.¹⁵⁰ Hatta mukattaa harflerini cümlelerin birincil ögesi (mübteda) kabul edenler bile olmuştur.¹⁵¹ Bu yaklaşım abartılı bulunsa bile mukattaa harflerinin, tek başına veya devamındaki cümleyle birlikte dikkat çekici bir sure başlığı olarak değerlendirilmesine engel değildir. Ayrıca Muaz'dan gelen bir rivayette 12/Yusuf 1. ayetteki harflerle yabancıların lisanından sakıt olan altı harfin açıklandığına işaret edilmesi, çok erken dönemde harflerin tarihiyle ve diğer Samî dillerdeki fonksiyonları ile ilgili bir arayışın varlığını göstermektedir.¹⁵² Dolayısıyla bu harflerin anlamı tespit edilmeden bu tür irap sorunlarının ve devamındaki ayetlerin somut sonuçlarının çözülmesi zor görünmektedir.

“Elif ve lâm” harflerinin anlamı için 7/Araf 1. ayete bakılabilir. “Râ” harfinin anlamı konusunda diğer Samî dillerdeki isimleri bir takım ipuçları ver-

mektedir. Örneğin “râ” harfinin ismi Fenike dilinde Ros, Aramice’de Res, İbranice’de Reş’tir. Arapçaya “râ”, Yunancaya Rho olarak geçmiştir. Zikredilen dillerde bu kelimelerin hepsi de baş (ra’s) anlamındadır. Hiyeroglif alfabesinde de göğüs kısmından kesilen ve sol tarafından görülen bir insan başı resmiyle sembolize edilmiştir. Alfabelerde aldığı şekiller incelendiğinde baş resminin çizgileştirilmiş şekilleri görülebilmektedir. Ayrıca taşıdığı sesteki titreşim ve tekrar hissi harfin yer aldığı kelimelerin anlamına da yansımıştır. Sakin “nûn ve lâm”dan sonra geldiğinde o harflere dönüştüğü gibi başta bu iki harf olmak üzere “ze, mîm, vav, yâ, ayn ve cim” harfleriyle değişime girerek eş anlamlı kelimelerin türemesine imkân vermiştir.¹⁵³

Harfin baş anlamına gelmesinin ve söylenişindeki titreşim ve sürekliliğin yer aldığı kelimelerdeki yansımaları görmek mümkündür. Çünkü ra’s kelimesi, sadece insan başı anlamına gelmekle kalmayıp her şeyin ucu, önü, yukarısı, zirvesi gibi yaygın bir anlam yelpazesi oluşturmakta ve birçok deyimsel ifadeye temel teşkil etmektedir.¹⁵⁴ Özellikle illetli fiillere kaynaklık ettiği gibi yer aldığı diğer fiillere ve türemiş isimlere de ses ve anlamı yansımıştır. Yükseklik, yücelik (riyaset ve rububiyet رياسة , ربوبية), görme ve düşünme (râyet ve ru’yet رؤية , راية), koruma ve kollama (riayet ve rahmet رحمة , رعاية), korku ve ümit (ra’d ve recâ رعى , رعد), titreme sarsıntı, hayır ve bereket (rahbe ve rabve روبة , رحبة), seslenme, iletme ve haber nakli (risalet رسالة), yerleşme ve helâk olma (rassa رصن) anlamlarının kaynaştığı görülür. Bir başka ifadeyle doğa, dil, duygu, düşünce, inanç, ahlak, kültür ve medeniyet gibi anlam alanlarının aynı karede bulunduğu bir anlam örgüsü varlığını hissettirmektedir.¹⁵⁵

“Râ” harfiyle başlayan ra’be راب , râbe راب ve rayb ريب gibi illet harfi bulunan kelimelerin anlamına bakıldığında şüphe ve tereddüt anlamı öne çıkmaktadır. Harfin tarih içinde aldığı şekillerle soru işareti olarak ortaya çıkan sembol arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir. Bundan önce inen 17/İsra 110. ayette tartışılan Rahman ismini göz önünde bulundurursak “râ” harfinin Rahman ismini ya da “Ben sizin Rabbinizim, benden başka Rab yok.” cümlesini sembolize ettiğini söyleyen yaklaşımlar bu anlam haritasına katkıda bulunabilmektedir.¹⁵⁶ Kur’an tarafından haber verilen fakat yaşadığı tarih ve yer henüz tespit edilememiş olan Ress halkı kıssası bu bakımdan anlamlıdır.¹⁵⁷ Bu ismin metruk bir yerleşim yeri anlamına gelmesi bile harf ve kelimenin anlam dünyasıyla tarihi verileri aynı fotoğraf karesinde buluşturmaktadır.¹⁵⁸ Öte yandan Sinâ yarımadasının doğu yakasında ve bugün Ürdün sınırları içerisinde yer alan Petra (Betra) harabelerinin ismi de bu açıdan ilginçtir. Açılımı beyt-râ olan bu isim Râ’nın evi anlamına gelmektedir. İbranicede bet kelimesi, Arapça’daki “be” harfinin ismine denk düşmektedir ve ev anlamına gelmektedir. Bu da Arapça beyt بيت kelimesinin karşılığıdır. Râ ise o bölgede (Ürdün) yaşamış kadim kavimlerden bazılarının tanrı isimlerinden birisidir.

Kur'an'a göre şirk dinlerinin tevhid dininin bozulması yoluyla ortaya çıktığı düşünülürse Allah ile kendi aralarında aracı olmasını düşündükleri tanrıları ihdas ederken Allah'ın bazı sıfat ve yetkilerini onlara nispet ettikleri anlaşılacaktır. Bu olgu Allah'a ait sıfatları putlara verirken bazı isimleri de onlara takmalarını akla getirmektedir. Bu nedenle Kur'an'ın bu harfleri ilahi vahyin kökenini ortaya koyma ifadeleriyle başlayan, tevhit ve şirk tartışmalarının çok yoğun olarak geçtiği ve geçmiş kavimlerin kıssalarının örnek olarak anlatıldığı surelerin başında zikretmesi tesadüf değildir. Bu durum bazı tefsircilerin Kur'an'daki mukattaa harflerinin eski medeniyetlere atıfta bulunduğu ve Allah'ın sıfatlarına işaret ettiği yönünde verdiği kısmi bilgileri de anlamlı hale getirmektedir. Bu harflerle ilgili kelimelerin anlam setini ilgili surelerin içeriğinde aramak, dil, kültür ve medeniyet tarihi içerisinde izlerini sürmek bizi aradığımız sonuçlara ulaştırabilir.

Elif Lâim Râ الرَّ (11/Hûd 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 10/Yunus 1. ayet

Elif Lâim Râ الرَّ (12/Yusuf 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 10/Yunus 1. ayet

Elif Lâim Râ الرَّ (15/Hicr 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 10/Yunus Suresi 1. ayet.

Elif Lâim Mîm الم (31/Lokman 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf Suresi 1. ayet.

Hâ Mîm حَمْ (40/Mümin 1).

“Hâ, mîm” harfleriyle başlayan sureler peşpeşe inmiştir. Resmî tertip mushafında da bu sıra korunmuştur. “Mîm” harfinin anlamı için 7/Araf 1. ayete bakılabilir. Hâ harfine gelince Süryanî ve İbranî alfabelerinde aynı harfle gösterilir ve beşinci harftir. Bundan dolayı 5. gezegen Merih'in sembolü olarak kullanılmıştır. Minâ-Sebâ alfabelerinde “hâ ve hı” harfleri kullanılır fakat “hı” harfi yanına iliştirilen çengel şeklindeki bir işaretle belirlenir. Akadçada bu iki harf hece işaretleriyle ayrılır. Arapçada üç ayrı “hâ” vardır ve noktasız “h'a” harfi bunlardan birisidir. “Cim ve hı” harfleri noktalarıyla bu harften ayrılır. “Hâ” harfi, boğaz boşluğundan sürtünmesiz çıkan ince “he” harfi ile gırtlığı titreştirerek çıkan sürtünmeli “hı” sesi arasında hafif sürtünmeli yumuşak bir fonem olarak çıkar. Diğer Samî dillerde “hâ” harfinin ortak adı het'tir, Arapçaya “hâ” ismiyle geçmiştir. “Hâ” harfi çoğunlukla boğaz harfleri olmak üzere “hı, he, cim, gayn, kâf, fâ, dâl, râ, lâim, mîm, sâ, sîn, şîn, dâd, tı, vâv, yâ” harfleriyle değişime girerek benzer kelimelerin oluşmasına imkan vermiştir.¹⁵⁹

Arap dilinde bu harfin diğer dillerdeki adını çağrıştıran kelimeler bulmak mümkündür. Ancak bunun izlerini “hâ ve hı” harflerinin paralelinde aramak gerekir. Örneğin duvar veya bahçeyi çevreleyen çit anlamına gelen Sami dil-

lerdeki het ismi Arapça'da duvar anlamına gelen kelime hatta fiildir. Çizmek veya temel kazmak anlamlarına gelmektedir. Hatâ (yürümek, duvar veya sınırı atlayıp geçmek, hadde tecavüz etmek), hâta iki şeyi yan yana bitiştirip dikmek, hızlıca geçip gitmek), hata'e (taşmak veya yanlış yola sapmak, hata, günah işlemek) fiilleri ortak bir anlamda buluşmaktadır. Noktasız "hâ" harfiyle başlayan kelimeler de bu anlamda ortaktır. Haṭâ, hafede hâte, hatâ, hatte ve hathate (bir şeyi şiddetle hareket ettirmek), hathata (işinde çabuk olmak), hâta=hatta (kuşatmak, çevrelemek, himaye etmek, korumak, gözetmek, duvar, set yapmak, bir düşünceyi bütünüyle kavramak ve ihtiyatlı hareket etmek), hayye (bir kabile ve çevrede yaşamak), hale, havle (hal durum, değişim, çevre). "Hâ ve hı" harflerinin çevrelemek ve ihata etmek anlamı başta olmak üzere bütün anlamları bu harflerin yer aldığı diğer kelimelere bir şekilde yansımıştır.¹⁶⁰ Ancak bu sarma, kuşatmayla ilgili kelimelerin anlamı tek yanlı değildir. Himaye, şiddet ve azabı da içermektedir. Hamme fiili sıcak dost ve ısınma anlamıyla hamâ fiilinin sarma ve himaye anlamına¹⁶¹ ortak olurken hame'e fiilinin gazap, öfke ve azap anlamıyla da ortaktır.¹⁶²

Bu nedenle bu surelerin başında yer alan "hâ ve mîm" harflerini hamme kelimesinin kısaltması olarak değerlendirip 10/Yunus 2. ayetle bağlantı kurarak anlamlandırılanlar vardır. Bu kanaatte olanlar, (humme) kelimesinin hükmetmek anlamını tercih ederek "İş kesinleşti ve kitabın indirilmesi gerçekleşti." veya yaklaşmak anlamını tercih ederek "Allah'ın kâfirlere azap etmesi, müminlere yardım etmesi yaklaştı." şeklinde yorumlamışlardır.¹⁶³ Ortaya çıkmak, gerçekleşmek, kararın kesinleşmesi anlamlarına gelen kelimelerin varlığı ve anlam örgüsü¹⁶⁴ bu yorumu desteklediği gibi, bu harflerle başlayan diğer surelerde de yankısını hissettirmektedir. Çünkü hamîm kelimesi kullanılarak vaad edilen azabın hançereye (gırtlığa) dayanması ve o azaba düşen kâfirlerin samimi bir dostunun (hamim), koruyucusunun olmayacağı vurgulanmaktadır. Ya da Allah'ın halk خلق, ihya احياء, hafız حافظ, halîm حلیم, hakîm حكيم ve muhîm محیط sıfatları, her şeye hükümran oluşu ve kâfirleri çepeçevre kuşatması ifade edilirken, baskı ve kuşatma altında yaşayan müminlere yardım ve vaad edilmektedir.

Hâ Mîm حم (41/Fussilet). Bu harflerin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet.

Hâ Mîm, Ayn Sîn Kâf حم عسق (42/Şûrâ 1, 2). "Hâ ve mîm" harflerinin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet. "Ayn, sîn, kâf" harfleri daha önce kullanılmış, ancak bu formda ilk defa geçmektedir. "Ayn" harfinin anlamı için 19/Meryem 1; "sîn" harfinin anlamı için 36/Yasin 1; "kâf" harfinin anlamı için de 50/Kâf 1. ayete bakılabilir.

Hâ Mîm حم (43/Zuhruf 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet.

Hâ Mîm حم (44/Duhan 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet.

Hâ Mîm حَمْ (45/Casiye1). Bu harflerin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet.

Hâ Mîm حَمْ (46/Ahkaf 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 40/Mü'min 1. ayet.

Elif Lâm Râ الرَّ (14/İbrahim 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 10/Yunus 1. ayet.

Elif Lâm Mîm أَلَمْ (32/Secde 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet.

Elif Lâm Mîm أَلَمْ (30/Rum 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet.

Elif Lâm Mîm أَلَمْ (29/Ankebut 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet.

Elif Lâm Mîm أَلَمْ (2/Bakara 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet.

Elif Lâm Mîm أَلَمْ (3/Âl-i İmran 1). Bu harflerin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet.

Elif Lâm Mîm Râ المر (13/Ra'd 1). "Elif, lâm, mîm" harflerinin anlamı için bkz. 7/Araf 1. ayet ve ilgili dipnot; "râ" harfinin anlamı için bkz. 10/Yunus 1. ayet.

3. Sonuç

Bu harflerin hikmetli kitabın surelerinin başında yer alması ve bazen onlara isim olması, daha derin ve veciz anlamlarının olmasını gerektirir. Anlam ve icazın numunesi sayılan ve hayatı anlamlandıran bir kitabın surelerinin başına anlamsız harfler yerleştirildiğini düşünmek ciddi bir çelişkidir. Surelerin başında bulunup sure ismi veya başlangıcı olmaları, anlamlı sure başlıkları olmalarını ciddi olarak düşündürmektedir. Mevcut veriler değerlendirildiğinde dilin kökleri sayılan harflerin sadece kelimeleri meydana getirmeye yarayan anlamsız bir materyal yığını olmadıkları, canlı bir organizmayı meydana getiren hücreler gibi kendi anlamlarıyla bir bütüne anlam verdikleri görülmektedir. Edatları, isimleri, fiilleri ve hatta cümleleri meydana getirirken parçadan bütüne dil yapılarının her karesine anlamlarını taşıdıkları görülmektedir. Bunun nedeni her insani ürün gibi dilin de basitten karmaşığa doğru gelişmiş olmasıdır. Çünkü bunun aksini söylemek, en basit ifade aracını oluşturamamış insanın sıfırdan karmaşık bir dil ve anlam sistemi geliştirdiğini söylemekle eşdeğer olacaktır.

Çünkü harf şekillerinin sembolik olması anlamsız oldukları anlamına gelmediği gibi harflerin isimleri ve resimleri arasında da anlam ortaklıkları söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle harf isimleri ile aynı köke sahip kelimeler aynı anlama sahiptirler ve tek harfliden çok harfli kelimeye geçişin en canlı örneklerini oluşturmaktadırlar. Yani çok sesli kelime yapıları, tek sesli kelime

yapılarını bünyesinde taşımaktadırlar. Harflerin ortaya çıkış sürecindeki resimleri ve isimleri ile kelimelerin kök anlamları arasındaki akrabalık ilişkisi somut göstergelerdir. Bu kök yapıların aynı harfi taşıyan diğer kelimelerdeki anlam ve fonem yansımaları da tezimizi doğrulayan zengin kanıtlardandır. Gerçi kelimelerin harflerden, harflerin de “elif”ten doğduğunu söyleyen genellemeler vardı ama tek harfli fiillerden üç harfli fiillere nasıl ulaşıldığı sorusu sorulmamıştı veya bir sistem dâhilinde denenmemişti. Dolayısıyla tek harften iki ve üç harfe nasıl geçilmiş ve nereden başlanmıştı? Bu soru bizim çıkış noktamızı da belirliyordu. Ayrıca iki harfli fiillere en yakın gözükten üç harfli fiillerden tek harfli fiillere doğru seyreden bir yol izlemek daha tutarlı görünüyordu. Bu da kalkış noktası olarak iki harf ile üç harf arasında gidip gelen illetli fiillerin, özellikle konumuzu ilgilendiren mukattaa harflerinin esas alınmasını zorunlu kılıyordu.

Fiillerin sahih ve illetli diye ikiye ayrılması önemli bir ipucuydu. Örneğin illetli fiiller sahih fiillere göre üç harf ayrımını tam olarak yansıtmadıkları için illetli fiiller olarak adlandırılmaktadırlar. Bu da onların iki harfli fiiller ile üç harfli fiiller arası bir konumda görülmeleri anlamına gelmektedir. Bazı fiil çekimlerinde i’lal kaideleri gereği meydana gelen harf kayıplarının varlığı ve bunların görmezden gelinmesi kuralların dildeki yapıya dar geldiğini göstermektedir. Buna ilave olarak illetli fiillerin anlam haritasının, neredeyse harf yönünden ortak oldukları bütün fiillerin anlamını içerecek kadar zengin olmasıdır. Bu durum bizi ister istemez üç harfli fiillerin illetli fiillerle başladığını ve dolayısıyla iki harfli kaynaklarını da düşünmeye sevk etmektedir. Bunu destekleyen net bir gösterge de genellikle kelimelerin harf ortaklığı arttıkça anlam ortaklıklarının da artmasıdır. Ayrıca datların harf ile kelime arası bir yapı arz etmeleri de bunun en önemli göstergelerinden birisidir. Bunların harf olarak değerlendirilmesi, tıpkı illetli fiillerin bazı kiplerde tek harfe düşse bile kelime sayılması gibi görece bir durumu ele vermektedir. Bu durumda hece harfleri veya onların sembolize ettiği tek heceli sesler, çok heceli veya çok harfli kelimelerin türetildiği tek sesli ilk kelimeler olma ihtimalini akla getirmektedir.

Sonuç itibarıyla eğer çok sesli ve çok harfli kelimeler az sesli ve az harfli kelimelerden türediyse, onlar da tek sesli ve tek heceli harflerden türemiş olabirdi. Dolayısıyla bu harflerin yerini zamanla kelimelere bıraktığını gösterir. Bu da demektir ki kelimelerin taşıdığı anlamları bunun kadar ayrıntılı olmasa bile harfler taşıyordu. Yani harfler en basit anlamlı en basit kelimelerdi. Anlam zenginleştikçe karmaşık hale geldi ve kelimelerin yapısının geliştirilmesini zorunlu kıldı. Dolayısıyla ses ve anlam bakımından kelimelerin genetik kodlarını oluşturan harflerin, bir bakıma kendi eserleri olan kelimelerin veya anlam setinin yerine rumuz veya sembol olarak kullanılmasından daha doğal bir durum olamazdı. Kaldı ki bugün bu kısaltmalar ve harf sembolizmi eskiye göre daha yaygın bir kullanım arz etmektedir. Dolayısıyla mukattaa harfle-

ri, taşıdığı veya çağrıştırdığı anlamlar yoluyla bizi din ve kültürün tarihine götürürken dilin tarihi köklerine de götürmektedir. Ya da dilin tarihi köklerine götürürken din ve kültürün tarihine de götürmektedir. Çünkü dil kültürün taşıyıcı formlarından bir tanesidir. Ayrıca Kur'an, dini Allah, insan ve doğa temeli üzerine oturtmaktadır. Dil, bu çok boyutlu varlık alanını anlamlandırmamıza, bağlarını kurmamıza ve aktarmamıza yardımcı olan en önemli ortak öğedir.

Tarihsel süreçler incelendiğinde bu ortaklıklar daha ayrıntılı bir şekilde tespit edilebilir. Yunus Peygamberden zen-Nûn diye bahsedilmesi bu konunun Kur'an'daki ilk ve en bariz örneğini, bizim için de ilk ipucunu oluşturmaktadır. Arap şairin "ğıftü" yerine "kâfi" demesiyle arap gramercilerinin vekâ yakî filinin emir kipinde "ğı" demeleri arasında harf sayısı bakımından da anlamlılık bakımından da çok fark yoktur. Hatta kelime sayılmayan ve harf ismi olarak değerlendirilen kâfi kelimesi, "ğı" kelimesine göre daha çok hece sayısına sahiptir. Bu durumda mukattaa harflerinin sembolik anlamlarını surelerin içeriğindeki kelimeler ve olaylar dizgesinde aramak en anlamlı yöntem olarak gözükmektedir. Bu da dilin ve dinin tarihindeki yolculuk serüvenimizin daha uzun süre devam etmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Özellikle dil ve tarih araştırmaları ve bu tür teorik araştırmaların kazılarla desteklenmesi kaçınılmaz görünmektedir. Çünkü biz bu çalışmada sorunu bütünüyle çözdüğümüz iddiasında değiliz. Biz burada bizden sonra araştırma yapacak bilim adamlarına yeni bir bakış açısı sunabilmenin telaşıyla derli toplu bilgiler devşirmeye çalıştık.

Kelimeler üzerinde yapılan tarama sonucunda elde edilen anlam öbekleri, surelerin dil ve içeriği ile karşılaştırıldığı zaman sure başında yer alan harflerin anlamları aydınlanmaya başlamakta ve sure içeriğinin sembolik bir dille ifade edilmek üzere oraya yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Yani anlamlı sure başlığı oldukları açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla bu harflerin taşıdığı sembolik mesajları surelerin temel konu ve kavramlarında, örnek olarak anlatılan kıssaların satır aralarında ve ilgili dönemlerin tarihsel verilerinde aramak gerekmektedir. Bu harflerden birisi kaç tane surede yer alıyorsa o surelerin içeriğini bu gözle okumak gerekiyor. Dahası Kur'an'ın dilini, tarihini, anlattığı konuları ve örnek olarak aktardığı kıssaların yaşandığı dil, kültür ve medeniyetleri, bilhassa dinler tarihi açısından daha geniş perspektiflerle yeniden okumamız gerektiğini kavramış bulunuyoruz. Ayrıca Kur'an'da anlatılan kıssaların çoğunun, Arap dili ve alfabesiyle akraba olan Samî dil ailesinin ve alfabelerinin yaşadığı coğrafyaya ait olduğunu da göz önünde bulundurarak karşılaştırmalı dil çalışmaları yapmak da zorunlu görünmektedir. Ancak yer ve zaman darlığı nedeniyle biz sadece ansiklopedilerdeki harf maddelerini ve Arapça sözlüklerdeki bu harflerle ilgili kelimeleri taramakla, mukattaa harflerinin ilk geçtiği sureyi esas alarak yorumlamakla ve suredeki kıssalarla ilgisini gördüğü-

müz Orta Doğu dil ve mitolojilerinden tezimizi ispatlayacak bazı örnekler vermekle yetindik.

Fakat şu kadarını söylemeliyiz ki harflerin anlamları ve kelime grupları arasında yaptığımız bu kısa gezinti bile bize çok önemli anlam demetleri ve bir takım ipuçları yakalama, en azından daha önce yapılan tespitleri yeni bir sistem dâhilinde yeniden değerlendirme imkânı sağlamıştır. Örneğin mukattaa harflerini bazı kelimelerin yerine kullanılan rumuz,¹⁶⁵ sure ismi veya başlangıcı kabul eden¹⁶⁶ ve hatta bizim arayışımıza da ipucu oluşturan görüşler bu sayede açıklığa kavuşmuş ve bu harfleri mucize¹⁶⁷ ya da dikkat çekme aracı¹⁶⁸ kabul eden yaklaşımlar anlamlı hale gelmiştir. Ayrıca bu yaklaşımın dilin felsefesi ve sistematigi içerisinde yer almayan bazı iddiaların anlamsızlığını da ortaya koyduğunu sanıyoruz. Örneğin bu harflerin anlamının olmadığını, varsa da sır olduğunu söyleyen¹⁶⁹ bilinemezci ve dolayısıyla teslimiyetçi tutumları veya hiçbir dilsel ve tarihsel temele dayanmayan tutarsız görüşleri,¹⁷⁰ aziz kitabın harflerini büyüsel, teosofik hezeyanların parçası haline getiren Batınî ve Hurufî yorumları¹⁷¹ tefsir ciddiyetiyle bağdaştırmak mümkün gözükmemektedir. Ayrıca bu çalışmanın ilahiyat ve özellikle tefsir çalışmalarının geleceği konusunda da bazı imkânlar sunabileceğini umuyoruz. Billhassa Kur'an tarihi çalışmalarına ve Kur'an kıssalarının tarihte izini sürmesi gereken dinler tarihi çalışmalarına duyulan ihtiyacı hissettirme ve motive etme bağlamında kısmen de olsa rol oynayacağını umuyoruz. Özellikle tefsirle doğrudan ilgisi olan Arap dilinin yapısını ve anlam dünyasını tanıma ve özellikle harf ile kelimeler arasındaki semantik ilişkileri araştırma noktasında yol gösterici olmasını umuyoruz.

Bugüne kadar bu anlam dünyasına yabancılaşmışsak bunun sebebi genelde ilk tefsir yazarlarının çoğunlukla rivayetçi Mevaliden, Orta Çağ ulemasının ufku dar, lafızcı ve parçacı mukallitlerden oluşmasından kaynaklanmış olabilir. Günümüzde ise ya eskiyi tekrar eden iktibasçı yaklaşımlardan ya da sistem ve yöntemden yoksun marjinal teorilerden öte bir teori üretilmemesidir. Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından bu harflerle ilgili bir sorunun gelmemesi veya inkârcıları tarafından bir itirazın yükselmemesi başka türlü izah edilemez. Bu nedenledir ki uzun asırlar boyunca bu harflerin anlamı konusunda söz söylemek, kitabın dünyasına yabancılaşan Hurûfilere kalmıştır. Genç araştırmacılarımız bilmeli ki bu iş, kitabın anlam ve lafızlarının Allah tarafından gönderildiğini unutup harflerin ve yazının Allah tarafından gönderildiğini sanan ve onları kutsayan cahillere bırakılmayacak kadar önemlidir.

Kaynakça

- Ağırakça, Ahmet, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Nebatiler” mad. XXXII, 257, 258.
 Aksu, Hüsamettin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Hurufilik” mad. XVIII, 408-412
 Âlûsî, Şihabeddin Mahmud (H. 1270), *Rubu'l-Maanî fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesani*.

- Arslan, A. Turan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “EliF” mad. II, 35.
- Arslan, A. Turan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Lâm” mad. XXVII, 92.
- Bozhüyük, Mehmet Emin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “HuruF” mad. VIII, 397-400
- Darimî, Abdullah ibn Abdurrahman el-Dârimî es-Semerkandî (H 181–255), *Sünen*.
- Demirci, Kürşat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Kafdağı” mad. XXIV, 144, 145.
- Duman, Zeki, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “HuruF-ı Mukattaa” mad. XVIII, 401, 402.
- Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Hâ” mad. XIV, 336, 337.
- Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Tâ” mad. XXXIX, 281-283.
- Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Yâ” mad. XLIII, 169.
- Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Râ” mad. c. XXXIV, s. 371.
- Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Mîm” mad. XXX, 87.
- Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Nûn” mad. XXXIII, 242, 243.
- Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Sâd” mad. XXXV, 370, 371.
- Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Sâd” mad. XXXV, 370.
- Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Sîn” mad. XXXVII, 220.
- Durmuş, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Ha” mad. XIV, 333-338,
- Ebu Hayyan el-Endülüsî, V. H. 745, *Tefsîru'l-Babri'l-Mubît*.
- Izz (Abdulaziz) bin Abdisselam (H. 660), *Tefsîr'u-İbn Abdisselam (en-Nüket muhtasar ve şerhî)*.
- İbn Atıyye, Gazi Ebu Muhammed Abdülhak bin Galib bin Atıyye el-Endülüsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz*, Beyrut, 1971.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail bin Kesir ed-Dimeşki (H. 774), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut, 1969.
- İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*.
- İbn Teymiyye, *Mecmu'u Fetâvâ*, XIII.
- Kılıç, Hulusî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Ayn” mad. IV, 255.
- Kurtubî, Ebu Abbdillah, Muhammed bin Ahmed el-Ensarî el Kurtubî (H. 671), *el-Cami'li-Ahkami'l-Kur'an*, Beyrut, 2002.
- Matüridî, Ebu Mansur Muhammed bin Muhammed bin Mahmud el Matüridî es-Semerkandî, *Te'vilâtu Ehlî's-Sünne*, Beyrut, 2004.
- Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Habib el-Maverdî el-Basrî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Beyrut, 1971.
- Mevduğî, Ebu'l-âlâ, *Tefhimü'l-Kur'an*, İstanbul, 1991.
- Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1993.
- Mukatil bin Süleyman, *Tefsîr-i Kebir*,
- Mütercim Asım Efendi, *Kamusu'l-Mubît Tercümesi*, Terc. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul 2013.
- Razî, Fahreddin, *Mefatihü'l-Gayb*, Terc. Heyet, İstanbul, 2002.
- Salebî, Ebu İshak Ahmed bin Muhammed bin en-Nisaburî, *el-Keşf ve'l-Beyan*.
- Sarı, M. Ali, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “KâP” mad. XX, 142.
- Sealibî, Abdurrahman bin Muhammed (H. 875), *el-Cevabiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'an*.
- Sinanoğlu, Mustafa, *TDV. İslam Ansiklopedisi*. “Sînâ” mad. XXXVII, 221.
- Suyutî, Abdurrahman bin Ebi Bekir Celaleddin (H. 911), *ed-Dürrü'l-Mensür*.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir, *Camiu'l-Beyan an Tevili Ayatü'l-Kur'an*, Beyrut, 1995.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed bin İsa es-Sülemî, *el-Cami' el Muhtasar min es-Sünen*, Riyad, 2000.
- Yuya's titles included “Overseer of the Cattle of Amun and Min (Lord of Akhmin)”, “Bearer of the Ring of the King of Lower Egypt”, “Mouth of the King of Upper Egypt”, and “The Holy Father of the Lord of the Two Lands”, among others. For more see: Osman, A. (1987). *Stranger in the Valley of the Kings: solving the mystery of an ancient Egyptian mummy*. San Francisco: Harper & Row. pp.29-30 (Vikipedi, Antik Mısır Tanrıları).
- Zebidî, Muhıbbüddin Muhammed Murtaza el-Vasıtî, *Tâcü'l-Arus, min Cevahiri'l-Kamus*, Beyrut, 1994.
- el-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud bin Ömer bin Ahmed, *el-Keşaf an Hakaik-i Gavamidi'l-Tenzîl*, Beyrut, tarihsiz.

Notlar

- 1 Duman, Zeki, TDV *İslam Ansiklopedisi*, “Huruf-ı Mukattaa” mad. XVIII, 401.
- 2 Darimî, Fedâilü'l-Kur'an 1; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an 16.
- 3 Kurtubî, *el-Cami*, I, 115, 116.
- 4 Duman, age. XVIII, 401, 402.
- 5 İbn Teymiyye, *Mecmu'ü Fetâvâ*, XIII, 275; ayrıca bkz. Tuncer Namlı, “Kur'an'ın Ayet Kavramı Çerçevesinde Mucize Tasavvurumuz”, *XI. Kur'an Sempozyumu*, Ankara, 2009, s. 125-139.
- 6 İbn Atiyye, *el-Muharrer*, I, 96.
- 7 Duman, age. XVIII, 402.
- 8 İbn Atiyye, *el-Muharrer*; Ebu Hayyan, *el-Bahr*; Kurtubî, *el-Cami*, I, 115.
- 9 Duman, age. XVIII, 406.
- 10 Mücahid'e göre burada kalemler yazılanlar zikir, yani vahiy, yazanlar da meleklerdir (Taberî, *Cami'l-Beyan*).
- 11 68/Kalem 1, 2.
- 12 Taberî, *Cami'l-Beyan*; Ebu Hayyan, *el-Bahr*.
- 13 Durmuş, İsmail, TDV *İslam Ansiklopedisi*, “Nûn” mad. XXXIII, 242, 243.
- 14 Zebidî, *Tâc*, “Nûn” mad.
- 15 *Keşşaf*, 68/Kalem 1. ayetin tefsiri.
- 16 *Keşşaf*, *Mefatihu'l-Gayb*, ilgili ayetin tefsirleri.
- 17 Durmuş, age. XXXIII, 242, 243.
- 18 Âlûsî, *Ruhu'l-Maânî*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*; Mevdudî, *Tefhim*, ilgili ayetlerin tefsirleri.
- 19 Ağrakça, Muhammed, TDV *İslam Ansiklopedisi*, “Nebatiler” mad. XXXII, 257, 258.
- 20 Ağrakça, Muhammed, aynı yer. Ayrıca lügatlerden seçtiğimiz bozulmak, hastalanmak, eksilmek, yumuşamak, gevşemek, aciz ve zayıf olmak, sallanarak yürümek, kirlenmek, kötü kokmak, eskimek, yaşlanmak, boyun eğmek, esir olmak, ağlamak, inlemek, gizlenmek, ürkmek, yok olmak, ölmek, afete uğramak, engellenmek, vazgeçmek anlamlarına gelen şu kelimeler grubu bunu kanıtlar niteliktedir: Ne'ete نأى (inlemek), ne'ne'e نأى (zayıf, tutarsız, gevşek olmak), ne'ese نأى (ağır yürümek, uzaklaşmak), ne'eye نأى (uzaklaşmak), nebâ نبى (isabet etmemek, kararsız olmak, ayrılmak, peygamberlik etmek), netene نئن (kötü kokmak), senne سنن (su bozulmak, kokmak), necise نجس (pis, murdar olmak) nehâ نحي (yönelmek), nahnaha نحنح (öksürmek, kem küm etmek), nehase=nehâşe نحص = نحس (eziyet etme), nesiyе نسى (unutma) vехаşe وحش (ürkmek, kaçmak), nâ'e ناء (ağır gelmek, uzaklaşmak), nâbe ناب (zorlanmak, dönmek), nûbe نوبة (musibet), nûne نونة (küçük, çukur), nâta ناط (şişmek, ağırlaşmak, asmak), nâsa ناص (geri durmak, kaçmak, batmak), nâ'a ناء (eğilmek, salınmak, susamak), rane'e رانأ (sallanmak, ses çıkarmak) ranne رن (ses çıkarmak), ranâ رنى (dalmak, gafil olmak, inlemek), râne ران (zor, sıkıntılı, şiddetli olmak, çukura düşmek, ölmek), nâme نام (uyumak, ölmek, sönmek, sakin olmak), vesene وسن (uyuklamak, dalgın olmak), vedene ودن (kısalmak, yumuşamak, ıslanmak), venâ ونى (aciz kalmak, vaz geçmek), vehene وهن (zayıf düşmek, gevşemek), vâle=veyl وال=ويل (ilenmek, yakınmak, rezil olmak), senne سنن (kasık ve atın topuk kılırları, hastalığın artması), cenne=kenne جن=جن (gizli, kapalı olmak), hanne حن (üzülmek, ağlamak), zenne زنن (üşüme, burnu akma, mecalisiz olma), zenne زنن (sarkık olmak, kötü zan ve töhmette bulunmak) sanne صنن (bozulmak, kokmak, susmak, kızmak), dane دان (cimrilik etme), tanne طنن (tınlamak, ölmek), zanne ظنن (zannetme, töhmette bulunma), anne عنن (yüz çevirmek, engellemek, aciz kalmak), anâ عنى (boyun eğmek), âne عن (yardım etmek), ganne فنن (vızıldamak), gâne عنن (susamak, içi bulanmak, unutmak), fenne فنن (süslemek, aldatmak, yormak), fenâ فنى (bitmek, yok olmak), menne منن (başa kakma, zayıflatma, ölümüne sebep olma), nennün ننن (zayıf saç), nâe ناء (çiğ, ham, zayıf), henne هنن (ağlamak, inlemek), hâne هان (kolay, yumuşak, adi olmak), zenâ زنى (zina etmek, iffetsiz olmak)...
- 21 Nebe'e نبأ (çıkarmak, çıkagelmek, yükselmek, haber vermek), netece نتج (çıkarmak, doğurmak), nesâ'e نسأ (sözü yaymak), neccha نجح (başarmak), necâ نجى (arınmak, kurtulmak, fısıldamak),

- nevvne نَوْن (nun harfi yazmak, tenvinlemek), nâle نال (almak, vermek, bağışlamak), vecede وجد (bulmak, ulaşmak, sahip olmak), vatana وطن (yerleşmek, vatan edinmek), vesene وسن (ikamet etmek, malı çoğaltmak), nâsa ناص (davranmak, çalışmak, harekete geçmek), ve'ane وعن (sağlam, sert yere sığınmak), vekene وكن (yerleşmek, yuvaya girmek), benâ بنى (bina yapmak, kurmak vs.), benne بن (yerleşip kalmak, ayrılmamak), bâne بان (ayrılmak, göçmek, kızı evlendirmek), tennur تَنور (tandır, ocak), tene'e=teneha=tenne تَن = تَنَح = تَنَأ (ikamet etmek), senâ سنى (katlamak, gizlemek) sebete سبت (sabit olmak), sevâ, سوى (ikamet etmek), sâbe, صاب (konaklamak, korunmak, barınmak, sığınmak), denne دَن (ikamet etmek), tinnün تَن (eş, benzer), kanne كَن (temel atma, araştırma, değnek vurma, kanun koyma, kul edinme, baş eğme, susma, köle olma, dağın tepesi yükseği...), senne سَن (kanun koymak) senâ سنى (yükselmek, parlamak, bir yıllık süre iş yapmak, anlaşmak), şene'e شَنَأ (kin, küsmek), nevâ نوى (kasdetmek, kourumak, uzaklaşmak), yakine يقين (gerçek ortaya çıkmak, sabit olmak)...
- 22 Senâ سنى (katlamak, bükme, ip eğirmek), hanâ حنى (ip eğirmek, yay yapmak, kabuğu soy-mak, kadın çocuğuna bağlı olmak), hanâ حنى (hane, ev, işyeri edinmek), denne دَن (küp, çanak, çömlek yapmak, ikamet etmek), denâ دنى (yaklaşmak, evlenmek, akraba olmak), dane دان (düzenlemek) dâne/deylene دان/دين (din edinmek, hesaplaşmak, borç alıp vermek), senne سَن (bi-lemek, cilalamak, mızrağa demir uçtakmak, fırçalamak, tebasına güzel bakmak, kanun koy-mak, sözü güzel söylemek, izah etmek tasvir ve medh etmek, düğümü, sorunu çözmek, su dökmek, eskimek, yaşlanmak, adet edinmek, yol edinmek ve işlek hale getirmek), senâ سنى (parlamak, yücelmek, kuyudan su çekmek, kuyu, baraj, set yapmak), nehera, نَهْر (su kaz-mak, suya erişmek, çok su akmak), nehele نَهْل (sulamak), vedene ودن (deriyi ıslatmak), nara, نار (aydın ve ışık olmak, çiçek açmak, güzel olmak) nâra/nevera نار/نير (çizgi çekmek, nakış yapmak, süslemek, parlatmak), nevne نَوْن (divit ucu takmak, kılıcın ağzını bileyip keskinleş-tirmek) nevâ نوى (tohum ekmek) vetene, وتن (bir yerde kalmak, sürekli olmak, su sürekli ak-mak, kanal açmak), tane تان (çamur yapmak, çamurla sıvamak), ğanâ غان (zengin olmak, mamur olmak, evlenmek, güzel olmak, ikamet etmek, dirlik sürmek, faydalanmak, şür ve şarkı söyle-mek), fenne فَن (süslemek), feyne فَيْن (zaman, saat), kana'a قَنع (zırh ve kalkan yapmak, kana-atkar olmak), kanâ قنى (mal kazanmak, kanaatkar olmak), kanne, كَن (yerleşmek, kanun koy-mak, düzenlemek, ip bükme, şişe yapmak), kâne/kayene كين / كان (demircilik yapmak, dağ-ınık olanı toplamak, kap kacağı tamir etmek, süslemek, çengi çalgı çalıp oynamak), kenne كَن (saklamak, gizlemek, ateş ocağı yapmak), levvene لَوْن (renklendirmek, farklılaştırıp ayırt et-mek), menâ مَنى (arzu etmek, ideal edinmek), vezene وزن (ölçmek, tartmak, ölçülül ve dengeli olmak, yapmak)...
- 23 İbn Kesir, *Tefsir*; Razi, *Mefatihu'l-Gayb*, 50/Kâf 1. ayetin tefsiri; Demirci, Kürşat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Kafdağı" mad. XXIV, 144, 145.
- 24 Mukatil, *et-Tefsir*; Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 50/Kâf 1. ayetin tefsiri.
- 25 Maverdî, *en-Nüket*, 50/Kâf 1. ayetin tefsiri.
- 26 Zemahşerî, *Keşşaf*, 38/Sad 1. ayetin tefsiri.
- 27 Zebidî, *Tâc*.
- 28 2/Bakara 87; 57/Hadid 27; 5/Maide 46.
- 29 77/Murselât 1.
- 30 Sarı, Mehmet Ali, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Kâf" mad. XXIV, 142.
- 31 Taberî, *Camiu'l-Beyan*; Maverdî, *en-Nüket*, 50/Kâf 1. ayetin tefsiri.
- 32 Maverdî, *en-Nüket*; İbn Atıye, *el-Muharrer*; Razi, *Mefatihu'l-Gayb*, 38/Sâd 1. ayetin tefsiri.
- 33 Razi, *Mefatihu'l-Gayb*, 38/Sad 1. ayetin tefsiri.
- 34 Zemahşerî, *Keşşaf*, Matüridî, *Te'vülât*, 38/Sad 1. ayetin tefsiri.
- 35 43/Zuhruf 57.
- 36 Zebidî, *Tâc*; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*.
- 37 Durmuş, İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Sâd" mad. XXXV, 370, 371.
- 38 Taberî, *Camiu'l-Beyan*; Maverdî, *en-Nüket*, 38/Sâd 1. ayetin tefsiri.
- 39 *Keşşaf*, 38/Sâd 1. ayetin tefsiri.

- 40 *El-Mubarrer*, 38/Sâd 1. ayetin tefsiri.
41 16/Nahl 88.
42 Razî, *Mefatihu'l-Gayb*,38/Sâd 1. ayetin tefsiri.
43 Maverdî, *en-Nüket*; İbn Atıye, *el-Muharrer*; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*,38/Sâd 1. ayetin tefsiri.
44 Arslan, A. Turan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, “Elif” mad. II, 35.
45 Arslan, age. “Lâm” mad. XXVII, 92.
46 Durmuş, age. “Mim” mad. XXX, 87.
47 Durmuş, age. “Sâd” mad. XXXV, 370.
48 Durmuş, age. XXX, 87
49 Arslan, age. “Elif” mad. XI, 35
50 Kelimelerin anlamı için bkz. Zebidî, *Tâc*; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*.
51 Arslan, age. “Elif” mad. XI, 35.
52 Arslan, age. XI, 35.
53 Örneğin “esere” أسر fiili izinden gitmek, ikram etmek, etkilemek, iz bırakmak, anlamlarına gelmektedir. “Esefe” أسف fiili “esere”nin anlamlarını büyük oranda barındırmaktadır. “Ese” أس fiili de evi düzene koymak anlamına gelirken “etâ” أتى fiili gelmek ve uğramaktan tutun, cinsel ilişkiye kadar birçok beşerî ilişkiyi ifade etmektedir. “Ehaze أخذ fiili etâ أتى fiili kadar çok anlamlıdır ve zıtlıklar barındırır. En masum eylemi ifade eden “almak” anlamından tutun da birçok olumsuz anlam barındırır. “Eribe” أرب fiilinin içeriği de benzeri bir ikilem barındırır. Hatta “erace” أرح fiili gibi iki şeyi karıştırmak anlamına gelen fiiller bile mevcuttur. “Esi-me” أثم günah işlemek, “âbe” أب dönmek, tevbe etmek, “ebâ” أبى yüz çevirmek, “ecüne” أجن su bozulmak, kokmak; “ehha”, أحم öksürük, hastalık, susuzluk; “ehine” أحن kin, nefret ve düşmanlık beslemek, “edira” أدر “edele” أدل “ezâ” أذى fiileri hasta olmak, yaralanmak, bozulmak, ekşimek, sıkıntı, “erra, errase ve errase” أزش, أرس, أرس, أرس ateş veya harbi tutuşturmak, ateşli hastalık, cinsel ilişki, “erida” أرد cin çarpması ve kafayı oynatmak, bulut ağırlaşp yere yaklaşmak, yara azmak, “erame ve ezele” أزل kökünü kazımak, kuraklık ve kıtlık “efeke” أفك yalan söylemek, “efe” أف yıldız batmak, “efene” أفن akılsız olmak, “ekke” أك gün çok sıcak olması, göğüs daralması ve ahlaki kötü olmak, “esâ” أسى hüznün, “effe” أفت sıkıntıdan of/of çekmek, “elle, enete, eneha ve enne” أن, أنت, أنت, أنت gamla inlemek vs... Bütünüyle negatif anlamlar içeren bu kelimelere karşın eş anlamlı ve zıt anlamlı olanlar da vardır. “Ecera” أجر ücret ve kira, “ecile ve eccle” أجل hapsetmek, gecikmek, vaade ve mühlet vermek anlamlarına gelirken, “ehhara” أحر fiili de “eccle” أجل fiiliyle neredeyse eş anlamlıdır. “Edübe” أدب uslu, nazik, zarif ve terbiyeli olmak, “edde” أد işin zor, ağır müşkil olması, akıl dışı çirkin iş, felaket anlamlarındadır...
54 7/Araf 10-58 ayetler.
55 Arslan, age. “Lâm” mad. XXVII, 92
56 Leata لأط (bastonla vurmak), lebeha لبخ (vurmak, öldürmek, sövmek), lebeta لبط (birini yere vurmak), lete’ه لتأ (birini itmek, cinsel temasta bulunmak), lehabe لخب (kılıçla vurmak, tesir etmek, iz bırakmak), lehace لبح (vurmak, yapışmak), lahha لبح (yapışmak, sürtmek), lahata لحت (itmek), lahame لحم (yapıştırmak, etine vurmak), lahha لبح (vurmak), ledese لدس (eliyle vurmak, taş atmak, yalamak), ledeme لدم (tokat vurmak), lata’e لطأ (yapışmak, vurmak), letaha لتاح (tokat vurmak, yere yıkmak), lataha لطح (bulaşmak, kirlenmek), latase لطح (tokat vurmak), latame لطم (yüze tokat vurmak, yapıştırmak), leace لبع (dövmek, acıtmak), lefe’e لفا (bastonla vurmak), legaha لقا (hurmaya aş vurmak), legaze لقر (yumruklamak), lagata لقت (yama), legâ لقا (atmak) leke’e لكأ (kamçı ile vurmak), lekese لكس (kamçı ile vurmak), lekeha لبح (eliyle vurmak), lekede لكد (eliyle vurmak, itmek), lekeze لكز (yumrukla vurmak), lekeşe لكش (eliyle vurmak), lekke لكك (vurmak), lekeme لكم (yumrukla vurmak), leme’e لمة (eli ile vurmak, gizlice çalmak), lemese لمس (dokunmak), lemaga لمق (göze tokat vurmak), leheze لهز (mızrakla göğsüne vurmak), leheta لهط (tokat vurmak)...

- 57 Leyene لين (yumuşak davranmak), leblebe لبلب (dişi yavrusuna şefkat göstermek, yalamak), lebuga لُبَّغ (uygun, zarif olmak), letafe لطف (kibar, nazik davranmak), leabe لعب (oyunmak), leheve لهو (hoşlanmak, oynamak), lealle لعل (rica), lebene لبن (süt sağmak, emmek, içirmek, vurmak, kerpiç kesmek, eğlenip kalmak), lebe'e لبأ (memeden ağız sağmak), ledüne لَدُن (yumuşak ve güzel ahlaklı olmak), lefega لفق (arayı düzeltip yumuşatmak), levvene لَوْن (boyamak, renklendirmek) ...
- 58 Leaze لعز (yalamak), leiga لعق (yalamak), lata'a لَطع (yapışmak), lecene لجن (yalamak), veleğa وِلاَع (yalamak), vela'a وِلاَع (bir şeye düşkün olmak), lahise لَحْس (yalamak, otlamak), lahike لَحِك (balı yalamak), lezibe لزب (yapışmak), leziga لَزِق (yapışmak), lesse لَس (yalamak) lesaga لسق (yapışmak), letae لَطأ (yapışmak), leta'a لَطع (içmek, yalamak), la'aze لعز (yalamak), laiga لعق (yalamak), lağafe لَغف (kabı yalamak), lemaza لَمَط (yalanmak, diliyle tatmak), lehese لهس (yorgunluktan dilini çıkarmak) ...
- 59 Lâfe لَاف (iştahla ot yemek), lâke لَاك (çiğnemek, gevelemek), lemece لَمَج (emmek), lehime لَهيم (içmek, yutmak), ilham إلهام (yutturmak, kalbe ilka ve ilham).
- 60 Lahha لَح (yapışmak), lehace لَحَج (yapışmak, ayrılmamak), lezebe لزب (yapışmak), lezece لَزَج (yapışmak), leziye لَزِي (yapışmak, ayrılmamak), lezube لَزْب (çamur özlü, sıva yapışkan olmak), lezze لَز (tutturmak, yapıştırmak), leziga لَزِق (yapışmak, yapıştırmak), lezime لَزِم (sabit olmak, ayrılmamak), lesega لَسَق (yapışmak, yapıştırmak), lesibe لسب (yapışmak, yılan, akrep sokmak), letame لَطَم (yapıştırmak), lesağa لَصِق (yapışmak), letâ لَطِي (yere yapışmak), lekide لَكِي (kir yapışmak), lekia لَكِع (kir, pas yapışmak), levisse لَوَس (sarmak, yapıştırmak), lâta لَاط (yapışmak, sıvamak), leyeta لَيط (sevgi kalbe yapışmak), lâga لَاق (sığınmak, yapışmak) ...
- 61 Lebbe لَب (ikamet etmek), lebise لبس (eğlenip durmak), lebide لَبِد (ikamet etmek), lezube لَهيم (saplanıp kalmak), lekiye لَكِي (saplanmak, ikamet etmek), lemme لَم (toplanmak, yerleşmek, kalmak), lemleme لَمَلَم (toplamak, toplanmak), levisse لبس (eve girip ayrılmamak) ...
- 62 Lebase لبس (elbise giymek, örtmek, karıştırmak), el-leylü اللَّيْلُ (gece örtmek), elâle الال (geceye girmek, gece çok karanlık olmak), lehade لَحَد (ölüyü gömmek), lehafе لَحَف (örtü örtmek, elbise giydirmek, yalamak), lessa لَص (kapıyı kapamak, bitişirmek, hırsızlık yapmak), latta لَط (kapıyı kapamak, örtmek), lağaze لَغَز (gizli kapaklı konuşmak), leffe لَف (dürmek, bükmek, bitişik olmak), leflefe لَفْلَف (elbiseye bürünmek), lefeme لَفَم (ağza yaşmak, buruna burunsalık vurmak), leme'e لَمَأ (el vurmak, gizlice çalmak), lemiye لَمِي (bürümek, kaplamak), lâse لَاس (başa sarık sarmak, örtmek), lâze لَاز (saklanmak, kaplamak, bitişik olmak), lâhe لَاه (saklanmak, örtünmek, yüksek olmak) ...
- 63 Lece'e لَجَأ (sığınmak, güvenmek), elehe أَلَح (sığınmak, koruma ve himaye etmek), latâ لَطِي (sevmek, yapışmak), lâte لَات (haberi saklamak), lâse لَاس (bağlanmak, sığınmak), lâze لَاز (sığınma, gizlenme) ...
- 64 Le'le'e لَأَلَأ (şimşek parlamak, ateş tutuşmak, ışımak), lehabе لَحَب (yolda yürümek, iz bırakmak, yolu açmak), la'la'a لَلَع (şimşek parlamak), lemaha لَمَح (parlamak, işaret etmek, işaret ve ima etmek), lama'a لَمَع (şimşek parlamak, iletmek, işaret etmek), lâha لَاح (şimşek parlamak, zahir olmak yıldız doğmak, ışık vermek), lâhe لَاه (serap parlamak) ...
- 65 Elle أَل (inlemek, yüksek sesle dua etmek, berrak olmak) illün اِل (ahd, yakınlık, komşuluk, tanrınlık), leâ لَعِي (kötü ahlaklı olmak), la'ata لَعَط (birinin hakkını tehir edip oyalamak), laisa لَعَص (güçlük çıkarmak, zorlaştırmak), leane لَعَن (kovmak, beddua etmek, eziyet etmek, lânet etmek), leğa لَغِي (hükmü kaldırmak) lefâ لَفِي (hakkını eksik vermek), lehede لَهَد (zorlamak, zulmetmek), lâte/levete لَات/لَوَت (haberi saklamak, hakkını eksik vermek), levisse لَوَث (kirletmek, karıştırmak), lâme لَام (kınama), levâ لَوِي (borcunu ödemeyip hakkı inkar etmek), lâte/leyete لَات/لَيْت (haberi saklamak, hakkını eksik vermek) ...
- 66 Lezâ لَذِي (ateş tutuşmak), lehebe لَهَب (ateş alevlenmek), lehese لهس (susuzluktan dilini çıkarmak), lehefe لَهَف (alevlenmek, ah etmek, yanıp yakılmak), lâbe لَاب (susuz dolaşmak), lâha لَاه (susamak), lâ'a لَاع (üzüntü ve tasadan yanmak, hasta olmak) ...

- 67 Lesene لسن (dilini kullanmak, söz söylemek, çekiştirmek, elçi göndermek), lağata لفظ (karışık sesler çıkarmak, şamata yapmak), lağıye لقي (boş konuşmak, saçmalamak batıl söz söylemek, iptal etmek), lakkane لکن (sözü hemen anlamak, birine bir şey öğretmek, telkin), lekine لکن (dilde peltek ve kekeme olmak), lemeze لمز (üstü kapalı, alaycı konuşmak), lehâ لحي (oyalamak), lâme لام (kınamak, azarlamak)...
- 68 Emmek, sıyrmak, somurmak ovalamak: Mahha, mahâ محى (kabuk, et, ilik sıyrmak), mehase=mehaşe محش (deriyi soyamak), mehasa محص (ayırarak), mehada محض (halis kılmak), mahha=maḥmaḥa مخ=مخمش (kemikten ilik sıyrmak), merase مرس (çocuk parmağını emmek), merade مرد (çocuk memeyi emip yumuşatmak), meraze=merasa مرز=مرس (çocuk memeyi parmaklarıyla sıkmak), merâ, mezera مزرى، مری (süt versin diye memeyi okşamak), mezze مز (emmek, sormak), meseke مسك (tutmak, bırakmamak), mesâ/meseye مسى/مسي (dokunmak süt için memeyi sıkmak), meşşe مشش (emmek, sağlamak), masara مصرس (memeyi sağlamak, bir yeri şehir yapmak), massa مصص (emmek, yavaş içmek), masmasa مصمص (yalamak), madağa مغد (çığnemek), mease معس (ovmak), meade معد (mideye vurmak, çekmek), meğade مغد (emmek), meka'a مكا (şiddetle emmek), mekke مكك (emmek), mekale مكل (memeden süt emmek), makâ مكي (şiddetle emmek), mekke=mekmeke مكك=مكمك (liği emmek), melece ملح (ağız ucuyula emmek), meleha ملح (emzirmek), melea ملع (yavru deveyi emmek), meleka=mehece ملق=مهلق (çocuk anneyi emmek)...
- 69 Silmek ve ovalamak, sürmek, dokunmak: Messe مسس (dokunmak), mehha مخ (iz silinmek), mehada محض (çalkalamak), meraḥa مرخ (bedene bir şey sürmek), meraze مرز (dokunmak), mezeğa مزق (dokunmak, silmek), meseha مسح (silmek), messe مس (dokunmak, hastalık, ihtiyarlık gelmek), meseye مسى (dokunmak, hastalık zebun etmek), meğase معس (eliyle dürtmek, yoklamak), mâsa ماص (ovalamak)...
- 70 Şu ses öbekleri anlam öbeklerini de yansıtmaktadır: Me'me'e مأمأ (koyun, ceylan melemek), me'e'e=me'â ماء (kedi miyavlamak), ma'â ماء (kedi miyavlamak), mağâ مغأ (kedi miyavlamak), mehhe مه (deveyi yavaş sürmek), meh مة (bırak, vaz geç)...
- 71 İsmail Durmuş, age. "Mîm" mad. XXX, 87, 88.
- 72 Örneğin eski Arap dâimelerine göre "erbi-ermî, , bahr-mahr, Mekke-bekke" kelimelerinde mim be'ye dönüşürken, "ğayn-ğaym, nedâ-medâ" kelimelerinde nûn mîm'e, "evşâc-emşâc, fûh-fem" kelimelerinde vav mîm'e, "cefese-cemese, kefeha-kemeha" fiillerinde fe mîm'e, "kays-meys, katar-matar" kelimelerinde kâf mîm'e, "cezele-cezeme, letaha-metaha" fiillerinde lâm mîm'e dönüşmüştür (Durmuş, age. XXX, 88).
- 73 Durmuş, age. XXX, 88.
- 74 Su, dalgalanma, taşma, salınma: Mâhe/mevhe/meyche ماه/موه/ميه (su belirir, su içirmek), el-mâû=el-mâhû الماء=الماء (su), mâse ماس (yumuşak) mâce, mâra maûn ماء مار، ماج (su dalgalandı), mâde, mâse, mâşe ماش ماس، ماس، ماس (salınmak, dalgalanmak), mâ'a ماء (su akmak), merece مرع (çalkanmak), meraha مرخ (sevînçte taşkınlık), mese'e مسأ (laübali olmak), meşece, meşera, mekere مكر مشر، مشر (hile yapmak), mâşe/meyşe ماش/ميش (karıştırmak, haberin bir kısmını saklamak), mâne مان (yalan söylemek), mesmese مسمس (işî karıştırmak), mecene ve mece'a معجن معجن (utanmaz olmak)...
- 75 Germek, uzatmak, çoğaltmak, toplamak ve yüze ulaşmak: Me'â، معى (çekip uzatmak, çoğaltmak, sayıyı yüze tamamlamak), mette, meteha, metera متر، متع، متع (germek uzatmak), metene متن (uzatmak), mete'a متع (uzamak, artmak), metâ متى (uzatmak), meḥane مخن (uzun olmak, kuyudan su çıkarmak), medde مد (yaymak, döşemek, nehrin suyu akmak, kabarmak), mesede مسد (ipi bükmek, yola devam etmek), meşâ مشى (yürümek, söz taşımak), medâ مضى (geçmek, gitmek), matta=matale=matâ=mağata مطط=مطى=مغط (germek, uzatıp sündürmek), mele'e ملا (doldurmak, yayı germek) melle مل (uzamak millete mensup olmak), melâ ملی (koşmak, uzatmak), mehede مهد (yaymak, döşemek), mehele مهل (süreyi uzatmak, mühlet vermek), mâta، ماط (uzak olmak, uzaklaştırmak) mâle، مال (sevmek, sapmak, salınmak, eğmek, uzatmak, ulamak) mâte مات (ölmek)...

Vurmak: Me'ene مَأْن (göbeğe vurmak), meteha=meteha مَتَح=مَتَح (vurmak), metene مَتْن (sırtına kamçı vurmak), mehane مَحْن (vurmak, sınamak, denemek) meraze مَرَز (el ile vurmak), meşene=mesa'a مَشْن=مَصْع (kamçı kılıç vs ile vurmak, derisini sıyırmak), metaha=metaha مَتَح=مَتَح (el ile vurmak) meade مَعْد (midesine vurmak), mease مَعْس (saldırmak, şiddetle vurmak), meğase مَغَسَة (hafifçe vurmak), meğase مَغْس (dürtmek), meğara مَغْر (aniden vurmak), mekara مَكْر (boynuna vurmak), mekata مَكَط (yere vurmak, boynunu kırmak), meleze مَلْذ (mızrakla vurmak), meleka مَلْكَ (baston veya kamçıyla vurmak)...

Birlikte olmak, toplanmak, cinsel ilişkiye girmek: “Ma'a مَع (beraber olmak) “جمع (toplamak, cinsel ilişkide bulunmak), مَتْر (cinsel ilişkide bulunmak), مَجْ (ağızından suyu püskürtmek), مَجْع (laübali davranmak), مَجْح (soylu şerefli davranmak), مَجْح (suyu çalkalamak, cima etmek, yalan söylemek), مَجْن (laübali, utanmaz olmak), mera'e/mer'ü مَرَأْ (erkek olmak cima etmek), kadınla evlenmek), mehere مَهْر (deve yavrulamak, kadına mehir tayin etmek), meace, meace, مَلْج (salınmak, taşmak, cinsel ilişkide bulunmak, yavru ağızıyla memeyi aramak) menâ مَنَى (cinsel boşalma)...

- 76 Yerleşmek, kuvvetli olmak, tutmak: “Metüne مَتْن (kuvvetli olmak, çadır kurmak, sağlam yapmak), medere مَدْر (evde oturmak, çadırdan eve geçmek), medene مَدْن (şehirli olmak), mezâ مَزَى (kibirlenmek, övmek), meseke مَسَك (kuvvetle tutmak, yakalamak), Massara مَصْر (bir yeri şehir yapmak), mekese مَكْس (durup eğlenmek), mekese مَكْس (vergi koymak, zulmetmek), mekede مَكْ (bir yerde ikamet etmek), mekene مَكْن (yerleşmek, saygın olmak), mele'e مَلْ (güçlü, zengin olmak), meleke مَلْكَ (malik, egemen olmak) mehede مَهْد (kazanmak)...

Benzemek, örnek olmak: Mesele, مَثْل (darb-ı mesel söylemek, hikaye anlatmak, heykel yapmak...).

Kil yolmak, tüy dökmek, taramak: Merata مَرَط meşeta, مَشَط meşe'a مَشَع meşeğa مَشَع meira مَشَع mağase مَغْس meleta مَلَط mene'e مَنَى ...

Bağışlamak, vermek: Meneha مَنَح (bir şey bağışlamak), menea مَنَع (vermemek), menne مَنَى (iyilik yapmak, zayıflatmak), menâ مَنَى (destek verip başarıya erdirmek), mete'a مَتَع (faydalanmak, faydalandırmak)...

- 77 Bkz. Maverdî, *en-Nüket*; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*, 7 A'raf 1. ayetin tefsiri.

- 78 İbn Atıye, *el-Muharrer*; Salebî, *el-Keşf*, 36/Yasin 1. ayetin tefsiri.

- 79 Bkz. 68 Kalem 1; 50 Kâf 1; 38/Sâd 1; 7 A'raf 1.

- 80 Durmuş, *age*. “Yâ” mad. XLIII, 169.

- 81 Durmuş, *age*. XLIII, 169, 170.

- 82 Durmuş, *age*. XLIII, 169.

- 83 Çağrı anlamına gelen sadece yâ edatı değildir, aynı anlamı ifade eden sesdeş ve anlamdaş başka kelimeler de vardır. Örneğin, toplanmaları için insanları, durmaları için develeri çağırma ve bir kuşun ötmesi anlamında ye'ye'يَاءُ fiili kullanıldığı gibi, yâ edatı yerine yâ heyâ ve türevlerinin kullanılması da bu manada değerlendirilebilir. Ya'ara يَعْر fiili de koyun ve keçi gibi hayvanların bağırması anlamına gelmektedir.

- 84 Zebidî, *Tâc*; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*.

- 85 Zebidî, *Tâc*; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*.

- 86 Zebidî, *Tâc*; İbn Atıye, *el-Muharrer*; Salebî, *el-Keşf*, 36/Yasin 1. ayetin tefsiri.

- 87 Durmuş, *age*. “Sîn” mad. XXXVII, 220.

- 88 Sîn harfinin adıyla akraba görülen “sinn ve senna” سِنْ kelimelerinin anlam zenginliğinin başta “senâ” سَنَى olmak üzere sin bulunan kelimelerle fonetik ve semantik ilişkisini gösteren bir anlam öbeği sunmak istiyoruz. “Senne” kelimesinin türevleriyle birlikte anlam listesinde yer alanmanalarive o manaya ortak olanArapça kelimeleri (parantez içinde) yazmaya çalışacağız: Bıçak bilemek (semeta سَمَط), bileği taşı, bilenmiş bıçak, iki ağızlı balta, taşı cilalamak (sehara سَحْر), gümüşü altınla cilalamak, aldatmak, sözü süslemek (sebeke, sece'a, serice سَبِك, سَبِك, سَبِك), yalan söylemek(serafe سَرْف), aldatmak (seraga سَرْق) çalmak, şube, kalem ucu, mızrağa demir geçirmek, sivirtmek mızrakla dürtmek, doğrultmak (semmeha سَمَّح) diş, dişle-

- ⁹² Yu'ya's titles included "Overseer of the Cattle of Amun and Min (Lord of Akhmin)", "Bearer of the Ring of the King of Lower Egypt", "Mouth of the King of Upper Egypt", and "The Holy Father of the Lord of the Two Lands", among others. For more see: Osman, A. (1987). *Stranger in the Valley of the Kings: solving the mystery of an ancient Egyptian mummy*. San Francisco: Harper & Row. pp.29-30 (Wikipedi, Antik Mısır Tanrıları).
- ⁹³ İbn Atıye, *el-Muharrer*; Sa'lebî, *el-Keşf*; Sealibî, *el-Cevahir*, 19/Meryem 1. ayetin tefsiri.
- ⁹⁴ Maverdî, *en-Nüket*; İbn Atıye, *el-Muharrer*; Sa'lebî, *el-Keşf*, 19/Meryem 1. ayetin tefsiri.
- ⁹⁵ Bk. 7/Araf 1; 36/Yasin 1 ve ilgili dipnotlar.
- ⁹⁶ Sarı, M. Ali, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, "KÂP" mad. XX, 142.
- ⁹⁷ Toplanmak, topluluk, toplamak, yummak, yönelmek: Ke'ke'e كَاكَا, inkebbe انكبب, kübbetün كِبَّة, ketede كَتَد, ketene كَتَن, kesebe كَسَب, kesele كَسَل, keseme كَسَم, keddese كَدَس, kerese كَرَس (istif etmek) kirsü كَرَس =kürsa'a كَرَسَع (topluluk), tekerreşe تَكَرَّش, kerasa كَرَص (biriktirmek, karıştırmak), kera'a كَرَع (sulamak, en uzak yer, Cevzâ burcunun son yıldızı), kerfe'e كَرَفَا, kezibe كَذِب ve kezze كَز (büzülme, buruşmak), kezime كَزَم (ağzını yummak, susmak) kezime كَظَم (öfkeyi yutmak), kesebe كَسَب=keseme كَسَم=keşede كَشَد (toplamak, biriktirmek, külfetle kazanmak), kessa كَصَّ (kavim tuplanmak, buruşmak, korkudan büzülüp titremek,) (el-kesîsatü الكَصِيسَة (topluluk, cemaat), keale كَعَل (yapışmak), keame كَعَم (bir şeyin veya kişinin ağzını bağlamak), kefe'e كَفَا (meyletmek, yönelmek, eşit olmak, ödül vermek), kerîşe كَرِش (buruşturmak), kefete كَفَت, kefe كَف (toplamak, kumaşı katlamak, dikmek, avuçlamak, avuç çukur yer, göz çukuru, terazi gözü, bir şeyin ucu kenarı, iki şeyin temas ettiği yer, ufuk), keff-ü Meryem كَفَت مَرِيَم (Meryem ana bitkisi) kefele كَفَل (taahhüt, kefil olmak, üstlenmek, birine bakıp gözetmek), ketebe كَتَب (eklemek, dizmek, bükme, katlamak, dikmek, ağzını bağlamak, yazmak, akdetmek, vasiyet, yükümlülük), ke'e'e كَلَا (gözetmek, kollamak, korumak, veresiye ve kaparolu alım satım), kelete كَلَت (toplamak, bağlamak), keleda كَلَد=keleze كَلَز (yığmak), keldâni كَلْدَانِي (Kaldeli), kemtera كَمْتَر, kenea كَنَع (toplanmak) kâra كَار (sarık sarmak, dürmek, bohça yapmak) kâfe كَاف (dürmek, başörtüsü bağlamak)...
- ⁹⁸ Zamir, işaret ismi ve edat: Ke ك, ki كِي, küma كَمَا, küm كُمْ, zâke ذَاك, zalike ذَالِك, ke ك (teşbih), kemâ كَمَا, ke'enne كَانْ, ke'eyin كَأَيِّ, keza كَذَا, küllün كُلُّ, küllümâ كَلَّمَا, kilâ كِلَا, kem كَم, key كِي, keyfe كَيْف.
- ⁹⁹ Olmak, oluşmak, parçaları birleştirerek oluşturmak: Kâne كان, kevn كَوْن, mekân مَكَان (hal, istikbal ve geçmiş zamanın hikâyesi), key كِي (sebebi, için) kâde كَاد (menetmek) kâde كَاد (hile yapmak, tuzak kurmak), kâfe كَاف, keyyefe كَيْف (şekil almak, hal, durum, mizaç, arzu), keyene كَيْن / كَان (korkak olmak, alçak ve zelim olmak).
- ¹⁰⁰ Gam üzüntü, zorluk: Keibe كَيْب, ke'ede كَادْ, kebede كَيْب, kedera كَدَر, kerabe كَرَب, kerese كَرَس, kesefe كَسَف, kemede كَمَد...
- ¹⁰¹ Geri gitmek, çekilmek, toparlanmak, acele etmek, çekip gitmek, kaçmak: Ke'ke'e كَاكَا, kebeha كَبِح (hayvanın gemini çekmek), firen yapmak, kete'a كَتَع (çekip gitme, kaçma), inketele كَتَل kerra كَرَّ, kerker كَرَك, kerâ كَرَى (dönme, tekrarlamak, anaför), kerame كَرَم, tekerrame تَكَرَّم (kendine yakışmayandan kaçınmak), kesefe كَسَف (Güneş ve Ay tutulması), keşkeşe كَشَكَش=kessa كَصَّ (korkup kaçmak, büzülüp titremek), ka'a كَع (korkmak), (itmek), ka'ka'a كَعَكَع (reddetmek ve çevirmek), ke'â كَعَى (korkak, aciz ve mağlup olmak), kefe'e كَفَا =kefete كَفَت (vaz geçmek, çekilmek), kefeha كَفَع (gemi çekmek), keffe كَفَّ (engellemek), kefkefe كَفَكَف=tekefkefe تَكَفَكَف (geri durmak, engellemek), kelese كَلَس (korkup kaçmak), kelle كَلَّ (yorulmak, körelmek, nesebi kesik olmak), kemeha كَمَح, kemeha كَمَح, kehede كَهَد (yorulmak), keheme كَهَم ve kehede كَهَى (korku ve ihtiyarlardan oturup kalmak, gözün ve kılıcın körelmesi), kehhe كَهْ (ihtiyarlamak) kâde كَاد (ihtiyarlardan titremek, korkmak, tereddüt, nerdeyse yapayazmak), kâe كَاء (korkmak, çekinmek), kâsa كَاص (korkak, aciz, cimri, olmak) -Yavaş ve te'enni ile davranmak yavaş ve sık adımla yürümek: Ke'eye كَأَيِّ, ketefe كَتَف, ketete كَتَكَت, ketele كَتَل, ketâ كَتَى, kerbese كَرِبَس, kerbeşe كَرِبَش, kete'a كَتَع (iletme, alp götürme) kefa كَفَى (yetmek, yetinmek, yetiştirmek), kemtera كَمْتَر, kemüşe كَمُش (hızlı atılan acele),

keme'a كَمَعَ (yavaş yürümek), kehmesa كَهْمَس (savruk yürümek), kâse كَاس (sekerek yürümek, geri dönmek, akıllı ve zeki olmak), kâ'a كَاع (aciz olmak), kâle كَال (ölçmek, tartmak, mukayese etmek, ölçek, korkak olmak, savaşta geride durmak) keyene كَيْن (korkak olmak, alçak ve zelil olmak)...

-Yere kapanmak, yıkmak: Kebbe كَبَّ=senne سَنَّ, kebkebe كَبِكَب, kebene كَبِن, kebâ كَبَا, kerteha كَرْتَح, kerdese كَرْدَس, inkerese اِنْكَرَس, kesâ كَسَى (düşmek)...

¹⁰² Dolmak, Şişmek: El-kerişü الكَرِشُ=kezze كَزَّ (mide, işkembe dolmak, büyük karın), kezabe كَطَب (şişmek)=kezza كَطَّ=, kezkeza كَزْكَظ, ke'abe كَعَب (kabarmak, büyüme), kezâ كَذَا, keira كَعِرَا, kelseme كَلْسَم (dolgun olmak), kemtera كَمْتَرَا, kemüle كَمَل (tamam olmak) kenebe كَنَب (dolmak...) ...

¹⁰³ -Gür ve sık olmak, kaynamak, taşmak: Kese'e كَسَا, kesse كَسَنَ, kerabe كَرَب (yaklaşmak), kerfe'e كَرْفَا, kemsera كَمْسَرَا, kâse كَاس... .

-Bozulmak, kokma, yalan, hurafe, : Kebese كَبِس, ketene كَتَن (kirlenme), kehasa كَحَس, kezibe كَذِب (yalan), keraze كَرَز, kerafe كَرْف (koklamak, bozulmak), kerihe كَرِه (bozulmak, çirkinleşmek) kesele كَسَل (tembellik), kesâ كَسَى (düşmek), kefise كَفَس (eğri olmak) keleha كَلَح (yüzü ekşiterek sırtmak), kenete كَنَت (kokmak) kehibe كَهَب (bozulmak) keh keh كه كه (gülme sesi), kâhe كَاه (bozulmak, kokmak) el-keyyihü الكَيَّة (beceriksiz, maharetsiz)...

¹⁰⁴ Büyük, yüksek ve geniş olmak: kebeha كَبِح, kebûra كَبِر, kebese كَبِس, ektera أَكْتَر, ketefe كَتَف, keseme كَسَم, kerese كَرَس (takdis etmek), kerame كَرَم (aziz ve kıymetli, saygın, şerefli, bereketli, münbit, cömert olmak, kendine yakışmayandan kaçınmak), kesâ كَسَى (şerefli), ke'abe كَعَب, (yükseklik, doluluk ve dört köşe olmak), kevkebe كَوَكَب (parlamak, uzun ve yüksek olmak, kavme efendi olmak, çok ve parlak olan şeyler), kemüle كَمَل (tamam olmak), kennera كَنَر (iri, ablak olmak), kevime كَوَم (büyük iri olmak)...

¹⁰⁵ Kararmak: Kebede كَبَد, kebâ كَبَى, kedira كَدِر, kerrevus كَرَّوَس (siyah adam), kerkebe كَرْكَب, kelese كَلْس, kemese كَمَس (yüzü ekşitme), doldurmak, kâbe كَاب (küpten su içmek), kâze كَاَز (bardakla su içmek, daldırmak), keyyete كَيَّت (kabı doldurmak, ambalaj yapmak), keyte كَيَّت (şöyle şöyle, doldurma kelime) kâsa كَاَص (cimri, obur, şişman olmak)...

¹⁰⁶ Gizli, kapalı olmak, gizlemek, örtmek, sarmak: Kebbe كَبَّ, kebede كَبَد (kara, ciğer ve karın, büyüklüğü, kebûra كَبِر), kebese كَبِس, kebâ كَبَى, kette كَتَّ (kulağa fısıldamak=vahy وحي), ekkete أَكَّت (işitmek), keteme كَتَم, keseme كَسَم, keraze كَرَز (mağaraya sığınmak), ekrese اَكْرَس (oğlakları kulübeye sokmak), kezime كَزِم (ağzını yummak, susmak) kezime كَطَم (öfkeli yutmak, hapsedmek), kirsaf كِرْسَاف (göz dumanlanması) keseve كَسَو, keseye كَسَى (elbise giymek, örtünmek), keşeta كَشَط=keşefe=keşef=kefeha كَفَح (yüzünü örten şeyi açmak), kehha كَح (arınmak, halis olmak), kessa كَسَّ (yavaşça seslenmek), keame كَعَم (bir şeyin veya kişinin ağzını bağlamak), kefeha كَفَح (örtüyü açmak), kefera كَفَر (herhangi bir şeyi bürümek, nimeti örtmek, birinin hakkını inkar etmek, kaçınmak, birine kafirlik, isnad etmek, küfre zorlamak, köye dönmek) kafir كَافِر (inanmayan, karanlık, deniz, büyük nehir veya vadi, kara bulut, bitki, çiftçi, kuşanmış kişi, çiçek tomucuğu kapsülü, kılıfı, insandan halî yer), keffaret كَفَّارَة, günahları örten sadaka vs. kefise كَفِيسَة (sargı, kundak takımı), kefene كَفَن (sarmak, gece kararmak, bulutlar yığılmak), kelese كَلْس (üzerine çullanmak), ke'le'a كَلَع (yapışmak, toplanıp ahdetmek, and içmek, cesur olmak), iktelle اِكْتَلَّ (çevrelemek) küllün كَلَّ (hepsi, herkes), küllümâ كَلَّمَا (her ne zaman) kelime كَلِم (birine söz söylemek, konuşma, yaralama), keme'e كَمَا (uzak gidip kendini kaybettirmek), kem'etü كَمَات (mantar), kemtera كَمْتَرَا, kemkeme كَمَكَم (gizlemek, kem küme etmek), kemme كَم, kemene كَمَن kemiye كَمِي (gizlemek, gizlenmek), kemihe كَمِه (göz kör veya dumanlı olmak, görememek), kenibe كَنَب (zarfa koymak), kenede كَنَد (nimete nankörlük, küfür), keneze كَنَز, künuz كُنُوز (malı gömmek), kenese كَنَس, kenise كَنَس (gizlenmek, yuvaya girmek, kilise, mabed), kenefe كَنَف (korumak, korunaklı yer yapmak) keşe كَشَّ (bükmek), kene'a كَنَع (büzülme, yemin etmek, mütevazi olmak, alçak veya sapkın olmak), ken'anî كَنَعَانِي (kenan oğulları), kenne كَن (gizleme, gizlenme) kânûn كَانُون (ateş ocağı), kanun'il-evvel vessani كَانُونُ'الْأَوَّلِ وَالثَّانِي (aralık, ocak ayları), kenihene كَنِه (hakikatini, özünü anlamak) kenâ كَنَى (üstü kapalı

konuşmak, kinayeli söz söylemek, bir şeyi söyleyip başka şeyi hatırlatmak), keniye كني (künye takmak), iktefehe اكتفه (mağaraya, sığınağa girmek), kehene كهين (kahinlik etmek) el-kevbetü الكوبية (kaybolan şeye özlem duymak), kevvze كَوَز (önlük örtmek), kâra كار (sarık sarmak, dürmek, bohça yapmak), kevâ كوى (delik açmak, dar bir yere sokulup büzülme) kâde كاد (hile yapmak, gizlice tuzak kurmak)...

¹⁰⁷ Reddetmek, itmek, ötelemek, tehir etmek, engellemek: Kebete كبت kebele كبل, keseme كسم, kehha كحها, kedira كدر (dağılmak), kedese كدس, kedeşe كدش, kede'a كدع, kedâ كدى, kerade كدر, keriyе كرى (artmak, eksilmek, uzamak, tehir ve kiralamak, uyumak, uyanık kalmak,) kesse كسن (reddetmek) kese'a كسع (vurup kovmak), kesame كسم (kovmak), kedale كضل (itmek), ka'ka'a ككعع (reddetmek ve çevirmek), kefe'e كفا (tard etmek, vaz geçirmek), kehera كهر (surat asıp kovmak), kehele كهل (şakalına kır düşmek, ihtiyarlamak, güleç ve cömert olmak)...

¹⁰⁸ Kahır, galebe, şiddet, zor olmak, sağlam olmak, zelil etmek, hapsetmek, kıtlık: Ke'esa كعسا, kebele كبل (esiri bağlamak), kebele كتل (hapsetmek, öldürmek), kehale كحل, kede'e كدا, kedeha كدها, kedde كد, kedeşe كدش, kezzе كز, kerase كرس (binayı sağlam yapmak, temel atmak, kürsü yapmak), kirsü كرس (taht, yurt, çadır, kerpiç), kürsi كرسى (kürsü) kernefe كرنف (vurmak), ekrahe أكره, kesheha ككسع=kesheha ككش (silip süpürmek, kıtlık olmak, dağıtmak), kesede (iş kesat olmak), kesera ve kesse (kırılmak, zarar etmek) keskesه كسكس (ufalamak), keşe'e كشا (kavurup kurutmak), keşeha ككش (kabuğu soymak), kezeme كزم=keseme كشم, keşâ كشى (burnu veya kuyruğu koparma, kökünden kesmek), keame كعم (bişeyin veya kişinin ağızını bağlamak), kelebe كلب (köpek kudurmak, bağlamak), kellefe كلف (yük yüklemek, görev vermek), kâha كاح = kâha كاخ (galip gelmek)....

¹⁰⁹ Durmuş, age. "Hâ" maddesi, XIV, 336.

¹¹⁰ Bu kelimelerin anlamı için bkz. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*; Zebidi, *Tâc*.

¹¹¹ Bunlara ait örnekler için bkz. Durmuş, age. "Hâ" mad.XIV, 336, 337.

¹¹² "He'he'e" ههأهأ, (kahkaha ile gülmek, deveyi kovmak), hebese هبص (neşelenmek, çok gülmek), hebbe هب (bir şeyi şevkle, neşeyle yapmak, başlamak, uyanmak, yıldız doğmak), hedera هدر (böğürmek, gürlmek, kükremek, kaynamak, taşmak, kan boşa akmak, kanını mubah saymak), hedhede هدهد (çocuğu uyutmak için sallamak), herhera هرهه (ses çıkarmak, kükremek, koyunları suya çağırarak, gülünmeyecek şeye gülüp alay etmek), heze'e هزأ (gülüp alay etmek), hezze هز (sallamak, titremek, tahrik etmek, tencere kaynamak, ses çıkarmak, neşelenmek, coşmak, orgazm hali, zelzele), heziga هزق (gülmek neşelenmek), hezheze هزهزه (bir şeyi tekrar tekrar oynatıp sökmek), hesse هس (kendini kendine konuşma, sözü gizleme, susması için azarlama), hüis هس (sus emri), heshese هسيس (gizli ses çıkarmak, gizli konuşmak, kendi kendine konuşma, vesvese, geceleyin yürümek, ayak sesi), heşşe هشش (gülmek neşelenmek, coşmak, açılmak, yumuşamak), heşheşe هشيش (kımıldatıp hareket ettirmek, kocasına muhabbet gösterip onun yanında olmaktan haz almak), hessasa هصص=heshesa هصهص (gözlerini parıltmak), heffe هفت (hafif olmak, dokunmak, özlemek, parlamak, gürlmek), hefhefe هفهفه (bir şeyi hareket ettirmek), hefâ هفى (sevinip coşmak, uçmak), heke'a هكع (sakin, rahat olmak), hekkeme هكم (şarkı söylemek), hel هل (soru edatı, mi mi), helle هل (yeni ay görünmek, ay başlamak, işe başlamak, çocuk doğunca ağlamak, sevinmek, gülmek, parlamak, haykırmak, tehliil okumak, kaş kavisli ve ince olmak), hellâ هلا (teşvik edatı), el-hüllâ الهلى (gamdan sonra gelen sevinç) el-helletü الهلة (yağmur), helime هلم (yapışmak, götürmek), helümme هلم (gel anlamında emir), helhele هلهله (atı azarlamak, bir şeyden rücu etmek), hemmeme همم (ninni söylemek), hemheme همهم (yavaş konuşmak, mırıldanmak, hırıldamak, ninni söylemek), hene'e هنة (yemek güzel olmak yaramak, hoşlanmak, sevinmek, kutlamak), hennefe هنف (fütursuzca gülmek), henne هن (ağlamak, arzu ve iştiyakla inlemek), hünâ هنا (burası, burada anlamında işaret ismi), heh=hâhe هاه = هه (bir şeyi hatırlatma, tehdit, uyarı), hâhe هاه (gülme sesi), hâne هان (yumuşak, kolay olmak), hevâ هوى (hoşuna gitmek, arzu etmek), hevâ هوى (düşmek, yükselmek, uçmak, süratle inmek, gitmek, dağa çıkmak, kulak çınlamak, el sunmak, havalandırmak, mizah yapmak, uçuruma yuvarlanmak), tehevvehe تهوه (ah edip sızlanmak, çukur olmak), el-

hâvî الهادي (elif harfi), hâ'e هاء (güzel görünüşlü olmak, arzu etmek), heyye'e هَيَّا (hazırlamak, kolaylaştırmak, düzenlemek, hey'etini oluşturmak), heyte هَيْت (gel diye çağırma), hâme هام (sevmek, aşık olmak), hâhe هَاه (tehdit etme, gülme ve esneme sesini ifade eder), hîhi hîhi هِيه هِيه (kovma, defetme) heyhâte هَيْهَات (çok uzak), heyâ هِيَا (çağırma anlamında nida), heysi هَيْس (haydi diye teşvik etmek), heyyi هِي (çabuk ol), heyyâ هِيَا (haydi çabuk ol), mâ heyyânü hâzâ مَا هِيَان هَذَا? (bunun işi ne?), heyyü'bnü beyyü هِي ابْن بِي beyyü (babası belirsiz çocuk için kullanılır)...

- 113 Rüzgâr, esmek: Hebâ هَبِي, el-hebâü الهباء (rüzgar esmek, tozma, tozutmak, toz, toprak) el-hâbî الهابي (mezar toprağı), hebbe هَبْ (rüzgar esmek), ehebbe اهْب (Allah rüzgarı fazlalattırma), el-hebarî الهباري (tozlu topraklı rüzgar), el-hitru الهتر (afet felaket), herife هَرْف =harife حَرْف (rüzgar sürüp götürmek), hezife هَزِف =ezife اَزِف (rüzgar bir şeyi savurup sürüklemek), teheşşeme تَهْشَم (rüzgar ağacı kırmak), hâce هَاج (tozma, dalgalanma, kızmak, hiddetlenmek, şiddetlenmek), hâfe هَاف (lodos esmek)...
- 114 Sağmak, toplamak, birikmek, biriktirmek: Memeyi sağmak, hedebe هَدْب (memeyi sağmak, meyveleri toplamak), heşeme هَشْم (deveyi sağmak), hetafe هَطْف (süt sağmak, sütün sesi duyulmak), malı biriktirmek, toplanıp birikmek, biriken topluluk: hebeşe هَبِش =heceme هَجْم, heceşe هَجْش (özlem, toplanma, arayışı bozma, kıyam, kalkışma)...
- 115 Bir müddet gözden kaybolmak, aniden gelmek: Hebbe هَبْ, hebeze هَبْز (çabuk ve süratli), hebrece هَبْرَج (çabuk ve yavaş, düzensiz yürüyüş), hebisa هَبِص (acele yürümek), hebe'a هَبْع (aptal aptal yürümek) hebele هَبْل, hebhebe هَبْهَب (sürat yapmak), hetâ هَتَا (gelmek getirmek), hetene هَتْن, heshese هَشِس (yağmur aniden yağmak), heceme هَجْم (ansızın saldırmak, kovmak, evi yıkmak), hedece هَدَج (acele etmek deve yavrusunu özlemek), hedefe هَدَف (yönelmek, hedef almak, atmak), heze'e هَزَا, hezebe هَزْب, hezze هَزْ, hezrame هَزْرَم, hezâ هَزَا (çabucak kesmek, hızlı konuşmak), hezeze هَزْز (sürat yapmak), hercele هَرْجَل (düzensiz yürümek, davranmak), heri'a هَرْع =seri'a سَرْع =herife هَرْف (çabuk yürümek, akmak, acele etmek), hezrafe هَزْرَف =hezraza هَزْرَق (çabuk davranmak), heze'a هَزْع (çabuk, hızlı davranmak, sarsılmak, kırılmak), tehezze'e تَهْزَا (çabuk davranmak), heze'a هَزْع (çabuk, hızlı davranmak, sarsılmak, kırılmak), tehezze'e تَهْزَا =teabbese تَعْبَس (çirkin suratlı olmak), hetale هَطْل (ağır ağır gelmek), hetlese هَتْلَس, (hervele هَرْوَل yürüyüşü yürümek), heffe هَفْ (süratli yürümek, rüzgar esmek), hefeke هَفَك (sölpük yürümek), hefa هَفَا (çabuk gitmek, uçmak, sürçmek), tehekkale تَهْكَال (ağır yürümek), hekka هَكْ (korkup kaçmak), hegife هَغْف (iştahsız olmak), hegife هَغْف =hegime هَغْم (açlıktan acele ve şiddetli yemek), hekheka هَكْ هَكْ (hızlı gidip atı yormak, girişken, atılgan olmak), heke'a هَكْع (sabırsızlık ve telaş) helebe هَلْب (gök peşpeşe yağmur yağdırmak, at sürekli koşmak), helete هَلْت (soymak, bir yerden bir yere göçmek), heli'a هَلْع (sabırsızlık, telaş etmek, hızlı olmak, korkmak), hellâ هَلْلا (teşvik edatı) hemedede هَمْد (hızlı gitmek, birden başlamak, sakinleşmek), hemeze هَمْز (süratli yürümek, güzel yürümek), hemera هَمْر (suyu çok çok dökmek), hemme هَمْ (azmetmek, gayretli olmak), ehnefe هَنْف (sürat yapmak), heyycha هَيْج (teşvik etmek), hâ'a هَاع (hırslı olmak, usanmak, süratle şerre atılmak, sabırsız ve telaşlı olmak)...
- 116 Hecife هَجْف =acefe اَجْف (iştahı varken aç gözeterek yememek, hastanın bakımına kendini adanmak, beğenmediği duruma tahammül etmek), hedde هَدْ, tehâdde تَهْدْ, el-hedâdü الهداد (birbirini izleyerek, soruşturarak bir yere gitmek, yumuşak ve teenni ile davranmak), hedâ هَدَا (doğru yola gitmek, göstermek, aramak, bulmak, hedefe ulaştırmak, gerdeğe koymak, hediye/gelin vermek), hezebe هَزْب (kesmek, ıslah etmek, süslemek), heşeme هَشْم (sabrederek çalışmak, hürmet ve ikram etmek, yumuşak dağ), hedame هَدْم (dayanmak, katlanmak, sevmek, mide hazımlı olmak), heke'a هَكْع (sabırsızlık ve telaş etmek), helhele هَلْهَلْ (atı azarlamak, bir şeyden rücu etmek, te'enni ile davranmak), hennede هَنْد (hakaret karşısında susmak), hendeze هَنْدْ =hendese هَنْدَس =hendeme هَنْدَم (plan yapmak, çizmek), hâvede هَاوْد (düşmanlığı bırakmak, bırakmak), hâne هَان (te'enni ile hareket etmek)...
- 117 Hebbe هَبْ, hebete هَبْت, (hezimete uğramak, zelil olmak/etmek, kadrini düşürmek), hebeze هَبِز (aniden helak olmak), hebeke هَبِك (ahmak olmak, batağa batmak), heti'e هَتَا (ihtiyarlık veya

hastalıktan beli bükölmek), heteke هتكة, heteme هتم (vurup kırmak), hecene هجن=ihtecene اهتجن (bülüğa ermeden evlendirmek, ayıplı kusurlu hale getirmek, yaşı küçük, taze, değerli olmak), hecâ هجى (sövmek, şiirle hicvedip kötölemek, harfleri isimleriyle söylemek), hede'e هدأ (sakin olmak, konaklamak, uyutmak, kamburlamak eğölmek) hedebe هذب=el-hedbilü الهدبل (dal, sacak, püsköl sarkmak, ağır, aciz kimse, arslan), hedece هذج (titreyerek yürömek), hedde هذ (duvar gürlütöyle yıkılmak, zayıflamak, kocamak, korkutmak, tehdid etmek), hedefe هدف (tembel ve aciz olmak), el-hedlü الهدل (sarkık), hedeme هدم (binayı yıkmak), el-hidmü الهدم (yaşlı adam), el-hidmelü الهدمل (eski, yaşlı, yırtık, kuru), heze'e هزأ (helak olmak/etmek), hera'e هرا (soğuk veya sıcak insanı helak edecek kadar şiddetli olmak), herase هرس (kırmak, ezmek, ufalamak), herase هرش (kötü davranmak, tahrik ve kıskırtma), herisa هرصص (uyuz olmak), herika هرق (suyu dökmek kanı akıtmak), herime هرم (ihtiyarlamak, eskimek), el-herimü الهرم- el-hürmanü الهرمان (yaşlı, akıl, can, tecrübe), el-heremü-ehram الهرم أهرام (piramit), el-hirmetü الهرمة (ihtiyar adamın veya kadının son çocuğu), hermese هرمس (çirkin, asık surat olmak) hermele همرل (yaşlı olmak), hezera هزر (vurmak, yere çalmak, kovmak, gülmek, vergi vermek, aldatmak, pahalı satmak), hezele هزل (zayıf ve zebun olmak), hezeme هزم (yenmek, bozguna uğratmak, birinin hakkını yemek, öldürmek, kuyu kazmak, hızla hareket edip ses çıkarmak), heşeme هشم (bir şeyi kırmak, ufalamak), el-heşimü الهشيم (kuru, ufalanmış ot, dermansız adam), hesira هصر (dalı eğip bükme, kırmak), hessa هسن (çığneyip kırmak), hesame هصم (kırmak), hesâ هصى (yaşlanmak), hedda هضن (kırıp ufaltmak), hedame هضم (kırmak, saldırmak, sindirmek, hakkını gasp etmek, hetara هطر (köpeği dövmek, dilenci zengine boyun bükme, kuyu yıkılmak, zelil olmak), heka'a هقع (dağlamak, men etmek, korkudan rengi atmak, aşığılık ve zelil olmak), tehakkame تهكم (düşmanı kahretmek, derin denizin gürlütüsü) hekkede هكك (alacaklı borçluyu sıkıştırmak), hekke هكك (vurmak, bitkin düşürmek, ezmek, kuyu çökmek, sarhoş olmak, saçmalamak), hekkeme هكم (gök çok yağmur yağdırmak, kibirlenmek, öfkelenmek, pişman olmak, kuyu çökmek, hafife alıp alay edip eğlenmek), tehakkene تهكن (kaybettiğine yanmak), helese هلس (verem gibi hastalıkların zayıf düşürmesi, hezeyan konuşmak), heleke هلك (helak olmak/etmek ölmek, çabalamak, ihtirasla yönelmek, kıtlık olmak), heme'e هما (elbiseyi eskitmek), hemede همد (ateşin alevi sönmek, ölmek, elbise eskimek, yıpranmak, bitki çürömek, kurumak), hemera (binayı yıkmak), hemeze (atı mahmuzlamak, kırmak, sıkıştırmak, yere çarpmak), hemese همس (avını kırmak, parçalamak), hemeşe همش (ısırmak), hemeta همتط (zulmetmek, gasbetmek, acele etmek, sövmek), heme'a همع=hemeğa همغ (başına vurmak, yarmak, gözden yaş akmak), hemeke همك (teşvik etmek), hemele همل (başına vurmak, yarmak, gözden yaş boşanmak, salıvermek, ihmal etmek, kendi haline terk etmek), ehmele أهمل (gözden yaş boşanmak, salıvermek, ihmal etmek, kendi haline terk etmek), hemme هم (gamlı olmak, ihtiyar olmak), hemâ همى (göz yaş akıtmak, su akmak, şaşkın dolaşmak), hene'a هنع (boyun eğmek), heneka هنع (kalp sıkıntısına uğramak), hâra هار (sevk, kıskırtma, birbirine düşürmek, binayı yıkmak, yere yıkmak, saldırmak, helak olmak), hevise هوس =hâşe هاش=hâ'a هاع (insanlar fesada uğramak), hâne هان (zelil olmak, küçümsemek), hâbe هاب (korkup kaçmak), hâde هاد, heyyede هيد (hareket ettirmek, ıslah etmek, tasalandırmak), hâşe هاش=hâda هاض (kuş terslemek), hâfe هاف=heymân هيمان = (şiddetli susuzluk, lodos esmek), hâle هال (dökmek, dökölmek, heyelân olmak), heyülâ هيو لا (zerre, şekilsiz ilk madde)...

¹¹⁸ Çocuğunu kaybetmek, aklını yitirmek, ihtiyar birinin son çocuğu olmak: Hebile هبل (annesini oğlunu kaybetmek, aklını yitirmek), el-hebeyyü الهبي (sabi çocu), hevâ هوى (anne çocuğunu kaybetmek), el-hirmetü الهرمة (ihtiyar adamın veya kadının son çocuğu)...

¹¹⁹ Şaşırtıp aklını almak, korkudan aklı gitmek, ahmak ve zayıf olmak: Hebite هيبته, el-hebyağı الهبيغ (ahmak uykucu, fahişe kadın), hebile هبل (aklını yitirmek), el-hiblağı الهبلىق (başağı, piç), el-hebennekü/etü الهبنك/الهبنكة (zayıf, ahmak erkek ve kadın), hetera هتر (cahil, ahmak olmak, bunamak, yalanlamak), hecce هج=ihtecce اهتج (evi yıkmak, göz içeri göçük olmak, kimseye danışmayıp görüşünde sabit olmak), heccâcî/etü هجج/هجة (saplantı, dar ve uzun vadi), hecese هجس (aniden kalbe gelen düşünce, vesvese, fısıldama duyulup anlaşılmayan gizli ses), heceme هجم (yıkım, saldırı), hehcâc هجهاج (ahmak, aklı kıt, yaşlı kimse), heceme هجم

=heciye هجي (göz içeri batmak, göçük olmak), el-hicrasü الهجرس ve el-hecra'u الهجرع (yırtıcı hayvan, alçak ve ahmak adam), el-hiddân الهدان (korkak, zayıf, ahmak), hedene هدن (sakin, korkak ve ahmak olmak) heddene هدن (öldürmek, söz verip aldatmak, çocuğu avutmak, gömmek) = defene دفن (düşmanı razı edip sulh yapmak, sükunet, gevşeme, mütareke, barış yapmak) herabe هرب (korkmak, kaçmak, ihtiyarlamak), herace هرج=merace مرع (kargaşa ve fitneye düşürmek, kafa karışıklığı, aptallık, baygınlık), hey'ara هيعر (kadın hafif meşrep olmak), hefete هفت (şaşırmak, ağzına geleni söylemek, ahmaklık etmek), el-hiklisü الهكلس (kötü ahlaklı kişi, tilki), hekira هكر (şaşmak, hayret etmek, uykuya dalmak), heke'a هكع (sabırsızlık ve telaş etmek, korkmak, ahmaklık etmek), helese هلس (hezeyan konuşmak, aklını kaybetmek), hemeze همز (şeytan çarpması, vesvese), hemeka همق (ahmak olmak), henibe هنب (ahmak olmak), el-hevbü الهوب (ahmak, çenesi düşük), hevce هوج (ahmak olmak), hâvede هاود (cinlerle konuşmak), hâfe هاف=hâve خوف=hâle هال (korkmak, korkutmak), tehevvehe تهوه (korkak, ahmak olma), hevâ هوى (şeytan aklını almak), hâta هاط (fitne, kargaşa), hâga هاق (ahmak olmak), hâme هام (aşık olmak, kara sevdaya tutulmak)...

- ¹²⁰ Konuşma şekilleri: Hette هتته, el-hitru الهطر (anlamsız söz), hetefe هتف (çağırarak, bağırarak, uzaktan, görünmeden konuşmak, tlf.), hetmera هتمرا (çok konuşmak) hetmele هتمل (gizli konuşmak), hethete هتهته, hızlı konuşma kekeleme) hetene هتنه (yağmur bir durup bir yağmak), hece'e هجأ (ihtiyacı artmak veya geçmek), hedece هدج (ses kesik çıkmak), heze'e هزأ, hezebe هزب, hezze هزّ, hezrame هزرم, hezâ هزى (çabucak kesmek, hızlı konuşmak, saçmalamak, hezeyan), hezheze هز هز (önyargı), herra هز (köpek hırlamak, havlamak), herata هراط saf-sata yapmak, kötü konuşmak), hermeze هرمز (gevelemek, arkadaşından gizli konuşmak), hernefe هرنف (fersiz konuşmak, ağlamak), hezice هزج (name ile güzel şarkı mırıldanmak), hezele هزل (şaka yapmak, akıl dışı konuşmak, ciddi olmamak), hedabe هذب (söze, lakırdıya dalmak), hedale هذله (çok konuşmak), hekâ هكى (herze ve hezeyan konuşmak, gönül meftun olduğu şeyin peşinden gitmek), helese هلس (hezeyan konuşmak, sözü yavaş ve gizli konuşmak), hemete همت (sözü, gülmeyi gizlemek) ehmece أهمج (birbirine karıştırmak, gizlemek), hemera همر (çok söz söylemek), hemmâr همار =hemmaz همزاز (boşboğaz, sözle arkadan çekiştiren), hemeze همز (arkadan çekiştiren, vesvese vermek), hemese همس (sesi ve eşyayı gizlemek, vesvese vermek, gece ayak sesini gizlemek, fısıldamak), hemeşe همشه (çok konuşmak), hemheme همهم (yavaş konuşmak, mırıldanmak, hırıldamak, ninni söylemek), henbesa هنبص (gizli gülmek), heneġa هنع (sesi kısarak sevişmek, flört etmek), heyneمة هينمة (gizli konuşmak, dua etmek), el-hevbü الهوب (ahmak, çenesi düşük), hâde هاد (gizlice konuşmak, sözü güzel söylemek yavaş yürümek), hâda هاض (hastalık nüksetmek, kemiği tekrar kırmak), hâta هاط (gürültü şamata yapmak), هدر (böğürmek, gürelemek, kükremek, kaynamak, taşmak, kan boşa akmak, kanını mübah saymak)...

- ¹²¹ Geceden bir vakit: El-hibbetü الهبة (seher vakti), el-het'etü الهتنة gecenin sonu), el-hitru الهتر (gecenin ilk bölümü), el-hetkü الهتك (gecenin yarısı), el-hityü الهتي (geceden bir bölüm), hecede هجده (gece uyumak, uyutmak, uykuda bulmak), teheccede تهجد (namaz vs için uyanık kalmak), hecera هجر (öğle sıcaklığında yola gitmek), el-hecmetü الهجمة (gecenin başlangıcı), el-ihticamü الاهتجام (gecenin sonu), el-hed'ü الهدء (gecenin ilk üçte biri), el-hevâdü الهواد (gecenin başlangıcı), el-hâzilü الهازل (gecenin ortası), herşe هرش (zaman zor geçmek şiddetli olmak), heveme هوم (uyumak), et-tehvâü التهواء (gecenin bir saati), el-hîru الهير (gecenin yarısından azı)...

- ¹²² Uykudan uyanmak, uyandırmak: Hebbe هب , hebheبه هبهب , nebeبه نبه , hekkeله هكل =heykeله هكل (iri cüsseli olmak, kibirlenmek, yüksek, muazzam bina, Yahudi havrası, putların bulunduğu bina, heykel, iskelet, kilisede kurban takdim yeri, mihrab)...

- ¹²³ Hebera هبر , el-hibru الهبر , hevbeبه هوبج , el-hevbecetü الهوبجة (yüksek, düz ve oturaklı yer, derenin bittiği yer, kazılan su çukuru), hebete هبط (bir beldeye girmek, inmek, konmak, fiyat düşmek, eksilmek), hecera هجر (ilişkiyi kesmek, küsmek, terk etmek, uzaklaşmak, göçmek), hede'e هدأ (sakin olmak, konaklamak, uyutmak), hedefe هدف (yönelmek, hedef almak, at-

- mak), hemedde همد (ikamet etmek), hemeşe همشه (toplamak, kavim birbirine kaynaşmak), el-hâmetü الهامة (reis, başkan, kabirlerde gece yaşayan bir kuş, baykuş), el-heyyaru الهيار (düz ova), hâta هاط (işe yön vermek, düzenlemek)...
- ¹²⁴ Hebbe هب , Hebeze هبزه , hebera هبر , hebele هبل (büyük, koruyucu olmak, hükmetmek), hübel هبل (hübel putu), hetale هطل (peyderpey iri taneli yağmur yağmak) hâ'e هاء (zatında yücelik olmak, sevinmek,), hevi'e هوى (himmət cylemek, övünmek), hâ'e هاء, heviye هوى = lebbeyk, (emrindeyim), hâde هاد (hidayete ermek, dalaletten kurtulmak), heymu'llah هيم الله Allah'a yemin olsun), heymene هيمنة (hüküm ve kontrolü altına almak, koruyucu ve gözetici olmak, kuş kanatları altına almak, amin demek), Müheymin مهيم (aynı anlamda Allah'ın sıfat ismi). hevâ هوى (hoşuna gitmek, arzu etmek), hevâ هوى (düşmek, yükselmek, uçmak, süratle inmek, gitmek, dağa çıkmak, kulak çınlamak, el sunmak, havalandırmak, uçuruma yuvarlanmak), hâ'e هاء (güzel görünüşlü olmak, arzu etmek), heyye'e هيا (hazırlamak, kolaylaştırmak, düzenlemek, hey'etini oluşturmak), heyte هيت (gel diye çağırarak)...
- ¹²⁵ Kılıç, Hulusi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Ayn" mad. IV, 255.
- ¹²⁶ Öncelikle ayn عين kelimesi hem göz, hem pınar (göze), kaynayıp akan su, hem bir türün gözdesi, iyisi, kıymetlisi, bir topluluğun öncüsü, gözcü ve gözetleyicisi, hem de bir şeyin zahir, açık ve göz önünde olanı, dolayısıyla mekân, ufukta yer kaplayan eşya, kişinin kendisi, zatu, peşin para, malın elden teslimi anlamlarına gelmektedir.
- ¹²⁷ Ayn عين kelimesiyle aynı köke sahip âne ان fiili dikkatle bakma, gözetleme, casusluk yapma, birine haber getirme, dikkatli veya kötü gözle bakma, kaynağın suyunun çoğalması, akması, kuyucunun suya ulaşması, gözün güzel ve iri olması, bir şeyi tayin etme, atama, ağacın çiçek (göz) açması, inciye delik (göz) açma, açığa çıkma, tulum vb. şeyin delinmesi veya deliğin kapatılması ve içine su doldurulması, gözlem yapma, muayene etme, ilgilenme, önem verme, inceleme, şerefli olma, birini amir olarak atama, bir şeyin gözde ve iyisini alma, vaade tayin ederek veresiye alış veriş yapma vs. anlamlarına gelir. Âne ان (görme, açık ve zahir olmak), alene ان (görünür olma) arada عرض (gösterme) ard عرض (yeryüzü) arad عرض (dünya malı) anân انان (ufuk, âfâk), alime علم, arafe عرف akale عقل (bilme, anlama), ayn عين (eşya, var olan, görülen) âlem عالم (görülen evren) alem علم (gösterge) a'raf اعراف, arş عرش (yüksek yer) arace ان (yardım etme), isteâne استعان (yardım isteme, sığınma, göz dikme) abede عبد (kul olma, edinme) asame عاصمة (koruma, sığınma), ista'nâ استعنى (müsta'nî, yüz/göz çevirme) âra ار, arra ار, âbe عاب, atebe عتبة (ayıp, utanma, yüzüne bakamama), âne ان, abbe عب (suyun kaynağından çıkması, akması), asara عصر (bir şeyin suyunu çıkarma), arabe عرب (su ve dilin saflaşması ve insanın hareketli, konar göçer olması, Arap toplumuna mensup, tanıdık olması), acem عجم (yabancı olması), ayyene عين, arabe عرب ve abera عبر (açıklama), anâ ان ve anne عن (mektuba unvan yazma), ayn عين (ölçü birimi, nakit) âra ار, ya'iru يعير ya'uru يعور (ölçek ve ayarlama), âle عال (eksik ölçme), ayn عين (insan gözü, gözdesi, terazi gözü, kefes) anâ ان ya'nî انى (önem verme meşgul olma), âne ان = âme ام (bir şeyi arzulu ve dikkatli yapma), azibe عزب (susuzluk çekme ve leziz olma), asâ عصى, aşeka عشق ve aşera عشر (beklenti, sevgi, muhabbet), âne ان ayyene عين (belirleme), adde عد (sayma), ahhede عهد, ehhade أخذ, vahhade وحد (birleme), ahide احد, akale عقل, akade عقد, akede عكد, akabe عقب (belirleme, bağlama ve bağlanma), atafe عتف , letafe لطف ve atâ اتى (ilgi, şefkat gösterme, iyilik etme), âle عال (geçimini üslenme), (âne ان) (koruyup kollama), elif ve ayn ile dönüşümlü kullanılan âle عال ve âse اس (aile, geçim) amera عمر (yaşama, ikamet, imar), araşe عرش (ev yapma), amede عمد (eve direk vurma, destekleme, çocuğu vaftiz etme), amile عمل (çalışma), araka عرق (terleme), anâ ان (esir olma, göz altına alınma), anişe عش (hayvanı bağlama), aleta علط (boynuna asılma), allega علق ve galega غلق (kapatıp kilitleme), alefe علف, adefe عدف (yemleme), alle عل, aleze عزل ve alese علس (hasta olma), alece علاج (tedavi etme, ilaç verme)...
- ¹²⁸ Yükselme anlamıyla Âne ان fiiline ortak olan alâ ان fiili ve türevlerinin alâ ان harf-i cerriinin yükseklik ve bir şeyin üst tarafını (استعلى) ifade etmesi örtüşmektedir. Anne ان fiili-

nin gözü bir tarafa çevirme, alıkoyma, menetme anlamları ile anede fiili ve türevlerinin sapma, reddetme ve inatlaşma anlamları ortakdır ve an عَنْ harf-i cerrîyle örtüşmektedir. Âne عن ve ayn عين, alâ على, azıme عظم, azze عَزَّ, aleme علم, ilim علم (yükselme, kibirlenme, yukarı çıkma, şerefli olmak), anâ عنى ve alâ على (mektuba adres yazma), aleme علم (alem, işaret, belirti), alle عِلَّ (illet, delil iz), avn عون (yaşının ortasında olma), azm عظم (yolun ortasında olma) adele عدل (ortada dengede olma), azıme عظم, azime عزم, asime عسم (gayretli ve kararlı olma), acele عجل, acera عجر (çabuk ve hızlı davranma) anlamları arasındaki akrabalık ayrıca önemli göstergelerdir.

- ¹²⁹ Anede عند, amâ عمى, amişe عمش (gözden yaş akması, kör basiretsiz olma, sapma), amehe عمه, âce عاج, asefe عسف (yolunu şaşırma, sapma), adâ عدى, atâ عطى (kibirli, haddi aşma) asera عسر (zor olma, zorlaştırma), anete عنت (kötülük etme), azera عزر (özür dileme), acefe عفف, azıbe عذب, arane عرن, asefe عسف (uzaklaşma ve kaybolma), arâ عرى (zor zamanda terk edip yalnız bırakma) affe عفت, afâ عفا, (terk etme, vazgeçme iffetli olma) kelimeleri an عن harf-i cerrî ve anne عن fiilinin açılımı gibidirler. Azele عزل (azletme, görevden alma) fiili de âne عن ve ayyene عین (tayin ve atama) fiilinin zıt anlamlısıdır.
- ¹³⁰ Hamdi Yazır, *Hak Dini*.
- ¹³¹ Zebidî, Tâc, aşâ-ya'sû عشى fiili.
- ¹³² Bkz. 38/Sâd 1. ayet ve ilgili dipnot.
- ¹³³ Zemahşerî, *Keşşaf*; Taberî, *Camii'l-Beyan*; Razî, *Mefatihu'l-Gayb*.
- ¹³⁴ Maverdî, *en-Nüket*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*.
- ¹³⁵ İbn Atıye, *el-Muharrer*.
- ¹³⁶ Durmuş, age. "Tâ" mad. XXXIX, 281-283.
- ¹³⁷ Tanne طنن, tantane طنطن, dekka ذق zil ve çingırak sesi, takka تق takırtı sesi, tabtabe طبطب su veya ayak sesi gibi kelime grubu da vurma, kırma ve şiddet seslerinin yansımaya örnek verilebilir. Bu sert sesler öbeğinin zıt yönünde bir uzantı oluşturan ve insanın vücut ve duyu hareketlerini yansıtan fiiller de vardır: Örneğin ta'ta'e طأطأ (baş eğmek) tâ'a طاء (boyun eğmek, yumuşamak ve itaat etmek) tâbe طاب ve tabbe طب (hoş ve nazik davranmak), itr عطر (keskin koku)...
- ¹³⁸ Örneğin tâ'e طاء (ayrılmak, uzaklaşmak, gidip gelmek), târa طار (uçmak, dönmek, yol yürümek, sürmek, uzamak, yayılmak), tahha طح (atmak, yaymak, sürüp götürmek), tâfe طاف (etrafında dönmek dolaşmak), tâle طال (uzamak), tafika طفق ve talea طلع (bir yere/şeye ulaşmak), tamea طمع ve talebe طلب (bir şeye ulaşma arzusu, istek), tavâ طوى (ayrılmak, geçip gitmek, mesafe kat etmek, uzağı yaklaştırmak), Tuvâ طوى (Sinâ'da bir vadi ismi) tâha طاح ve tahâ طحى (yolu şaşırarak, dolaşarak, uzak olmak, helak olmak), tamâ طمى (uzayıp yükselmek), taraha طرح (atmak), tarade طرد (uzaklaştırmak, kovmak), taleka طلق (ayrılmak, boşanmak), tagâ طغى (çoşmak, taşmak ve haddi aşmak), ta'ane طعن (geceleyin uzağa gitmek, ayıplamak), taraga طرق (yola gitmek, yol yapmak, düzlemek, kapıyı çalmak)...
- ¹³⁹ Sa'lebî, *el-Keşf*; İbn Atıye, *el-Muharrer*.
- ¹⁴⁰ İnce hâ harfinin anlamıyla ilgili olarak 19/Meryem suresi 1. ayetin açıklamasına bakılabilir.
- ¹⁴¹ Maverdî, *en-Nüket*.
- ¹⁴² Zemahşerî, *Keşşaf*; İbn Kesir, *Tefsir*.
- ¹⁴³ İbn Atıye, *el-Muharrer*, 26/Şuara 1; Maverdî, *en-Nüket*, 27/Neml 1. ayetin tefsiri.
- ¹⁴⁴ Sa'lebî, *el-Keşf*, 26/Şuarâ 1. ayetin tefsiri.
- ¹⁴⁵ Maverdî, *en-Nüket*; İzz bin Abdisselam, *et-Tefsir*, 26/Şuarâ 1. ayetin tefsiri.
- ¹⁴⁶ Sin harfinin anlamı içi Yasin, mim harfinin anlamı için 7/A'raf 1. ayetlere bkz.
- ¹⁴⁷ Sin harfinin anlamı içi 36/Yasin 1. ayete bkz.
- ¹⁴⁸ Sin harfinin anlamı içi 36/Yasin, mim harfinin anlamı için 7/A'raf 1. ayetlere bkz.
- ¹⁴⁹ Maverdî, *en-Nüket*; İbn Atıye, *el-Muharrer*.
- ¹⁵⁰ Razî, *Mefatihu'l-Gayb*, 11/Hûd 1. ayetin tefsiri.
- ¹⁵¹ İbn Atıye, *el-Muharrer*, 11/Hûd 1. ayetin tefsiri.
- ¹⁵² Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*; Sa'lebî, *el-Keşf*; Suyutî, *ed-Dürri'l Mensür*, 12/Yusuf 1. Ayetin tefsiri.

- ¹⁵³ Durmuş, *age*, “Râ” mad. c. XXXIV, s. 371.
- ¹⁵⁴ Râ harfi anlamına gelen er-Râü الرءاء kelimesi, deniz köpüğü ve zirve anlamına da gelmektedir. Ra’s رأس kelimesi baş anlamına geldiği gibi her şeyin yukarısı, baş tarafı, ucu, zirvesi, akıl, şeref, kıymet, anlamlarına ve hatta râis رئيس veya riâs رئاس kelimeleri gibi hâkim, vali, kılıç kabzası, bir işin başı, burun, sermaye vs. anlamlarına da gelmektedir.
- ¹⁵⁵ Ra’ese رأس fiili başına dokunmak, kafası büyük olmak, başı ağrımak, reis, başbuğ olmak veya birini başkan yapmak, değerli ve şerefli olmak, birinin başını yere eğmek anlamlarına gelmektedir. Şu fiiller bu anlamlarla ortak oldukları gibi alanı da giderek genişletmektedir. Rayese ريس , ra’ese رأس (kibirli olmak ve salınarak yürümek), râ’a راع (yükseklik yücelik, bereketlenmek, artmak, fazlalaşmak, beri öte hareket etmek, görünüp kaybolmak, süslenmek). Aynı kökten er-rî’u الرية (yüksek yer, dağ, yüksekten inen akıntı, kule ve manastır hücre), ray’ân ريعان (her şeyin evveli, ucu efdal olanı), ra’s رأس (baş), râye راي ve rayâ راي (bayrak yapmak, yüksek ve görünür yere sancak dikmek), râyet راية (bayrak, gerdanlık, insanların görmesi için dikilen her türlü nesne), rabbe ربّ, Rab ربّ (yüksek ve efendi olmak+ sahip olmak, yetiştirmek, büyütüp beslemek, rızıklandırmak, hayır ve bereket vermek), ra’efe رائف, Raûf رءوف, rahime رحم Ra-him رحيم (gözetme koruma, acıma), (ra’afe, râhe راعف (salınmak, dalgalanmak), rayyeh رايح (bir şeyi genişletmek, yaymak, tereddüt ve kararsızlık), raffa رفف, raffa رفف (dalgalanmak, salınmak titremek) ra’â راي ve ra’ra’e راءا fiilleri yüksek ve görünür olmak), ra’â راي duyularla görmek, göstermek, gösteriş yapmak, tefekkürle kalple görmek ve akıl ile idrak etmek), ra’ra’e راءا (görmek, bakmak ve gözü hareket ettirmek, gözün, şimşegin, bulutun, serabın parlaması, gök gürültüsü)... (Bunlar yükseklik, görünürlük, süreklilik demektir ve râ harfinin tekrar yoluyla zırlatılmasını andırır.), rafe’a رافع (yükselmek, kaldırmak), a’rafe اعرف (yükselmek, anlamak), rave’e راءء (acele karar vermeyip sonunu düşünmek), râbe راب (şüphe ve tereddüt), ra’ade راءء, ra’dede راءء, Râde راءء, ra’d راءء (korku, tehdit, titreme, isteme) rabe’a ربيع (sevinç, müjde, mutluluk, bereket, esirgeme ve şefkat), rabi’ ربيع (bulut, bahar), Ra’ese راءء, rase راءء (reis olmak, görünmek), rasse راءء, rassa راءء (yerleşmek, yapıştırmak, haberi yaymak), ravâ راءء ve rasele راءء (haber iletme)... Anlaşılan o ki sesin yayılması, haberin yayılmasına ev sahipliği yapmaktadır.
- ¹⁵⁶ Maverdî, *en-Nüket*; İbn Atıye, *el-Muharrer*; Sa’lebî, *el-Keşf*
- ¹⁵⁷ Bkz. 50/Kaf 12; 25/Furkan 38.
- ¹⁵⁸ Bkz. Ra’ese راءء fiilinin anlamlarıyla ilgili dipnot.
- ¹⁵⁹ Durmuş, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, “Hâ” mad. XIV, 333-338,
- ¹⁶⁰ Özellikle hadde حد ve halese حلس=hatta حظ (sınır, engel koymak), kelimesi de hâle حال ve hâme حام fiilleri de bir şeyin etrafında dönmek anlamında bu fiillerle anlamdaştır. Havâ حوى fiilide bir şeyi içine alma, toplama ve kuşatma anlamıyla havuz anlamındaki hâda حاض fiiliyle eş anlamlıdır.
- ¹⁶¹ Habese حبس, hasara حاصر, hazara حاطر, hasane حصن ve haffe حفف = hâta حاط (sarma, kuşatma), haraze حرز, harase حرس, hafaza حفظ ve hamâ حمى yahmî يحمي himaye حماية hadane حاضن (koruma ve saklama) hameze حمز, hamese حمس, havese حوس (kahramanlık), hasebe حسب, hasibe حسب, (saymak ve soylu olmak), haleme حلم ve tehammele تحمّل (yumuşaklık, ihtiyatlı olmak, sorumluluk almak) hazıra حزر ve hamme حمّ (korumaya alma anlamından başlayan uyandırma, sakındırma ve korkutma), hacebe حجب, hacera حجر, haceze حجز, hacâ حجي, haseme حسم, harume حرم hazale حظل (sınırlama, engel olma ve tasarruftan men, hacr, haram, yasak,) Hicaz حجاز, Haram حرام ve Hicir حجير, (Kâbe ve çevresiyle ilgili isimler), habbe حَبّ, hasüne حسن, harasa حرص, harâ حري, hadibe حذب, hasira حسر, halâ حلى, hanne حنّ, hanâ حنى (tatlı, sevimli, güzel olmak, sevmek, düşkün olmak, özlem ve üzüntü duymak), hamide حمد (övme)...
- ¹⁶² Hasara حاصر ve hâsara حاصر, haffe حفف, hâsa حاص, hâda حاض fiilleri hâta حاط kelimesiyle anlamdaş görünmektedir. Ancak hâbe حاب, hâde حاد, hâra حار, hasera حسر, hâfe حاف harafe حرف , hanefe حنف, hâda حاض, hâle حال hâne حان, hame’e حاما fiilleri ihata إحاط anlamıyla birlikte

yoldan sapmak, eğilmek, dönmek ve zulmetmek anlamlarına da gelmektedir. Hadega حَقّ ve ahdega أَحَدَق hakade حَقّ, hadde حَدّ (keskinlik ve öfke), haşera حَشْر (toplamak, sürmek), harabe حرب, hatabe حَطَب, haraşe حَرَش, haraka حَرَق, harake حَرَك, hamme حَمّ (tahrik, tahriş ve şiddet)

- ¹⁶³ Maverdî, *en-Nüket*; Sealibî, *el-Cevahir*.
- ¹⁶⁴ Habâ حَبَى, hateme حَتَم, hadese حَدَث, hazara حَزْر, hasade حَصَد, hakka حَقّ, halle حَلّ, hakeme حَكَم kelimelerinin anlam örgüsü ortaktır ve hamme حَمّ kelimesinin anlamıyla akrabadır.
- ¹⁶⁵ Bu harfleri belli kelimelerin anahtarı veya kısaltması olduğunu iddia edenler de olmuş, hangi kelimelerin kısaltması olduğu konusunda İbn Abbas ve diğer âlimlerden çok farklı rivayetler gelmiştir. Ancak Şevkânî'nin de belirttiği gibi Hz. Peygamber'den herhangi bir bilginin gelmemesi, sahabeye dayandırılan isnatların kısıtlı ve çelişkili, tabiinden gelen bilgilerinse daha da karmaşık olması ve ayrıca önerilen manaların Arap dilinde yaygın olmaması gibi nedenlerle bu bilgiler tutarlı bir sisteme oturtulamamaktadır (Duman, age. VIII, 401, 403, 404).
- ¹⁶⁶ Âlimlerin çoğu bu harfleri surelerin ismi kabul etmiştir (Zemahşerî Keşşaf, I, 19-31). Zeyd bin Eslem, Halil bin Ahmed, Sibeveyhî ve Hasan-ı Basrî bu görüştedir (Taberî, *Camî'u'l-Beyan*, I, 206; Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, II, 8-11; Duman, VIII, 402). Harfleri devamındaki cümleyle birlikte sure başlangıcı kabul eden görüş bu iddiayı tutarlı hale getirebilir. Katâde ve Mücahid'e nispetle Kur'an'ın ismi olduğu da söylenmiştir. Fakat bu harflerin hemen devamında Kur'an'a ayrıca yemin edildiği için tutarlı görülmemiştir (Duman, age. VIII, 402).
- ¹⁶⁷ Arap edebiyatçılarına meydan okuma ve Kur'an'ın mucize olduğunu ortaya koyma amacıyla nazil olduğunu savunanlar da olmuştur. Taberî bu görüşü selef ulemasından gelmediği ve sonradan ortaya atılmış bir düşünce olduğu gerekçesiyle, Şevkânî ise bedî ve beyan açısından gizli ve kapalı işaretlerin geçerli olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Fakat son dönemde en fazla kabul gören de bu görüş olmuştur (Duman, age. VIII, 402, 403).
- ¹⁶⁸ Bu harflerin Kur'an'a dikkat çekmek ve muhatabı dinlemeye sevk etmek için zikredildiğini söyleyenler de vardır. Ancak bu harfler dikkat çekmek için zikredilmişse dikkat harfin kendisine değil, başında bulunduğu surenin içeriğine yoğunlaşmış olmalıdır. Aksi halde bu harfin orada bulunuşu sorgulanacaktır ki mevcut kaynaklarda böyle bir tartışmaya rastlayamıyoruz (Duman, age. VIII, 402, 403).
- ¹⁶⁹ Kurtubî, *el-Cami'*, I, 115, 116. Bkz. Duman, age. XVIII, 401, 402.
- ¹⁷⁰ Bazılarına göre ise bu harfler birer yemindir (Duman, age. VIII, 403). Ancak harfe yemin ediliyorsa yemin harfin neresindedir? Eğer harfin kendisi yeminse neye yemin edilmektedir, bu soru cevapsız kalmaktadır? Bazıları da bu harflerin sureleri birbirinden ayırmak için kullanıldığı kanaatinde. Ancak Taberî ve İbn Kesir bunu anlamsız bularak reddetmişlerdir. Çünkü her surenin başında bu harflerden yoktur ve sureleri ayırmak için besmele yeterlidir (Duman, age. VIII, 402).
- ¹⁷¹ Huruf-ı mukattaa'yı cefr veya ebced hesabı ile yorumlayanlar da olmuştur. Zayıf bir rivayete göre Yahudiler "Elif, Lâm mîm" harflerinden hareketle İslam ümmetinin ömrünü hesap etmeye kalkışmışlar, bu olay üzerine müteşabihat konusundaki ayet gelmiştir. İbn Kesir söz konusu rivayeti batıl kabul etmiştir. Ebced hesabını Mukattaa harflerine ilk uygulayan da Mukatîl bin Süleyman'dır (Duman, age. VIII, 403). Harflerin büyüsel gücüne inanma bütün Orta Doğu uygarlıklarında vardı. Yahudiler bunu Grek kültüründen almışlar, daha sonra Hıristiyan ve İslam kültürlerine de geçmiştir. Başta Pisagorculuk olmak üzere Grek filozoflarının eserlerinden hareketle İslam âleminde hurûf ilmîne dair kitaplar, hatta tefsir kitapları bile yazılmıştır. Bunlar da esas aldıkları o kaynaklar kadar apokriptir (Bozhüyük, Mehmet Emin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Huruflar" mad. VIII, 397-400). Bu felsefede harfler ve rakamlar büyüsel şifrelerdi ve bunların sırları kelimelere, kelimelerinki kâinata yayılmıştı. Bu düşünce Batı kökenli cefr geleneğini doğurmuş, her bilge kişinin özellikle mutasavvıfların ulaşacağı gaybdan haber verme tekniğine dönüşmüş, "İlmü'l-huruflar" adı altında bir akım doğmuştur. Tefsircilerin bu akıl dışı

